

ECONOMISCH STATISTISCHE BERICHTEN

Dossier

NUMMER 4787S - 9 JULI 2020 - JAARGANG 105

ACCOUNTANTS DOORGELICHT

Veel onderzoek in accountancy

Als onafhankelijk voorzitter van het bestuur van de Foundation for Auditing Research (FAR) ben ik trots op dit *ESB*-dossier, dat tot doel heeft bij te dragen aan de kennisdeling op het gebied van accountancyonderzoek. Dat er behoefte aan zo'n dossier is heb ik, als relatieve buitenstaander op dit terrein, de afgelopen jaren gemerkt. Nergens in Europa is er zo veel politieke en maatschappelijke discussie over accountants als in Nederland. Tegelijkertijd is er een lawine aan solide wetenschappelijk onderzoek op auditinggebied, maar dat is niet of nauwelijks bekend buiten de kring van experts.

Wat zijn de redenen voor die beperkte maatschappelijke bekendheid van het wetenschappelijk onderzoek? Ik gok dat er aan de aanbodkant – de wetenschappers – mogelijk de neiging is om vooral de gespecialiseerde kanalen op te zoeken: de internationale toptijdschriften, de eigen congressen – dus bijvoorbeeld niet het jaarlijkse congres van de *American Economic Association* – en de Nederlandstalige vakbladen op accountancygebied. En dat aan de vraagkant – andere economische wetenschappers, beleidsmakers, en het bredere, potentieel geïnteresseerde publiek – wellicht het besef ontbreekt dat onderzoek naar accountancy en auditing zowel inhoudelijk interessant is als van grote maatschappelijke waarde voor het professionele debat en de publieke beleidsvorming.

De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat ook ik tot voor kort onbekend was met het onderzoek naar accountancy en auditing. Toen ik ruim vier jaar geleden voorzitter van de FAR werd, had ik – hoewel wetenschapper én maatschappelijk en politiek actief – geen beeld van de inhoud en resultaten van het accountancyonderzoek. Bij accountancy en auditing dacht ik aan de beroepsgroep, aan de Autoriteit Financiële Markten als toezichthouder, aan schandalen als Enron, Ahold en Parmalat, en aan discussies in de Tweede Kamer. Inmiddels is dat anders. Ik hoop en verwacht dat de lezers van dit dossier ook aangenaam verrast zullen zijn door de kennis die ze hieruit opdoen.

Kennisdeling is een van de doelen van de FAR, die eind 2015 werd opgericht om uitvoering te geven aan een maatregel die de Werkgroep Toekomst Accountantsberoep van de beroepsorganisatie neerlegde in zijn rapport *In het publiek belang*: “het opzetten van een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoeksinstituut” (NBA, 2014). Doel van de FAR is om de kennis te vergroten op

HENRIËTTE PRAST

Voorzitter van de Foundation
for Auditing Research en hoogleraar
aan Tilburg University

het gebied van onder andere de determinanten van de kwaliteit (of het gebrek daaraan) van accountantscontroles. De FAR gaat daarbij uit van het perspectief van de rol die alle actoren spelen in de keten van betrouwbare *corporate reporting*. Dat is dus, naast de kwaliteit van de accountants en auditfirma's zelf, ook die van de gecontroleerde ondernemingen en hun bestuurders, commissarissen en auditcommissies, en die van toezichthouders op het accountantsberoep.

De FAR zendt jaarlijks *calls* rond voor onderzoeksvoorstellen, selecteert de ingekomen voorstellen op wetenschappelijke kwaliteit en op relevantie voor auditing, en verschaft onderzoekers, naast onderzoekstijd, vooral de mogelijkheid om data, die niet eerder beschikbaar waren, te gebruiken van de tien grootste accountantsfirma's in Nederland.

Daarmee is de FAR uniek in de wereld. We zijn inmiddels ruim vier jaar verder. Nationale en internationale toponderzoekers hebben onderzoeksgeld en vooral -data gekregen, en de resultaten daarvan komen inmiddels binnen – zo lang duurt dat nu eenmaal bij gedegen wetenschappelijk onderzoek.

Veel dank aan Willem Buijink, een van de academische bestuursleden van de FAR, die medio 2019 met het initiatief kwam voor dit *ESB*-dossier. Inmiddels, het is nu medio 2020, ligt de kabinetsreactie op het rapport van de door de minister van Financiën ingestelde Commissie toekomst accountancysector (CTA) klaar voor behandeling in de Tweede Kamer (Kabinet, 2020). Het is nog onbekend wanneer het debat daarover zal plaatsvinden – de corona-aanpak en alles wat daarmee samenhangt gaat voor.

Wat we wel al uit de reactie weten is dat de minister zich aansluit bij de uitspraak van de CTA dat zowel data als wetenschappelijk onderzoek aan de discussie bijdragen. Ze bieden volgens hem een basis voor een “meer gefundeerd debat” over de kwaliteit van de accountantssector. Moge dit dossier daaraan alvast een brede bijdrage leveren.

Literatuur

Kabinet (2020) *Kabinetsreactie CTA rapport*. Nieuwsbericht, 20 maart. Te vinden op www.afm.nl.

NBA (2014) *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.

Inhoud

Inleiding: Commerciële druk leidt tot standaardisatie

JASPER LUKKEZEN

4

Maatschappelijke rol

Accountants worstelen met dynamischer speelveld en publieke rol

ARNOUD BOOT EN BART STELLINGA

9

Het is tijd om de accountantsnormen kritisch tegen het licht te houden

KEES CAMFFERMAN EN ANNA GOLD

14

Column: Accountancy in publiek belang

RIK BLIJHAM

19

Een geschiedenis van vertrouwen: lessen voor de accountancysector

MARCEL BOUMANS

21

Geef accountants een rol bij de controle van langetermijnwaardecreatie

MIJNTJE LÜCKERATH-ROVERS

26

Column: Accountant: kijk breed mee

BARBARA BAARSMA

31

In Nederland

Markt voor accountantscontroles bestaat uit verschillende deelmarkten

WARD ROUGOOR, NILS VERHEUVEL EN THIERRY BELT

33

Transparante Nederlandse accountancymarkt leent zich goed voor onderzoek

WILLEM BUIJINK EN SANNE JANSSEN

38

Rol accountant bij kwaliteit financiële verslaggeving in Nederland onderbelicht

ROBIN LITJENS EN LEO VAN DER TAS

41

De rapportage van bedrijven over duurzame prestaties kan veel beter

MARLEEN JANSSEN GROESBEEK EN KAREN MAAS

46

Stel wederzijds vertrouwen centraler bij toezicht op accountantsorganisaties

STEVEN HIJINK EN LARS IN 'T VELD

51

Column: Kwaliteit accountantscontroles is aan het verbeteren

AGNES KOOPS-AUKES

57

Prikkels

Haal de commerciële prikkels uit de markt voor accountantscontrole

HERMAN VAN BRENK EN REMKO RENES

59

Maatwerk van belang bij het instellen van een raad van commissarissen

EVA EIJKELENBOOM

65

Strenger toezicht op relatie opdrachtgever en accountant bevordert controlekwaliteit

JAN BOUWENS

70

Multidisciplinaire organisatie is in het belang van controlekwaliteit

ARJAN BROUWER

74

Column: Prikkels accountants om fraude aan te kaarten nog onvoldoende effectief

MARCEL PHEIJFFER

78

Toekomst

Technologie verandert de benodigde competenties van de accountant

EDDY VAASSEN

81

Accountants in opleiding verschillen in visie op wat een goede accountant is

JOB VAN EXEL, GJALT DE GRAAF EN ANTOINETTE RIJSENBILT

87

Column: Terugblik op tien jaar accountancy

BIANCA DE JONG-MUHREN

92

Column: Veranderen is moeizaam en blijft nieuwe energie en extern toezicht vereisen

RUUD DE HOLLANDER

94

Commerciële druk leidt tot standaardisatie

**JASPER
LUKKEZEN**
Hoofdredacteur

“Het is niet onaannemelijk dat de accountancysector zijn maatschappelijke taak beter is gaan vervullen.” Met een beetje ironie kan dat gesteld worden na het lezen van de rapporten van de Monitoring Commissie Accountancy (MCA) en van de Commissie toekomst accountancysector (CTA). Deze lijvige rapporten, beide uit januari, zijn een antwoord op de aanhoudende maatschappelijke zorgen over de kwaliteit en betrouwbaarheid van de verslaglegging in Nederland.

Samen tellen de rapporten 52 aanbevelingen (de MCA 30 en de CTA 22) om vooral de formele eisen aan het werk van de accountant aan te scherpen, en dat is er precies één minder dan de 53 aanbevelingen uit de zelfevaluatie van accountantsorganisatie NBA uit 2014.

Voor wie van turven, tellen en lijstjes afvinken houdt, lijkt het de goede kant op te gaan met de accountancysector: 52 is minder dan 53.

Van verificatie naar oordeel

Maar het tellen van aanbevelingen om te zien of de accountancysector zijn maatschappelijke rol vervult, is natuurlijk onzinnig, al is het wel iets wat de maatschappij vaak van accountants verlangt als het gaat om het beoordelen van bedrijfsinformatie.

Dat zit zo. De maatschappij vraagt van accountants steeds vaker om niet alleen de door de ondernemingsleiding verstrekte informatie op correctheid te controleren, maar ook om deze inhoudelijk te beoordelen. Hieraan is behoefte, zo stellen Arnoud Boot en Bart Stellinga, omdat de maatschappij meer zekerheid zoekt, vanwege de toegenomen dynamiek en de grotere focus op kwartaalresultaten in het bedrijfsleven.

Daarbij is ook het maatschappelijk bewustzijn toegenomen, wat zich uit in de behoefte aan meer kwalitatieve informatie over financiële en niet-financiële onderwerpen. De kwaliteit van die informatie is overigens wisselend. Zo lijkt die van de financiële informatie de afgelopen jaren verbeterd – Robin Litjens en Leo van

der Tas noemen deze goed, in vergelijking met de ons omringende landen. Maar bedrijven behandelen duurzaamheidsrapportages nog te vaak als een af te vinken checklist, aldus Marleen Janssen Groesbeek en Karen Maas, en besteden weinig aandacht aan de duurzaamheidsonderwerpen waarop het bedrijf wel invloed kan hebben.

Maar deze behoefte aan een oordeel in plaats van aan verificatie is wellicht nog het duidelijkst terug te zien bij de behandeling van langetermijnwaardecreatie in het bestuursverslag. Juist bij de beoordeling daarvan kan de accountant een verschil maken voor de maatschappij, zo betogen Mijntje Lückcrath-Rovers en Barbara Baarsma in hun bijdrages, omdat de mogelijkheid om op lange termijn waarde te creëren de levensvatbaarheid van de onderneming bepaalt en deze informatie voor de lezers van het bestuursverslag bijzonder lastig te toetsen is. Kijk breed!

Commerciële druk

Tegelijkertijd is de accountancysector ook onderdeel van datzelfde bedrijfsleven en is de commerciële druk er zo sterk toegenomen dat de kwaliteit eronder te lijden heeft. Zo zijn er voor veel accountingdiensten maar een paar aanbieders (de grote vier) die allemaal een flink deel van hun inkomsten halen uit advieswerkzaamheden.

Juist omdat er bij deze advieswerkzaamheden meer concurrentie is dan bij de accountingcontrole, kan het verleidelijk zijn om bij de controle op het juiste moment een oogje dicht te knijpen. Daarmee komt uiteraard de kwaliteit van de controle onder druk te staan en ontstaat er ruimte voor een boekhoudschandaal. Bij in het oog springende zaken als Ahold, Imtech en Vestia speelde telkens het handelen van de accountant een wezenlijke rol.

Dit inzicht is niet veel pijnlijker voor accountants, omdat het niet nieuw is. De Autoriteit Financiële Markten kaartte in 2014 al aan dat de controle vanwege com-

merciële druk ondermaats was, zo stelt Ruud de Hollander in zijn column, en hij schreef dat later nog eens gestructureerd op (AFM, 2018). Ook de beroepsorganisatie NBA concludeerde dit (NBA, 2017).

Het is ook pijnlijk omdat het nog niet opgelost is. Marcel Pheiffer stelt dat het aantal schandalen vooralsnog niet afneemt. In een mooi drieluik reflecteren accountingpartner Agnes Koops-Aukes, voormalig accountant Bianca de Jong-Muhren en toezichthouder Ruud de Hollander daarom op de ontwikkelingen in de branche in de afgelopen jaren, en kijken ze vooruit. Met name De Hollander slaat daarbij een voor een toezichthouder stevige toon aan.

Een belangrijke kanttekening om hier te maken is dat 'de accountant' niet bestaat. Ward Rougoor, Nils Verheuvell en Thierry Belt laten zien dat er verschillende deelmarkten zijn en dat er voor het midden- en kleinbedrijf voldoende concurrentie is. Ook speelt de vervlochtenheid tussen controle en advies daar minder een rol.

Een tweede kanttekening is dat het verband tussen enerzijds commerciële druk en anderzijds schandalen en missers weliswaar logisch klinkt, en er anekdotes te over zijn, maar dat dit verband vanwege de vertrouwelijkheid van de relatie tussen accountant en klant niet empirisch volgens de regels van de kunst is te bewijzen. Hierbij en bij veel andere vragen kan het initiatief van de sector helpen om geanonimiseerd en gestructureerd controledossiers voor onderzoekers samen te brengen. Willem Buijink en Sanne Janssen wijzen op deze nieuwe dataverzameling van de Foundation for Auditing Research en roepen onderzoekers op om daarmee aan de slag te gaan.

Formalisering en standaardisering

Vanwege de commercialisering volgt er welhaast onvermijdelijk een maatschappelijke reflex om het accountingproces meer te formaliseren en standaardiseren. Op zich is die reflex logisch: door formalisering en standaardisering wordt het oordeel minder afhankelijk van degene die het werk uitvoert, en als je er minder op kunt vertrouwen dat deze in het maatschappelijk belang werkt, is dat precies wat je wil.

Maar meer formalisering en standaardisering verdraagt zich soms slecht met het uiteindelijke doel van de accountantscontrole: het vormen van een professioneel-kritisch oordeel over de administratieve organisatie, de interne controle en de verslaggeving van de gecontroleerde onderneming, zo stellen Steven Hijink en Lars in 't Veld.

Het lost het probleem van commercialisering wel voor de accountant op, maar niet voor de maatschappij. Kees Camfferman en Anna Gold duiken de historie in en laten zien dat nieuwe normen en standaarden vaak eerder voortkwamen uit de noodzaak voor accountants om de schaalvergroting in het bedrijfsleven bij te benen en zich te kunnen verweren tegen maatschappelijke kritiek ('jaarrekening voldoet aan de norm' in plaats van 'jaarrekening is goed'), dan uit de behoefte om aan een maatschappelijke vraag naar duiding te voldoen.

Een parallel met een andere sector werkt verhelderend. Ook in de bankensector leiden schandalen tot extra regels (ESB, 2018). En net als bij de accountants, helpen die regels om excessen te voorkomen (schulden-crisis), maar maken ze het niet makkelijker om de maatschappelijke rol te vervullen (investeringskredieten voor mkb-bedrijven). Het risico is dan dat men de regels gaat naleven in plaats van eigen verantwoordelijkheid te nemen (Canoy, 2019). Te veel standaardisering en formalisering – of verstatelijking, zoals Arnoud Boot en Bart Stellinga het noemen – kan schadelijk zijn.

Ruimte voor oordeel

Toch is standaardiseren en formaliseren een logische ontwikkeling. Standaardisatie leidt ertoe dat bedrijven met elkaar vergeleken kunnen worden en voorkomt overbodige discussies tussen klant en accountant (wisselen van accountant heeft geen zin als de andere op dezelfde manier oordeelt). Bij het volwassen worden van de beroepsgroep neemt standaardisatie dan ook een belangrijke plaats in, zie de bijdrage van economisch historicus Marcel Boumans, en dat is goed te zien in de lange weg die tot de internationale standaard IFRS heeft geleid (figuur 1 uit Groesbeek Janssen en Maas geeft ook een goed beeld).

Maar dan wel met behoud van ruimte voor het professioneel-kritische oordeel van de accountant. Complete contracten bestaan niet en er zal dus altijd een subjectief element in iedere controle zijn. Boumans beredeneert dit vanuit de epistemische deugden en illustreert aan de hand van de definitie van de meter als lengtemaat dat "zuivere objectiviteit, die gewoonlijk begrepen wordt als mechanische objectiviteit, onmogelijk is". En "voor een volledig oordeel zal altijd de 'klinische blik' van de expert nodig zijn".

In het bijzonder bij de rafelranden is dat kritische oordeel van belang. Bij de langetermijnwaardecreatie in het bestuursverslag, bij wat er materieel is in de duurzaamheidsrapportage en bij innovatie in het bedrijf

Wie de economie wil begrijpen, leest ESB

Het platform voor economen
www.esb.nu

en in de verslaglegging. Eddy Vaassen zet dat laatste in zijn bijdrage flink aan: accountants zouden er beter aan doen zich als *citizen data scientists* op te stellen.

Het inzicht dat de persoonlijke opvatting van belang is om tot een goed oordeel te komen, wordt door veel jonge accountants gedeeld, zo blijkt uit een keuze-experiment van Job van Exel, Gjalte de Graaf en Antoinette Rijsenbilt naar wat volgens accountants in opleiding ‘een goede accountant’ behoort te doen. Ook in verschillende artikelen in deze bundel speelt de notie een rol op de achtergrond dat het oordeel van de expert altijd subjectiviteit zal bevatten. Zo is dat het vertrekpunt voor Arjan Brouwers betoog voor brede gecombineerde accountants- en adviespraktijken.

Twee keuzes

Maar wie echt meer ruimte wil voor het onafhankelijke oordeel van de accountant, zal het vertrouwen terug moeten brengen. Dat kan op twee manieren: door de financiële prikkels weg te nemen die ervoor zorgen dat er twijfels zijn aan de goede bedoelingen van de accountant of door meer te formaliseren en standaardiseren zodat het minder uitmaakt wat de belangen zijn van degene die de controle uitvoert.

Deze keuze is niet gemakkelijk. Bij een keuze voor het wegnemen van de financiële prikkels ontstaat zonder meer ruimte voor het onafhankelijk oordeel van de accountant, maar om dit serieus in de praktijk te brengen, vraagt om een stelselherziening.

Verscheidene auteurs doen voorstellen daarvoor, die variëren van niet zo ingrijpend – Jan Bouwens stelt voor om de onafhankelijkheid van de raad van commissarissen beter te handhaven bij het inhuren van de accountant – tot een beetje ingrijpend – Rik Blijham stelt voor om de accountant niet door het bedrijf zelf in te laten huren, maar door een tussenpersoon – tot het volledig overhoop halen van een sector – Herman van Brenk en Remko Renes suggereren om de accountant-scontrole door een overheidsdienst te laten uitvoeren (een soort super-AFM, denk ik dan).

Het alternatief is meegaan met de stroom. Als echt grote stappen in het verdienmodel onhaalbaar blijken, dan is een keuze voor formaliseren en standaardiseren waarschijnlijk de beste optie. Maar dat is iedere keer weer een balanceeract. Een voorbeeld daarvan is de verplichting voor grotere accountantsorganisaties om als intern toezichtsmechanisme een raad van commissarissen in te stellen. Eva Eijkelenboom stelt in haar bijdrage dat hier maatwerk nodig is.

Nieuwe regels mogen dan schandalen voorkomen, ze leggen ook altijd beperkingen op die het professionele oordeel en professioneel functioneren beperken waar dat juist niet gewenst is. ‘*Raising the floor and lowering the ceiling*’, noemde een accountant het. Daarnaast kan de afhankelijkheid van de toezichthouder een risicomijdende cultuur met zich meebrengen die innovatie remt. Formalisering en standaardisering dient die risico’s mee te wegen.

Maatschappelijke relevantie

Belangrijk is dat de maatschappelijke rol van accountants centraal staat bij het nemen van deze beslissing. Een maatschappelijke rol die dus aan het verschuiven is van verificatie van de aangeboden informatie naar inhoudelijke beoordeling van de rapportage – op tal van terreinen, van het traditionele financiële terrein tot duurzaamheidsrapportages en algoritme-audits.

Anders dan bij verificatie moet men bij het oordelen ook wegen en bepalen wat wel en niet belangrijk is. Zolang dat niet gebeurt, zal het vertrouwen in accountants ondanks alle veranderingen en alle maatschappelijke druk niet terugkeren.

Dit is overigens niet alleen een nuttige les voor accountants, maar ook voor de commissies die adviezen opstellen over het verbeteren van de sector. Waarom niet zelf het goede voorbeeld geven en de 52 aanbevelingen terugbrengen tot de 3 kernaanbevelingen die er echt toe doen? Dat geeft niet alleen richting aan de sector, maar ook aan het maatschappelijk debat. Want het is ook de maatschappij die moet begrijpen wat er wel en niet verwacht kan worden.

Literatuur

AFM (2018) *Kwetsbaarheden in de structuur van de accountancysector*. AFM Verkenning, 21 november.

Canoy, M. (2019) *De bank van goede bedoelingen*. Amsterdam: Prometheus.

CTA (2020) *Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Commissie Toekomst Accountancysector, 15 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

ESB (2018) *De toekomst van banken*. ESB-dossier, 103(4766S).

MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Monitoring Commissie Accountancy, 31 mei. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

NBA (2014) *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.

NBA (2017) *Green Paper: structuurmodellen accountancy*. NBA Stuurgroep Publiek Belang, december.

Maatschappelijke rol

Grote organisaties zijn in Nederland verplicht om hun jaarrekening te laten controleren door een accountant. Vanwege hun rol bij verschillende schandalen, liggen accountants echter al jaren onder vuur. Is het maatschappelijke belang bij hen goed geborgd?

Accountants worstelen met dynamischer speelveld en publieke rol

De dynamiek in het bedrijfsleven is toegenomen, en daarmee ook de behoefte aan inzicht in het middellange termijn-perspectief van ondernemingen. Hierdoor wint het werk van de accountant aan belang. Tegelijkertijd wordt zijn *assurance* steeds meer een momentopname. Dat bedreigt de geloofwaardigheid van accountancybedrijven en het draagvlak voor hun wettelijke controletaak. Hoe komt de sector uit deze spagaat?

IN HET KORT

- De accountant is genoodzaakt zijn takenpakket te verbreden richting risico-inschattingen en governance-beoordelingen.
- Het is noodzakelijk dat er expliciete grenzen worden gesteld aan de taak en rol van accountants.
- Daarbij zet de commercialisering van de sector de balans tussen overheidstoezicht en eigen verantwoordelijkheid op scherp.

ARNOUD BOOT

Hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en raadslid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)

BART STELLINGA

Wetenschappelijk medewerker bij de WRR en onderzoeker aan de UvA

De accountancysector ligt al jaren onder een vergrootglas. Begin dit jaar kwamen maar liefst twee commissies met stevige kritiek. Zowel de Commissie toekomst accountancysector (CTA, 2020), ingesteld door de minister van Financiën Hoekstra, als de Monitoring Commissie Accountancy (MCA, 2020) signaleren significante tekortkomingen in de kwaliteit van het geleverde werk – al melden beide commissies verbeteringen te zien ten opzichte van een aantal jaren geleden. De vervolgstap is nu dat minister Hoekstra ‘kwartiermakers’ heeft aangesteld om tot verdere verbeteringen in de sector te komen.

In dit artikel doen we een stap terug. We richten ons op het bedrijfsleven en de veranderingen die daar hebben plaatsgevonden. Zoals de veel grotere dyna-

miek in het ondernemingslandschap en de deels daarmee samenhangende financialisering – het dominant worden van de financiële afrekencriteria in samenhang met de alomtegenwoordigheid van financiële markten en grotere transactiemogelijkheden. Tegelijkertijd is er een alsmaar toenemende maatschappelijke behoefte om inzicht te krijgen in de financiële en niet-financiële aspecten van de bedrijfsvoering.

Het werk van de accountant is als gevolg van deze ontwikkelingen van groter publiek belang geworden, maar tegelijkertijd ook veel moeilijker. Daar komt bij dat de accountant moet opereren vanuit een sector die zelf ook onderhevig is aan dynamiek en financialisering, waarbij commerciële belangen bij accountancybedrijven kunnen botsen met het publieke belang van de controle-activiteit.

Grotere dynamiek in het bedrijfsleven

Een eerste belangrijke ontwikkeling in het bedrijfsleven is de sterk toegenomen dynamiek. Een duidelijk zichtbare illustratie daarvan zijn de grote veranderingen in de samenstelling van de beursindices. De S&P500 toonde bijvoorbeeld tot in de jaren tachtig weinig veranderingen: dezelfde ondernemingen domineerden jaar op jaar. Daarna kwamen er echter steeds grotere verschuivingen (Innosight, 2018). De globalisering, deregulering en technologische ontwikkelingen (vooral op het gebied van informatietechnologie) liggen hieraan ten grondslag.

Deze dynamiek uit zich ook in een veel grotere veranderingsdrift van ondernemingen. Er lijkt sprake van een veel sterkere transactie-oriëntatie, met als meest in het oog springend de vele fusies en overnames, meer herstructureringen dan ooit plus internationale expansie, en een kortere levenscyclus van producten (Boot, 2010).

Ondernemingen worden daarnaast minder grijpbaar door het steeds belangrijker worden van immateriële activa zoals menselijk kapitaal, merken en patenten.

Ook vervagen de grenzen van de onderneming, zoals blijkt uit de sterke groei van joint ventures en de zogenoemde ecosystemen, waarmee ondernemingen hubs voor innovatie en samenwerking proberen te creëren (Jacobides, 2019). Daar komt bij dat de juridische grenzen van de onderneming vervagen, door het populair worden van *off-balance sheet*-activiteiten en het opzetten van tal van juridisch zelfstandige onderdelen, met een enorme complexiteit van de grote bedrijven als gevolg.

De financialisering van de economie

Een tweede trend betreft de financialisering van de economie. Deels verklaart deze financialisering de grotere dynamiek in het bedrijfsleven. Door de sterke opkomst van financiële markten zijn de mogelijkheden toegenomen om veranderingen in gang te zetten. Het is makkelijker geworden om geld aan te trekken en daarmee acquisities te financieren. Daarnaast kunnen bedrijfs-onderdelen hierdoor makkelijker worden verkocht. Ook buiten de openbare financiële markten is er een grotere mogelijkheid voor transacties, zoals blijkt uit de

steeds belangrijkere rol die private-equity-investeerders spelen (Boot, 2010).

Het bedrijfsleven wordt dus geconfronteerd met een dynamischere en snellere financiële omgeving. Beleggers en investeerders oefenen grotere druk uit, en laten zich daarbij leiden door hapklare indicatoren – zoals kredietbeoordelingen of de ontwikkeling van beurskoersen. Ondernemingsbesturen zijn hierdoor sterker op financiële grootheden gaan sturen. Hierdoor dreigt er een grillige bedrijfsstrategie en een kortere horizon. Zo werden kwartaalresultaten een doel op zich, en is er een grotere focus op de marktwaarde van de onderneming, en op aandelenkoersen in het bijzonder. Accountingstandaarden zijn hier overigens in meegegaan door meer belang te hechten aan marktwaarderingen (kader 1). Deze dynamiek kan zelfversterkend werken, want naarmate bedrijven intern meer de nadruk op de korte termijn leggen, zullen beleggers dat ook doen – wat weer bijdraagt aan de interne kortzichtigheid (WRR, 2016).

Behoeft aan middellangetermijninzicht

Terwijl het bedrijfsleven dynamischer en mogelijk kortzichtiger is geworden, ontstaat er ook een grotere aandacht voor aspecten van de bedrijfsvoering die juist wel (verder) in de toekomst kijken. Er is behoefte aan houvast en meer inzicht in de middellangetermijnontwikkelingen rondom de onderneming. We zien daardoor een grotere behoefte aan inschattingen – met bijbehorende financiële en niet-financiële maatstaven – die op de toekomst georiënteerd zijn.

De roep om inschatting van continuïteitsrisico's een prominentere plek in accounting te geven, is een uiting van de toenemende behoefte aan toekomstgeoriënteerde inschattingen (MCA, 2020). Hetzelfde geldt voor het centraal stellen van 'langetermijn-waardecreatie' in de *Corporate Governance Code* (MCCGC, 2016). In het verlengde hiervan speelt ook de 'purpose'-discussie: *purpose* als kompas van waar de onderneming voor staat, kan helpen om richting en houvast te verschaffen.

Vastigheid wordt gezocht door allerlei stakeholders: van beleggers, toezichthouders en werknemers tot klanten, toeleveringsbedrijven en de maatschappij in bredere zin. Men is op zoek naar houvast in een omgeving waarin, door de dynamiek, de cijfertjes van 'vandaag' steeds minder zeggen over de kansen van 'morgen'. Het publieke belang van assurance is dus toegenomen.

Toenemende marktwaardering in accountingstandaarden

KADER 1

Er is in de accountingstandaarden een trend om activa tegen de marktprijs te waarderen (*mark-to-market accounting*) in plaats van de historische kostprijs. De toenemende focus op financiële indicatoren, en het uitgebreide perspectief op ondernemingen als koopwaar in plaats van als productieve entiteiten, zijn belangrijke factoren geweest die richting marktwaarderingen geduwd hebben (Ramanna, 2013).

Hoewel marktwaarderingen een accurater beeld suggereren van de financiële positie van ondernemingen – men houdt immers niet meer vast aan tamelijk willekeurige historische boekwaardes – kleven er ook nadelen aan. Waardeveranderingen en waardecreatie zijn niet hetzelfde. De eerste valt onder wat John Maynard Keynes beschouwde als een *beauty contest*:

marktwaardes kunnen zich verwijderen van fundamentele waardes omdat beleggers hun gedrag laten bepalen door wat ze denken over hoe anderen zullen beleggen (en daardoor hun eigen informatie negeren). Waardecreatie gaat over de fundamentele waardering.

Het toenemende gebruik van marktwaardering kan de dynamiek in het bedrijfsleven weer versterken: marktwaardering geeft meer volatiliteit, en kan daarmee sterk procyclisch gedrag uitlokken. In goede tijden geeft marktwaardering vaak een extra positief beeld van de onderneming, wat kan uitnodigen tot meer risikante investeringen. In slechte tijden moet er dan extra op de rem worden getrapt. Dit zelfversterkende proces is met name zichtbaar in de financiële sector (Stellinga, 2014; WRR, 2016).

Accountants klem in dynamischere omgeving

Voor de controlerend accountant is er een lastige situatie ontstaan, als gevolg van de grotere dynamiek in het bedrijfsleven en de toegenomen behoefte aan toekomstgeoriënteerde inschattingen bij stakeholders. Het meer dynamische landschap geeft de accountant minder houvast – controle is meer dan ooit een momentopname – terwijl de behoefte aan houvast onder de stakeholders van bedrijven juist groter is geworden. Hoe kun je een assurance afgeven als zaken razendsnel kunnen veranderen?

Deze lastige situatie heeft geleid tot een bredere opdracht waarbij de meer toekomstgerichte informatie (bijvoorbeeld over risico's) onderdeel is gaan uitmaken van de assurance-rol. Een element hiervan zijn verantwoordelijkheden voor het bestuursverslag.

Grotere beursvennootschappen dienen een bestuursverslag op te stellen waarmee het management de jaarrekening (resultaten) in een bredere context plaatst, onder meer door een risicoparagraaf op te nemen waarin de belangrijkste risico's voor de onderneming in kaart zijn gebracht (BW 2:391). De (externe) accountant dient te controleren of het bestuursverslag voldoet aan de wettelijke verplichting en dus verenigbaar is met de jaarrekening. Meer recentelijk is er toegevoegd dat hij of zij ook oordeelt of er 'materiële onjuistheden in het bestuursverslag zijn gebleken' (BW 2:393, lid 5g). Dit laatste moet geïnterpreteerd worden als een actieve onderzoeksplicht voor de accountant om onjuistheden te signaleren en hierover in de controleverklaring te rapporteren.

De in de wet verankerde Corporate Governance Code dicteert verder dat in het bestuursverslag een verklaring over corporate governance moet worden opgenomen. Ook deze dient te worden getoetst door de accountant. De reikwijdte van deze toets is nog niet uitgekristalliseerd (Rietveld en In 't Veld, 2018), maar evident is dat er van de accountant steeds meer wordt verwacht.

Verbreiding is onvermijdelijk

Omdat de traditionele, meer boekhoudkundige vastlegging in een dynamische wereld minder houvast biedt, achten wij het onvermijdelijk dat assurance in de richting wordt getrokken van het inschatten van risico's en beoordelen van de governance. Accountants moeten oordelen of de jaarrekening een getrouw beeld geeft, mede met het oog op de beoordeling van de continuïteit van de onderneming.

Om tot inschattingen over de continuïteit van de onderneming te komen, zal de accountant juist in een dynamische omgeving verder moeten kijken dan de cijfertjes van vandaag. Risico's en uitdagingen die op de onderneming afkomen zijn hiervoor van belang, evenals de governance-aspecten die invloed hebben op het functioneren van de onderneming.

De assurance-rol is van groot publiek belang, maar in handen van steeds commerciëlere bedrijven

Ook controle op *integrated reporting* is onderdeel van het bredere takenpakket van de accountant. Grote ondernemingen moeten inmiddels, in samenhang met het financiële, rapporteren over belangrijke niet-financiële aspecten van de bedrijfsvoering. Hierover is vooralsnog weinig houvast, maar het betreft overkoepelende rapportages die ook ingaan op duurzaamheid en de maatschappelijke meerwaarde (en footprint) van de onderneming (NBA, 2013). Accountants zouden hierbij moeten controleren op materiële onjuistheden.

Gradatie van verantwoordelijkheden

Bij de verbreding van het takenpakket geldt wel een gradatie van verantwoordelijkheden. Het beoordelen van de jaarrekening van een bedrijf en van de processen rond de interne controle die de juistheid van de financiële verslaglegging borgen, is de primaire taak van de accountant. Daarbij hoort ook het beoordelen van de inschattingen van het management (denk bijvoorbeeld aan de toepassing van marktwaarde-accounting). Deze controle is geen puur zwart-wit- of goed-fout-proces – men moet op basis van consistentie en getrouwheid een beoordeling geven.

Bij de toekomstgerichte en governance-gerichte informatie zou de rol van de accountant beperkt moeten blijven tot het controleren op materiële onjuistheden. De informatie over risico's, zoals in het bestuursverslag, heeft een (nog) minder zwart-wit-karakter. Het belang ervan is groot omdat het houvast kan geven in het meer dynamische speelveld. Meer dan toetsen op

materiële onjuistheden achten wij echter onwenselijk – verwatering van de rol van de accountant en zijn competenties moet worden voorkomen. Inschattingen zijn hierbij nog belangrijker, en zijn vaak business- en strategie-georiënteerd. Management en commissarissen zijn hierbij *in the lead*. Verdere toetsing kan plaatsvinden door andere partijen.

Grenzen aan verbreding

Er is ook discussie over de rol van de accountant bij de toenemende focus van ondernemingen op de maatschappelijke dimensie, waaronder de impact op milieu, mensenrechten en arbeidsomstandigheden. Ondernemingen rapporteren als gevolg van deze focus steeds meer niet-financiële informatie, zoals informatie over de *sustainable development goals* (SDG) en rapportages over ecologische, sociale en governancefactoren (ESG).

De vraag is of accountants bij deze niet-financiële informatie ook een rol moeten spelen. Het rapport van de Commissie toekomst accountancysector geeft een beschrijving van dit ongewisse speelveld, en breekt een lans voor andere mogelijke controleurs dan accountants

(CTA, 2020). Ook de Monitoring Commissie Accountancy sluit zich hierbij aan (MCA, 2020).

Controle op ESG-rapportages en SDG-informatie is belangrijk, maar we zien accountants niet als de meest aangewezen personen om hier een oordeel over te vellen. Het is een inschatting van competenties, en wederom dreigt er verwatering. En wat voor ons de doorslag geeft, is dat de positie van assurance al dermate ingewikkeld is dat deze verdere verbreding het risico loopt om ten koste te gaan van de primaire verantwoordelijkheid van de accountant aangaande de financiële rapportages, en van zijn secundaire verantwoordelijkheid wat betreft de risicorapportages in het bestuursverslag. We sluiten ons dan ook aan bij de conclusies van de CTA en MCA.

Hoewel de accountant dus niet de aangewezen persoon lijkt om assurance af te geven over SDG/ESG-informatie, moet men zich realiseren dat deze informatie wel degelijk van belang kan zijn voor de continuïteit van de onderneming. Denk bijvoorbeeld aan *stranded assets* – activa die plotseling moeten worden afgeschreven, bijvoorbeeld vanwege aangescherpte milieunormen – of aan gedrag van de onderneming die haar maatschappelijk *license to operate* op het spel zet. De accountant zal dus zeker zijn ogen open moeten houden voor risicofactoren die verbonden zijn aan het gedrag en de keuzes van de onderneming – en dat in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen.

De SDG/ESG-problematiek is in bredere zin echter de verantwoordelijkheid van het management en de raad van commissarissen van het bedrijf, en assurance hierover kan van andere instanties of ‘controleurs’ komen dan van de controlerend accountant.

Veranderingen in de sector helpen niet

Terwijl het belang van accountantscontrole is toegenomen, zijn de toegenomen dynamiek en financialisering niet voorbijgegaan aan de accountancybedrijven zelf.

Accountantsbedrijven zijn conglomeraten geworden, waarbij de poortwachtersrol van accountants met een eigen cultuur als professional vermengd is met een commercieel motief van de accountancybedrijven zelf – inclusief de complementaire consultancydiensten die er worden verricht. Sommigen beschouwen de *Big Four* zelfs primair als consultancybedrijven die ook accountingdiensten aanbieden.

Daarnaast is de sector steeds geconcentreerder geraakt, waardoor de overgebleven Big Four zich onmisbaar wanen – en dat in wezen ook zijn. Onmisbaarheid is geen stimulans bij het bewaken van de reputatie. Het

Reputatiemechanisme in de accountancy-sector staat onder druk

KADER 2

Accountancy bestaat bij gratie van de informatiekloof tussen een onderneming en haar omgeving. De poortwachtersrol van accountants vraagt om vertrouwen in hun controle-activiteit. Maar wat brengt dat vertrouwen? Een belangrijk antwoord op die vraag is *reputatie* (Coffee, 2019). Reputatie wordt opgebouwd door het leveren van goed werk over de tijd, en over een veelheid van klanten. Dit zou, om welke reden dan ook, het afleveren van slecht werk, of het toegeven aan ongeoorloofde wensen van een individuele klant moeten indammen.

Er zijn echter verschillende redenen om aan te nemen dat het reputatiemechanisme steeds minder goed werkt in de accountancysector. De versturende rol van lucratieve consultancy-inkomsten en de oligopoliestructuur (beperkt aantal aanbieders) en de daarmee samenhangende onmisbaarheid spelen hierbij een rol. Bovendien is het mogelijk dat we in

een ‘slecht’ Nash-evenwicht zitten – waarin de te controleren ondernemingen en de maatschappij weinig verwachten van accountants, en er *daarom* ook weinig voor betalen – met als gevolg dat accountancybedrijven een, bij de lage vergoeding passende, kale en lage kwaliteit van de dienstverlening hebben ingericht. Zo’n situatie kan in evenwicht zijn omdat de lage kwaliteit van de dienstverlening van accountants een bevestiging vormt van de inschatting van ondernemingen en maatschappij dat er alleen slechte kwaliteit te verwachten is.

Als de te controleren ondernemingen de toegevoegde waarde van de controle-activiteit onvoldoende onderkennen, dan wordt dit een soort commodity met een basale *race-to-the-bottom* wat betreft kwaliteit en vergoeding. Dit maakt kwaliteit secundair en ondermijnt het reputatiemechanisme.

reputatiemechanisme, waarvan we hopen dat accountancybedrijven eraan onderhevig zijn, staat dan ook onder druk (kader 2).

Aanpassen aan semi-publieke rol

De van groot publiek belang zijnde assurance-rol is dus in handen van (steeds) commerciële(re) bedrijven. Dit zorgt voor een inherente spanning die ook herkenbaar is in bijvoorbeeld het bankwezen: door de onmisbaarheid van private banken voor het behartigen van publieke belangen hebben deze banken, net als de Big Four bij accountants, feitelijk een semipublieke rol gekregen (WRR, 2019).

Het publieke karakter van accountingdiensten blijkt ook uit de steeds grotere rol van overheidsregulering en -toezicht. Na de Enron-, Worldcom- en Parmalat-debacles, en daaroverheen de financiële crisis van 2007–2009 is er een uitgebreid reguleringskader opgetuigd, waaronder de *Sarbanes-Oxley Act* in de VS (2002), Europese richtlijnen en de Nederlandse Wet toezicht accountantsorganisaties (2006).

Van een systeem van zelfregulering zijn we langzamerhand terechtgekomen in een hybride systeem waarin, naast zelfregulering, publiek toezicht een steeds prominentere rol speelt. Dit publiek-private karakter van de accountancysector roept tal van vragen op: in hoeverre is de structuur van het accountingbedrijf verenigbaar met de publieke taak als poortwachter? In hoeverre is het partnermodel en de daarmee gepaard gaande hoge beloningen hiermee verenigbaar? Hoe zorgen we ervoor dat deze bedrijven zichzelf gaan begrijpen als inherent verbonden met een publieke taak?

Het lijkt evident dat verdere stappen op het gebied van bedrijfscultuur en de governance onmisbaar zijn om de publieke taak te vervullen (MCA, 2020). Maar ook als er in de sector stappen worden gezet op dit gebied, dan lijkt verdere ‘verstatelijking’ van de sector onvermijdelijk. Vanuit de sector zelf zijn er waarschuwend geluiden te horen dat al die regels en veranderdrift ave-rechts werken en dat er juist behoefte is aan rust (MCA, 2018). Zolang het reputatiemechanisme echter niet wordt hersteld, is verstatelijking de enige manier om de publieke rol van accountants veilig te verzekeren (CTA, 2020; MCA, 2020).

Rust zal de accountancysector ook anderszins niet gegund zijn. Het publieke belang van accountantsdiensten impliceert een blijvende zoektocht naar de juiste balans tussen overheidstoezicht en eigen verantwoordelijkheid. Wat opvalt aan het huidige debat is het sterke

geloof in een ‘eindpunt’ van veranderingen in de accountancysector, waarin de verhouding tussen publiek en privaat volledig is uitgekristalliseerd en iedereen kan overgaan tot de orde van de dag. Dit eindpunt is echter een fictie (WRR, 2012) – publieke belangen kunnen immers permanent onder druk komen te staan, waardoor er nieuwe aanpassingen en veranderingen nodig zullen zijn. Een rustpunt zien we dus niet snel komen.

Literatuur

- Boot, A.W.A. (2010) *De onwortelde onderneming*, 2e druk. Assen: Van Gorcum.
- Coffee, J.C. (2019) *Why do auditors fail? What might work? What won't*. ECGI Law Working Paper Nr. 436/2019. Te vinden op ecgi.global.
- CTA (2020) *Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- Innosight (2018) *2018 Corporate longevity forecast: creative destruction is accelerating*. Executive Briefing, februari. Te vinden op www.innosight.com.
- Jacobides, M.G. (2019) *In the ecosystem economy, what's your strategy?* *Harvard Business Review*, september-oktober.
- MCA (2018) *Doorpakken!* Amsterdam: Monitoring Commissie Accountancy.
- MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Monitoring Commissie Accountancy, 31 mei. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.
- MCCGC (2016) *De Nederlandse Corporate Governance Code 2016*. Monitoring Commissie Corporate Governance Code. Te vinden op www.mccg.nl.
- NBA (2013) *Integrated reporting: het rapportagemodel van de toekomst*. Visiedocument NBA, mei. Te vinden op www.nba.nl.
- Ramanna, K. (2013) *Why 'fair value' is the rule: how a controversial accounting approach gained support*. *Harvard Business Review*, maart.
- Rietveld, S. en L. in 't Veld (2018) *De rol van de accountant bij (de corporate governance verklaring in) het bestuursverslag van beursvennootschappen*. *Ondernemingsrecht*, 13, 596–601.
- Stellinga, B. (2014) *Accounting standards*. In: D.K. Mügge (red.), *Europe and the governance of global finance*. Oxford: Oxford University Press, 78–96.
- WRR (2012) *Publieke zaken in de marktsamenleving*. WRR Rapport, 87.
- WRR (2016) *Samenleving en financiële sector in evenwicht*. WRR Rapport, 96.
- WRR (2019) *Geld en schuld: de publieke rol van banken*. WRR Rapport, 100.

Het is tijd om de accountantsnormen kritisch tegen het licht te houden

Sinds een jaar of tien wordt er in Nederland doorlopend gediscussieerd over de vraag of er iets fundamenteel mis is met de accountantscontrole en, zo ja, wat daaraan gedaan kan worden. Waar komt de continue kritiek op het accountantsberoep vandaan? Een historische analyse.

IN HET KORT

- Accountants hebben problemen met het naleven van de steeds verder gestandaardiseerde beroepsnormen.
- De historisch gegroeide normen matchen niet per se met maatschappelijke verwachtingen en extern toezicht.
- De toezichthouder zou de regie moeten nemen om het debat óók over de normen te laten gaan.

KEES CAMFFERMAN

Hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam (VU)

ANNA GOLD

Hoogleraar aan de VU

Het debat over de kwaliteit van accountantscontroles wordt vaak verbonden met de financiële schandalen van de laatste jaren, zoals bij Ahold, Imtech en Vestia. Belangrijker zijn echter de sinds 2011 verschijnende rapportages van de toezichthouder op het accountantsberoep, de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Hierin wordt er steeds weer gewezen op de tekortschietende accountantscontrole.

Een belangrijke mijlpaal in dit debat is het verschijnen van een rapport van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA, 2014) waarin werd erkend dat accountants een kwaliteitsslag zouden moeten maken om het verloren vertrouwen terug te winnen. Tot een oplossing is het echter nog niet gekomen. De AFM blijft kritische rapporten publiceren (AFM, 2011; 2014; 2017; 2019), en een door de minister van Finan-

ciën ingestelde Commissie toekomst accountancysector heeft eerder dit jaar geconcludeerd dat “kwaliteitsverbetering hard nodig is” (CTA, 2020).

Dat accountants tekortschieten ten opzichte van geldende normen, is duidelijk. De AFM kan de kwaliteit objectief bepalen door controledossiers te toetsen via op schrift gestelde normen, met name de beroepsregels voor accountants. Die toetsing maakt duidelijk dat het meer dan slechts incidenteel voorkomt dat een accountantscontrole tekortschiet.

Deze tekortschietingen zouden natuurlijk ook kunnen voortkomen uit onrealistische of onjuiste verwachtingen, maar daarvan lijkt er geen sprake te zijn. Het is inmiddels algemeen aanvaard dat er van accountants niet verwacht kan worden dat ze elke fout zien. Het is onmogelijk om honderd procent zekerheid te geven dat een jaarrekening geen fouten bevat, of om bij de controle van een jaarrekening elke vorm van fraude in een onderneming op te sporen. Dat verwachten toezichthouders dan ook niet van accountants.

Er zijn verschillende verklaringen voor het tekortschieten van accountants denkbaar. Zo zijn er indicaties dat personeelstekorten en werkdruk een rol spelen (De Vries en Herrijgers, 2018), evenals een gebrek aan concurrentie tussen accountants (AFM, 2018) en perverse prikkels voortvloeiend uit het verdienmodel van accountants (NBA, 2017).

Hoewel het dus duidelijk is dat accountants meer dan incidenteel in gebreke blijven, kunnen er ook vraagtekens gezet worden bij de afstemming van de gestelde normen. Opvallend is dat er in het accountancydebat over het algemeen weinig discussie is over de gestelde normen. Toch laat de geschiedenis zien dat het antwoord op de vraag ‘wat is goede accountantscontrole?’ niet altijd een vast gegeven is. In dit artikel bespreken we

de herkomst en aard van de geldende normen, en gaan we ervan uit dat een discussie hierover goed mogelijk is.

Geschiedenis in vogelvlucht

Het accountantsberoep heeft zich sinds zijn ontstaan ontwikkeld van een relatief zelfstandig tot een steeds meer gestandaardiseerd en gereguleerd vakgebied. Het beroep is in de negentiende eeuw ontstaan in Groot-Brittannië, toen een vrije beroepsgroep van deskundigen namens aandeelhouders de boeken en verantwoordingen van ondernemingsbesturen begon te controleren (De Vries, 1985; De Hen et al., 1995).

In Nederland werd in 1895 de eerste beroepsvereniging opgericht, het *Nederlandsch Instituut van Accountants* (NIVA), de oudste rechtsvoorganger van de huidige NBA. De leden waren zelfstandig gevestigde accountants, of ze werkten samen in maatschappen met meestal kleine aantallen firmanten. Maar tot in de jaren zestig was er in Nederland geen wettelijke regeling van het accountantsberoep of een wettelijk verplichte accountantscontrole. Het werd echter langzamerhand gangbare praktijk dat grote ondernemingen hun jaarrekening door een NIVA-accountant lieten controleren.

Wanneer dan in de jaren zestig het accountantsberoep wettelijk geregeld wordt, is het publiekrechtelijke Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA) grotendeels een voortzetting van het particuliere NIVA. De wetgever spreekt op dat moment géén inhoudelijke verwachtingen uit over accountantscontrole. Het NIVRA krijgt in feite de vrije hand om het niveau van beroepsuitoefening dat in de praktijk is bereikt te onderhouden en verder te ontwikkelen. Dit niveau is door het NIVA bewust nooit vastgelegd in controlevoorschriften. De beroepsregels legden slechts algemene principes vast, zoals het vereiste van onafhankelijkheid. De concrete planning en uitvoering van controles werd gezien als een kwestie van het professionele oordeel van de accountant, hiertoe uitgerust middels een lang traject van opleiding en praktijkervaring.

NIVRA-accountants krijgen een monopolie op de wettelijk verplichte controle van de jaarrekening die vanaf begin jaren zeventig wordt ingevoerd. Sindsdien zijn er vier belangrijke ontwikkelingen geweest die leiden tot standaardisering en codificering van de accountantscontrole. We nemen ze hier alle vier onder de loep.

Schaalvergroting en internationalisering

Om grote en internationaal opererende ondernemingen te kunnen blijven bedienen, ontstaan er internationale

accountantsfirma's, met als exponenten de *Big N* (begonnen als de *Big Eight*, maar inmiddels de *Big Four*). Inherent aan deze schaalvergroting is dat er in elk geval binnen deze kantoren veel meer aandacht dan voorheen wordt besteed aan de standaardisering en dus normering van controlewerkzaamheden, zowel met het oog op de efficiëntie als om wereldwijd onder dezelfde merknaam vergelijkbare kwaliteit te kunnen bieden.

Codificatie controlenormen

Ook het beroep als geheel heeft initiatieven genomen om normen voor de accountantscontrole te codificeren. Deze codificatie werd mede ingegeven door de toenemende kritiek op het functioneren van accountants. Met name in de Verenigde Staten, waar het beroep in de jaren zeventig in een ware crisis belandde die veel overeenkomsten vertoont met het Nederlandse accountantsdebat van de afgelopen tien jaar (Olson, 1982), heeft deze kritiek zich vertaald in rechtszaken en boetes. Om zich te kunnen verdedigen tegen aantijgingen van gebrekkige controle, voelden accountants de druk om in de vorm van controlestandaarden (*auditing standards*) duidelijker vast te leggen wat een accountant eigenlijk behoort te doen.

In Nederland zien we een vergelijkbaar proces. Ook het NIVRA verlaat midden jaren zeventig het oude standpunt dat codificatie strijdig is met professionaliteit en begint met een bescheiden programma van controlenormen. Inmiddels zijn deze Nederlandse normen behoorlijk uitgebreid en gebaseerd op de *International Standards of Auditing*, uitgegeven door de International Federation of Accountants.

Deze codificatieprojecten werden lange tijd geheel binnen het accountantsberoep uitgevoerd. Dit was niet omdat accountants geen inspraak boden, maar vooral omdat het andere partijen doorgaans aan de deskundigheid en de interesse ontbrak om zich in accountantscontrole te verdiepen. Pas recentelijk is de ontwikkeling van de International Standards of Auditing meer op afstand van het accountantsberoep geplaast.

Complexere jaarrekeningen

Naast de controlenormen zijn sinds de jaren zeventig ook de normen voor de inhoud van de jaarrekening (*accounting standards*) veel complexer geworden. Vóór 1970 bestonden er in Nederland vrijwel geen voorschriften voor de inhoud van de jaarrekening. Sindsdien zijn de wettelijke bepalingen aanmerkelijk uitgebreid. Deze ontwikkeling loopt parallel aan die van de controlestan-

daarden. Zowel op nationaal als internationaal niveau hebben accountants op schrift gesteld aan welke eisen een jaarrekening moet voldoen, met een veel grotere mate van detail dan in wettelijke voorschriften aan te geven is. In Nederland gaat het hierbij om de *Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving*, en internationaal gaat het om de *International Financial Reporting Standards* (IFRS).

Niet-accountants hebben van meet af aan meer bemoeienis gehad met de verslaggevings- dan met de controlestandaarden. Internationaal is de verdere ontwikkeling van de IFRS in 2000 ook onttrokken aan het accountantsberoep. Maar accountants hebben altijd, vanwege hun deskundigheid, een zeer grote inbreng gehad in de ontwikkeling van verslaggevingsstandaarden, en hebben dat nog steeds (Camfferman en Zeff, 2007; 2015).

Extern toezicht

Ten slotte is er een einde gekomen aan de pure zelfregulering van het accountantsberoep. In Nederland houdt de AFM sinds 2006 toezicht op accountantsorganisaties die wettelijke controles verrichten. De AFM gaat, middels dossier- en themaonderzoeken, na of de organisaties voldoen aan de normen van de Wet toezicht

accountantsorganisaties. In Nederland zijn toezicht op naleving van de verslaggevings- en de controlestandaarden beide belegd bij de AFM, in andere landen soms bij verschillende instanties.

Implicaties voor accountantsdebat

De laatste decennia is de accountantscontrole dus steeds verder gestandaardiseerd en gecodificeerd. Gegeven deze historische ontwikkeling zijn er een aantal kanttekeningen te maken bij het huidige accountantsdebat. We behandelen er hier drie.

Hogere verwachtingen

De constatering dat accountants tekortschieten, hoeft niet te betekenen dat ze slechter zijn gaan presteren – het kan ook betekenen dat de lat hoger is gelegd. Het tekortschieten van accountants ten opzichte van de geldende normen kan mogelijk *geframed* worden als een gevolg van de schaalvergroting van accountantskantoren en commercialisering. Want waar vroeger gezaghebbende partner-professionals de dienst uitmaakten, wordt accountantscontrole nu aangestuurd door managers die vooral oog hebben voor budgetten en hun persoonlijke inkomensontwikkeling. De link met de explosie van boekhoudschandalen sinds de eeuwwisseling, waarvan Enron nog steeds het symbool is (Zeff, 2003a; 2003b) is makkelijk gelegd.

Toch hoeven de twee ontwikkelingen niet ‘een op een’ aan elkaar gerelateerd te zijn. Het is inderdaad zo dat er in de afgelopen twintig tot dertig jaar een duidelijke toename is geweest van schandalen waarbij accountants waren betrokken (Toms, 2019): in Nederland waren er in de jaren vijftig en zestig eigenlijk geen boekhoudschandalen. Dat betekent niet noodzakelijkerwijs dat de jaarrekeningen toen beter waren, maar wel waren de verwachtingen lager.

Een voorbeeld: de bij de overnames betaalde ‘goodwill’ kon in Nederland tot voor kort rechtstreeks van het eigen vermogen worden afgeboekt, zodat je er geen omkijken meer naar had. Onder de *IFRS* blijft de goodwill in principe permanent op de balans staan, en moet er elk jaar een toets op bijzondere waardevermindering (*impairment*) worden uitgevoerd. Dit vereist een complexe berekening op basis van moeilijk verifieerbare veronderstellingen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de AFM bij dossiercontroles regelmatig tekortkomingen in de controle van de post goodwill signaleert. Vergelijk dat eens met een aantal decennia terug: bewuste onderwaardering van activa was lange tijd algemeen

Illustratie van een tot kwaliteit inspirerende standaard

KADER 1

Controlestandaarden bevatten veelal hoogdravende formuleringen, met als doel de accountant te inspireren tot kwaliteit. Zie bijvoorbeeld standaard NV COS 540 op de NBA-website. Deze standaard gaat over de controle van schattingen die de onderneming heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening. Dit kan om allerlei schattingen gaan, variërend van de levensduur van activa tot bijzondere waardevermindering van goodwill zoals hierboven genoemd.

Zoals bij alle aspecten van de controle dient de accountant een risico-inschatting te maken en zijn controleplan daarop in te richten. Hierover schrijft de standaard (paragraaf A12): “Het belangrijkste dat de accountant moet overwegen, is of het inzicht dat hij heeft verkregen volstaat om de risico’s op een afwijking van materieel belang in schattingen te identificeren en in te schatten, alsmede om de

aard, timing en omvang van verdere controlewerkzaamheden te plannen.” Dit is een prachtige formulering: de accountant moet niet simpelweg naar de door het management gemaakte schattingen (A) kijken. Dat zouden er in de meeste jaarrekeningen ook te veel zijn om allemaal individueel te beoordelen. Hij moet zelf een schatting (B) maken van het risico dat deze schattingen (A) van het management leiden tot een afwijking in de jaarrekening, en daarop moet hij zijn controleplan inrichten. Maar dat is niet voldoende: hij moet ook een schatting (C) maken van de kwaliteit van zijn schatting (B) van het risico, voortvloeiend uit de schattingen (A) van het management. Wanneer het erom gaat te benadrukken dat de accountant grondig moet reflecteren op zijn controleplan is hier verder weinig aan toe te voegen.

aanvaard. Een balanspost ‘machines’ die voor een gulden op de balans staat is niet moeilijk te controleren, en bij die controle kan ook weinig fout gaan wat tot een boekhoudschandaal zou kunnen leiden.

Wanneer het lijkt alsof een accountantscontrole vroeger op een hoger niveau stond, moeten we er dus rekening mee houden dat de verwachtingen rond de kwaliteit van de jaarrekening – en daarmee ook rond de accountantscontrole – vroeger vaak veel lager waren dan nu.

Mismatch in normen en verwachtingen

De toenemende omvang en complexiteit van regelgeving kan ertoe leiden dat accountants veel aandacht geven aan zaken die de samenleving niet bepalend vindt voor de kwaliteit van de accountantscontrole.

Het *goodwill*-voorbeeld laat zien dat de eisen die nu aan jaarrekeningen gesteld worden onvergelykbaar veel complexer zijn dan in de jaren zeventig of tachtig. Ondernemingen die hun jaarrekeningen opstellen op basis van IFRS, en ook hun accountants, hebben nu te maken met duizenden pagina's aan regelgeving waarin zeer specifiek voorgeschreven staat hoe de verschillende posten in de jaarrekening worden verwerkt, gewaardeerd en toegelicht.

Deze ontwikkeling heeft onmiskenbaar geleid tot een accentverschuiving binnen de accountantscontrole. Vroeger was het de vraag of de cijfers in de jaarrekening verenigbaar waren met ten minste één aanvaardbare keuze uit een groot aantal alternatieve mogelijkheden voor waardering en resultaatbepaling. Nu is de vraag of de onderneming exact die ene specifieke verslaggevingsvorm heeft toegepast die in de regelgeving wordt voorgeschreven. Aan deze vragen wordt er binnen accountantskantoren veel energie besteed. Juist vanwege de uitgebreide regelgeving zijn interpretatievragen aan de orde van de dag. De internationale kantoren hebben uitgebreide procedures voor interne consultatie om te borgen dat voorschriften zoals de IFRS door de hele organisatie heen op dezelfde manier worden toegepast.

Op zich is de standaardisering niet verkeerd: vergelijkbare verslaggevingsinformatie is maatschappelijk waardevol. Maar onvrede over het functioneren van accountants komt meestal niet voort uit problemen met vergelijkbaarheid. Veel aannemelijker is dat de verwachtingen van het maatschappelijke verkeer vooral gericht zijn op grove jaarrekeningfraude, zoals het opvoeren van niet-bestaande activa of een fictieve omzet. Bij dit soort fraude lag, in de begintijd van het beroep, ook

het zwaartepunt van de accountantscontroles. Of de gedragingen van accountants en de verwachtingen van de maatschappij inderdaad uiteenlopen, is echter lastig te bepalen. Dat de accountantscontrole moet aansluiten bij het ‘maatschappelijk wenselijke kwaliteitsniveau’ is snel gezegd, zoals staat in de brief van minister Hoekstra aan de Tweede Kamer van 21 november 2018, waarin de instelling van de Commissie toekomst accountancysector werd aangekondigd (Hoekstra, 2018). Maar er is welbeschouwd geen goed mechanisme om de kosten en baten van het totale pakket van verslaggeving en accountantscontrole integraal af te wegen. Wie weet er nu echt wat de samenleving op dit moment vindt van, bijvoorbeeld, de verhouding tussen de inspanningen van accountants om de juistheid van het omzetcijfer vast te stellen, en de inspanning om een complexe maar meestal zeer kleine post voor ‘op aandelen gebaseerde beloningen’ te controleren?

Het is de vraag of de huidige normen matchen met wat de maatschappij van accountants verwacht

Historisch gezien vormen zowel de normen voor verslaggeving als die voor accountantscontrole een opeenstapeling van eisen die op verschillende momenten zijn opgesteld, door verschillende instanties en om verschillende redenen. Hier is nooit integraal over nagedacht. Het lijkt tijd voor een discussie over deze normen.

Normen matchen niet met toezicht

Er is een kans op een mismatch tussen de standaarden en het toezicht wanneer het toezicht een te zware nadruk krijgt. Zowel bij verslaggevings- als controlestandaarden is er voortdurend discussie of deze vooral de minimumvereisten duidelijk moeten vastleggen, dan wel de doelstellingen en aspiratieniveaus moeten definiëren. Lastig daarbij is dat minimumvereisten en aspiratieniveaus niet altijd goed gescheiden zijn. Zo kwam de terughoudendheid waarmee het NIVRA overging tot het uitgeven van standaarden ook voort uit het willen vermijden dat een accountant zich tevreden kon stellen met het voldoen aan minimumeisen. Daarom

hadden de standaarden van meet af aan ook de functie om te inspireren tot kwaliteitsverbetering.

Vandaar dat de controlestandaarden nog steeds volstaan met ambitieuze formuleringen, zie bijvoorbeeld de standaard in kader 1. Zo'n formulering is nuttig in een situatie waarin de accountant als professional zelf de voornaamste beoordelaar van zijn eigen werk is, of als er sprake is van een *peer-review*. Maar bij extern toezicht kan een dergelijke formulering problematisch worden. Het is bijvoorbeeld lastig om achteraf te beoordelen of de accountant in voldoende mate aan een gesteld inspanningsvereiste heeft voldaan.

De combinatie van ambitieuze normen en extern toezicht stelt hoge eisen aan de dossiervorming van de accountant, en vergt een externe toezichthouder die met een zekere wijsheid kan omgaan met deze regels. Beide lijken te hoog gegrepen. Wanneer men de controlestandaarden van het begin af aan geschreven had vanuit de veronderstelling dat men op naleving actief extern toezicht zou houden, dan zouden die er anders hebben uitgezien en was de huidige discussie over controlekwaliteit ongetwijfeld minder heftig verlopen.

Tot slot

Het voordeel van een historisch perspectief is dat het leert te relativiseren, bijvoorbeeld door het inzicht dat het Nederlandse accountantsdebat niet zo uniek is als men soms lijkt te denken. Het gevaar is natuurlijk dat men geen oog meer heeft voor reële problemen omdat alles nu eenmaal historisch verklaarbaar is: *tout comprendre c'est tout pardonner*. We willen dan ook zeker niet zeggen dat het hele accountantsdebat terug te brengen is tot een zeker onbegrip over de aard van het normenkader. Er is ook een lange geschiedenis van tucht-, civiele en soms ook strafrechtspraak, waaruit blijkt dat accountants echt wel uit de bocht kunnen vliegen.

Dat neemt niet weg dat er naar onze mening in het accountantsdebat vaak te makkelijk van uitgegaan wordt dat men op eenvoudige wijze achteraf kan vaststellen of een accountantscontrole voldoet aan de geldende normen. En dat deze normen dan, samen met de normen voor ondernemingsverslaggeving, de wensen en verwachtingen van het maatschappelijk verkeer op een afgewogen manier weerspiegelen, ook wat betreft de kosten en baten.

In werkelijkheid is er een grote kans dat het normenkader niet evenwichtig is opgebouwd, en vraagt het, juist dankzij de verregaande detaillering, op talloze punten om interpretatie. Vanwege de internationale

context kan dit normenkader ook niet zomaar binnen Nederland worden bijgesteld. Maar het is wel mogelijk om in Nederland, binnen de grenzen van dit kader, nadere keuzes te maken en prioriteiten te stellen bij het toezicht op naleving.

Het vaststellen van prioriteiten vergt overleg met het maatschappelijk verkeer. De AFM kan hierbij naar onze mening een belangrijke regierol vervullen. Het zou het accountantsdebat ten goede komen wanneer de AFM haar rol niet beperkt tot het toetsen of er aan gegeven normen is voldaan, maar ook een regierol pakt bij het nader bepalen van wat de normen precies inhouden en wat het relatieve belang ervan is.

Literatuur

- AFM (2011) *Sector in beeld: uitkomsten AFM Monitor Accountantsorganisaties 2010*. AFM Rapport, 12 december.
- AFM (2014) *Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties*. AFM Rapport, 25 september.
- AFM (2017) *Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht*. AFM Rapport, 28 juni.
- AFM (2018) *Kwetsbaarheden in de structuur van de accountancysector*. AFM Verkenning, 21 november.
- AFM (2019) *Kwaliteit overige OOB-accountantsorganisaties onderzocht*. AFM Rapport, 14 november.
- Camfferman, K. en S.A. Zeff (2007) *Financial reporting and global capital markets: a history of the International Accounting Standards Committee, 1973–2000*. Oxford: Oxford University Press.
- Camfferman, K. en S.A. Zeff (2015) *Aiming for global accounting standards: a history of the International Accounting Standards Board, 2001–2011*. Oxford: Oxford University Press.
- CTA (2020) *Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Commissie Toekomst Accountancysector, 15 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- Hen, P.E. de, J.G. Berendsen en J.W. Schoonderbeek (1995) *Hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nederlandse accountantsberoep na 1935*. Assen: Van Gorcum.
- Hoekstra, W.B. (2018) *Kamerbrief aankondiging 'Commissie Toekomst Accountancysector'*, 21 november. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- NBA (2014) *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.
- NBA (2017) *Green Paper: structuurmodellen accountancy*. NBA Stuurgroep Publiek Belang, december.
- Olson, W. (1982) *The accounting profession: years of trial: 1969–1980*. New York: AICPA.
- Toms, S. (2019) *Financial scandals: a historical overview*. *Accounting and Business Research*, 49(5), 477–499.
- Vries, J. de (1985) *Geschiedenis der accountancy in Nederland: aanvang en ontplooiing, 1895–1935*. Assen: Van Gorcum.
- Vries, M. de, en B. Herrijgers (2018) *Young professionals: opvattingen over het accountantsberoep*. Nyenrode Business Universiteit, mei. Publicatie te vinden op www.nyenrode.nl.
- Zeff, S.A. (2003a) *How the U.S. accounting profession got where it is today: part I*. *Accounting Horizons*, 17(3), 189–205.
- Zeff, S.A. (2003b) *How the U.S. accounting profession got where it is today: part II*. *Accounting Horizons*, 17(4), 267–286.

Accountancy in publiek belang

“Veel problemen zijn helemaal niet nieuw, ze keren alleen telkens terug.” Dat was de ondertitel van het derde en laatste rapport van de Monitoring Commissie Accountancy (NBA, 2020). Een van de aspecten van de problematiek is een te grote commerciële gerichtheid van controlerend accountants, waarbij het klantbelang prevaleert boven het publiek belang.

Dat dit probleem inderdaad bepaald niet nieuw is, moge blijken uit het feit dat reeds in 1976 een Amerikaanse Senaatscommissie vaststelde dat accountantsorganisaties meer bezig zijn met de belangen van de besturen die hen inschakelen en betalen dan met het publiek belang (United States Congress, 1976). En het is alweer zes jaar geleden dat de NBA in een rapport met de titel *In het publiek belang een grootscheepse hervormingsagenda lanceerde* (NBA, 2014).

Wanneer het zo lastig blijkt accountants ertoe te bewegen het publiek belang te dienen, rijst de vraag of het wel realistisch is om dit van hen te verlangen. Ooit schreef een docent in de kantlijn van een nogal idealistisch getoonzet werkstuk uit mijn studententijd: “het publiek belang is al snel niemands belang”. Dit lijkt mij een rake typering van de menselijke natuur.

Het publiek heeft belang bij de werkzaamheden van de accountant omdat gebruikers, zoals aandeelhouders, schade kunnen ondervinden wanneer jaarrekeningen onjuistheden bevatten. Dit publiek belang zal echter makkelijk uit het zicht raken wanneer de accountant onder druk komt te staan van hiermee strijdige klantbelangen. Niets menselijks is ook de accountant vreemd en om te verwachten dat dit niet zo is, lijkt mij een utopische gedachte.

Utopieën kenmerken zich door goede bedoelingen die echter snel kunnen ontaarden in moralisme: wie niet aan de utopische verwachtingen wil voldoen, deugt niet. Deze koppeling van moralisme aan een onrealistisch mensbeeld is een recept voor ellende. Pogingen om utopieën te realiseren hebben de mensheid dan ook weinig goeds gebracht. Het is veel vruchtbaarder gebleken een institutioneel raamwerk op te tuigen waarmee aan heel uiteenlopende groepen een arena wordt verschaft om hun deelbelangen te behartigen, opdat op ordentelijke wijze besluiten genomen kunnen worden.

Ook binnen de accountancysector speelt de paradox van de goede bedoelingen die evenzeer averechts werkt. Het moralisme

RIK BLIJHAM

Registeraccountant en registervaluator
bij Blijham Overname & Advies

uit zich hier in het verlangen dat de accountant tevens beoordeelt of wat hij bij de gecontroleerde onderneming aantreft moreel wel deugt. Dat is echter helemaal de functie van de accountant niet. Zijn functie is om feitelijk vast te stellen dat de jaarrekening aan de eisen, vastgelegd in wet- en regelgeving, voldoet. De geloofwaardigheid van dat feitelijke oordeel wordt ondermijnd wanneer de accountant daarnaast tevens morele uitspraken gaat doen. Dat zijn immers meningen en geen feiten. En bij afnemende geloofwaardigheid verliest het feitelijke oordeel zijn waarde.

Net zoals de politieke arena ieder de ruimte biedt zijn eigen deelbelangen na te streven, is er in de accountancysector een raamwerk nodig waarbij de accountant middels het behartigen van klantbelangen ook het uiteindelijke doel van zijn werkzaamheden dient: een deugdelijk oordeel.

Dat raamwerk zou gestalte kunnen krijgen door tussen de controlerend accountant en de te controleren onderneming een intermediair te plaatsen die optreedt als opdrachtgever van de accountant en die een direct belang heeft bij een correcte jaarrekening. Bij commerciële ondernemingen zou een verzekeringmaatschappij deze intermediair kunnen zijn. De verzekeringmaatschappij voorziet de jaarrekening van een verzekeringpolis die uitkeert bij fouten in die jaarrekening. Het is in het belang van de verzekeringmaatschappij als klant, en daarmee ook in het belang van de accountant als opdrachtnemer, om uitkeringen te voorkomen. In andere sectoren zou gedacht kunnen worden aan toezichhouders of branche-organisaties.

Eind april 2020 heeft minister Hoekstra opdracht gegeven tot een experiment met een intermediairmodel. Wellicht vormt dit een eerste stap om eindelijk de utopische verwachtingen omtrent het functioneren van de accountant met het daaraan verbonden moralisme los te laten.

Literatuurlijst

NBA (2014) *In het publiek belang*. Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.

NBA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Monitoring Commissie Accountancy, 14 januari.

United States Congress (1976) *Accounting establishment: a staff study*. Subcommittee on Reports, Accounting and Management of the Committee on Government Operations.

FOUNDATION FOR AUDITING RESEARCH

De Foundation for Auditing Research (FAR) is opgericht in 2015 op initiatief van het accountantsberoep zelf. Sindsdien faciliteert FAR wetenschappelijk onderzoek naar de drivers van kwalitatief hoogstaande accountantscontrole. Een hoofddoel van de FAR is het genereren en verspreiden van wetenschappelijke kennis en inzichten, zodat accountantskantoren, regelgevers en andere belanghebbenden op goed geïnformeerde wijze beleidsbeslissingen kunnen nemen op het gebied van de accountantscontrole(kwaliteit).

De FAR-onderzoeksprojecten vinden plaats in samenwerking tussen (inter-)nationale universitaire onderzoeksteams en tien accountantskantoren (Deloitte, EY, KPMG, PwC, BDO, Mazars, Grant Thornton, Baker Tilly, Accon AVM en Flynth). Deze unieke samenwerking laat in de afgelopen vijf jaar een steile opwaartse leercurve zien. De onderzoekers in de projectteams kunnen gebruikmaken van vertrouwelijke data van de accountantskan-

toren zelf, kunnen surveys afnemen en experimenten doen. De onderzoeksdata worden vervolgens in een beveiligde omgeving geanonimiseerd aangeboden aan de onderzoekers.

Vier rondes van onderzoeksfinanciering hebben inmiddels geleid tot 25 onderzoeksprojecten. Hierbij zijn in totaal ongeveer 90 wetenschappers betrokken uit binnen- en buitenland, waaronder rond 20 promovendi en postdoc-onderzoekers.

Een kleine selectie uit de onderzoeksprojecten

- **'Going concern opinions'**. Een 'going concern opinion' is een verklaring van de accountant die inhoudt dat de continuïteit van een gecontroleerde onderneming mogelijk in het geding is. In deze literatuurstudie is de wetenschappelijke kennis van determinanten, accuratesse en gevolgen van het verstrekken van een going concern-verklaring in kaart gebracht.
- **'The auditor's evaluation of misstatements'**. Een accountant controleert in hoeverre de financiële verslaglegging van een organisatie overeenstemt met de realiteit. Als die twee niet gelijk zijn dan is er sprake van een 'misstatement', een controleverschil. In deze studie wordt onderzocht hoe in de praktijk wordt omgegaan met deze controleverschillen: wanneer leiden ze tot aanpassingen en wanneer niet? Waar hangt dat van af en welke sociale en onderhandelingsprocessen liggen daaraan ten grondslag?
- **'Auditor judgment on internal control quality and audit quality'**. Als de eigen interne beheersing van een onderneming zelf adequaat is dan kan een accountant effectiever controleren. In deze studie wordt onderzocht hoe de karakteristieken van een onderneming samenhangen met de kwaliteit van het interne beheersingssysteem en hoe accountants steunen op het interne beheersingssysteem. En vooral: hoe hebben deze een invloed op de kwaliteit van het accountantsoordeel?
- **'How can audit committee support improve auditors' application of professional skepticism'**. De professioneel-kritische houding van de accountant, vormt een essentieel onderdeel van de accountantscontrole. Een accountant met een meer professioneel-kritische houding zal immers eerder fouten in een verantwoording ontdekken. In deze studie wordt onderzocht of de professioneel-kritische houding wordt vergroot als die houding wordt gesteund door de Raad van Commissarissen of het auditcomité.
- **'What makes audit partners and their engagement teams successful?'** Het doel van dit onderzoek is om te begrijpen wat de voornaamste factoren zijn die ervoor zorgen dat audit partners, managers en teams van accountantskantoren goed werk afleveren. In deze studie wordt onder meer de relatie onderzocht tussen leiderschapsstijlen, persoonlijkheidskarakteristieken, teamdynamiek en controlekwaliteit.

Een geschiedenis van vertrouwen: lessen voor de accountancysector

De roep om objectieve criteria voor accountantscontrole is verstandig, maar het is naïef te denken dat objectieve criteria voldoende zijn voor een getrouw beeld. Naast objectiviteit blijft ook het meer subjectieve oordeel van accountants essentieel. De geschiedenis van de standaard laat namelijk zien dat objectieve kennis niet bestaat – kennis is altijd onaf en feilbaar.

IN HET KORT

- Accountantscontrole is een kennissysteem, en om accountantscontrole te verbeteren is er inzicht nodig in objectieve kennis.
- Objectiviteit kent een eigen geschiedenis, die nauw verweven is met de geschiedenis van de standaard.
- Daarin spelen naast zo objectief mogelijke meetinstrumenten ook de oordelen van experts een belangrijke rol.

MARCEL BOUMANS

Pierson Hoogleraar Geschiedenis van de Economische Wetenschap aan de Universiteit Utrecht

De kwaliteit van accountantscontroles ligt al jaren onder vuur door boekhoudschandalen, zoals die rond het failliete Imtech en woningcorporatie Vestia”, zo liet *Het Financieele Dagblad* van 21 maart weten (Pols, 2020). De aanleiding van deze herinnering was de aankondiging van minister Wopke Hoekstra van Financiën “dat er objectieve criteria moeten komen voor de kwaliteit van het controlewerk van accountants”.

Hoewel bij vertrouwensbreuken de roep om meer objectiviteit begrijpelijk is, maakt de oproep van minister Hoekstra niet duidelijk hoe deze verdere objectivering gestalte moet krijgen. Waarvoor moeten deze criteria bijvoorbeeld gelden? En is het opstellen en toepassen van nieuwe objectieve criteria voldoende om het vertrouwen in het oordeel van de accountant weer te herstellen?

In dit artikel zullen deze vragen besproken worden binnen een historische context, waarin het vraagstuk van vertrouwen telkens beschouwd wordt in het licht van verschillende aspecten van standaardisering. Deze aspecten worden besproken in analogie met een bepalend onderdeel van de standaardiseringsgeschiedenis, namelijk de geschiedenis van de meter.

Creatie van vertrouwen

Als uitgangspunt van dit artikel neem ik het wetenschapshistorische werk *Objectivity* van Lorraine Daston en Peter Galison. Een belangrijke boodschap van dit soort historisch onderzoek is dat de zuivere objectiviteit, die gewoonlijk begrepen wordt als mechanische objectiviteit, onmogelijk is. Voor een volledig oordeel zal altijd de ‘klinische blik’ van de expert nodig zijn (Boumans, 2015).

Daston en Galison beschrijven de geschiedenis van de objectiviteit aan de hand van wat ze ‘epistemische deugden’ noemen: ‘natuurgetrouwheid’ ‘mechanische objectiviteit’ en ‘getraind oordeel’. Bij het streven naar ‘natuurgetrouwheid’ probeert een onderzoeker een zo getrouw mogelijke representatie te geven van de ware aard van een onderzoeksobject. Deze representatie is echter persoonlijk, en uiteindelijk gebaseerd op het subjectieve oordeel van die onderzoeker. Bij ‘mechanische objectiviteit’ wordt ernaar gestreefd om die subjectiviteit te elimineren door deze representatiewijze te vervangen door een registratie via meetinstrumenten. Het idee is dat deze registratie plaatsvindt met zo min mogelijk menselijke interventie, het liefst met geen enkele. De derde epistemische deugd erkent dat de interventie van experts noodzakelijk is om de artefacten van de mechanische registratie te corrigeren.

De drie epistemische deugden hebben hetzelfde doel, namelijk het creëren van vertrouwen in een oordeel. De vraag is nu welke deugd er een relevante bijdrage levert aan de totstandkoming van het vertrouwen in het oordeel van een accountant, en in welke mate. Om dit vraagstuk eerst zo eenvoudig mogelijk voor te stellen, neem ik het voorbeeld van het kopen van een product, namelijk schoenen. Hoe krijg ik het vertrouwen dat de schoenen die ik wil kopen van een goede kwaliteit zijn, zonder dat ik daarvoor toezicht moet houden op het hele productieproces? In dat geval zijn er twee mechanismen te onderscheiden. Het eerste noem ik ‘wederzijds vertrouwen’, en het andere ‘standaardisatie’.

Wederzijds vertrouwen is gebaseerd op wederkerigheid. Ik kan erop vertrouwen dat de schoenen die ik in de schoenwinkel koop van goede kwaliteit zijn, omdat ik ervan uit kan gaan dat de winkelier mij graag als klant wil houden, zodat ik dus de volgende keer wéér langs zal komen voor schoenen. Het vertrouwen is gebaseerd op het feit dat men van elkaars belangen op de hoogte is – in die zin kent men elkaar. Het is derhalve geen anonieme interactie, maar het vertrouwen is wel ‘subjectief’. Het is ‘lokaal’, men moet elkaar wel regelmatig tegen kunnen komen, anders komt dit vertrouwensmechanisme niet tot stand. Een andere voorwaarde voor de werking van dit reputatiemechanisme is dat er voldoende aanbieders zijn, zodat er keus is.

‘Wederzijds vertrouwen’ is als mechanisme heel oud. Maar in een steeds meer ‘globaliserende’ wereld werkt deze vorm van vertrouwen steeds minder. Ik koop via het internet mijn schoenen die gemaakt zijn in een fabriek in een ander deel van de wereld, en dus ken ik de makers of verkoper niet. Het is een anonieme transactie. Om vertrouwen te krijgen dat ik een goede aanschaf ga doen, zal ik nagaan of de producten voldoen aan bepaalde keurmerken. Deze laten zien of allerlei aspecten van de schoenen (zoals productieprocessen, gebruikte materialen of arbeidsomstandigheden) voldoen aan bepaalde internationaal afgesproken standaarden. Op deze wijze kan ik mijn vertrouwen ‘objectief’ onderbouwen.

De geschiedenis van de accountantscontrole is een geschiedenis van deze tweede vorm van vertrouwen, en dus onderdeel van een bredere geschiedenis van de standaardisatie. Deze geschiedenis wordt vaak voorgesteld als een ontwikkeling waarin aan de epistemische waarde van mechanische objectiviteit in toenemende mate wordt voldaan. Met andere woorden, de geschiedenis van standaardisatie wordt gezien als een geschiedenis van succesvolle objectivering.

Nauwkeuriger studie van die geschiedenis laat echter zien dat de epistemische waarde van een getraind oordeel een veel grotere – en onvermijdelijke – rol speelt dan ‘mechanische objectiviteit’. Om de oproep tot meer objectieve criteria voor accountantscontrole beter te kunnen wegen, is het derhalve zinvol om deze standaardisatiegeschiedenis nader te beschouwen.

De geschiedenis van de standaard

Hoewel standaarden al veel langer bestaan, is de Franse Revolutie en het begin van de ontwikkeling van de meter en de kilogram een goed vertrekpunt voor het beter begrijpen van vertrouwen in de accountantscontrole.

Kennis en kunde nodig voor bepalen standaard

Vóór de Franse Revolutie hadden steden – vooral die met belangrijke markten – hun eigen standaarden. Een mooi voorbeeld hiervan is Leiden. De gevel van het stadhuis aan de Breestraat is nog steeds de – weliswaar gerenoveerde – oude historische gevel uit eind zestiende eeuw. Men vindt aan die gevel twee lengtestandaarden die gebruikt werden om de meetstokken van de handelaren en landmeters te ijken. Het betreft hier een in twaalfen verdeelde, in de muur gehakte, lijn met de lengte van een Rijnlandse roede (3,77 m), en daarboven een uit metaal vervaardigde Rijnlandse voet (31,4 cm).

Standaarden waren lokaal en werden beheerd door lokale vorsten en heren. Dit had het gevolg dat standaarden aangepast konden worden al naar gelang van de belangen van de heersende klasse. Dit laatste aspect was een van de zaken waaraan de Franse revolutionairen een eind wilden maken, onder het motto ‘Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap’. Dit had als gevolg dat standaarden voortaan aan het gelijkheidsprincipe moesten voldoen. Er konden immers geen lokalen verschillen meer zijn, want die zouden te veel met lokale belangen vervlochten zijn.

Maar hoe te bepalen hoe lang de standaard voor alle Fransen moest zijn? Een praktische lengte was de Parijse el. Zo lang ongeveer moest de lengte van de standaard worden, maar het kon niet exact de Parijse zijn want dat zou te ‘lokaal’ worden. De standaard moest universeel zijn, gebaseerd op universele maten. Het meest universele dat men toen kende, waren de maten van onze planeet. De lengte van de standaard moest daar dus op gebaseerd zijn. Men wist in die tijd hoe groot onze planeet ongeveer is; dit betekende dat een tien miljoenste deel van de helft van een meridiaanlengte een met de el vergelijkbare lengte is.

In 1795, werd de *meter* door de Franse Academie van Wetenschappen gedefinieerd als het tien miljoenste deel van de afstand op zeeniveau van de noordpool tot de evenaar, gemeten langs de meridiaan van Parijs. Deze eerste definitie van een universele standaard om lengtes te meten, laat zien dat er alleen al voor de definitiebepaling heel wat objectieve kennis nodig is. Met andere woorden, deze episode uit de geschiedenis van de standaard toont dat om de onafhankelijkheid van een accountantscontrole te bereiken, objectieve kennis noodzakelijk is.

In de tijd van de eerste definitie veronderstelden men dat de aarde volkomen rond was, dus maakte het niet uit welke meridiaan er genomen zou worden. Latere metingen toonden echter aan dat de aarde niet volkomen rond is. Daardoor was de universeel geachte standaard, anders dan de Franse revolutionairen voor ogen hadden, toch een lokale – Parijse – standaard geworden.

De volgende stap was om op basis van deze definitie tot een precieze bepaling van de meter te komen. Om dat te doen, vertrokken de astronomen Jean-Baptiste Joseph Delambre en Pierre François André Méchain vanuit Parijs elk in tegengestelde richting. Delambre ging richting Duinkerke en Méchain richting Barcelona om het deel van de meridiaan tussen Duinkerke en Barcelona precies te meten. De lengte van de meridiaan kon dan vervolgens door middel van extrapolatie vastgesteld worden. Dit ‘avontuur’ dat zeven jaar duurde is in al zijn dramatiek prachtig beschreven door Ken Alder in *De maat van alle dingen* (2003). Het resultaat werd vastgelegd in een staaf zuiver platina. Bij de bepaling van een standaard komt er dus niet alleen veel kennis kijken, maar ook veel kunde: standaarden gaan gepaard met het doen van zo precies mogelijke metingen.

Iteratief proces

Uit deze geschiedenis van de meter zijn er verder nog enkele andere belangrijke lessen te trekken. De eerste is dat standaarden niet voor eeuwig en altijd zijn, want kennis is niet absoluut. Kennisontwikkeling is een iteratief proces (Chang, 2004): we beginnen met enkele aannames, zonder de zekerheid te hebben dat ze correct zijn. Op basis van deze aannames doen we metingen die leiden tot een verfijning of zelfs een correctie van de oorspronkelijke aannames. Deze nieuwe aannames leiden dan weer tot nieuwe metingen die vervolgens leiden tot opnieuw verfijning of correctie, enzovoort.

Ter illustratie: ondanks zijn extreme nauwgezetheid en behoedzaamheid had Méchain in de eerste jaren van zijn expeditie een fout gemaakt. Ook bij de berekeningen die tot de vaststelling van de lengte van de meter hebben geleid was er iets misgegaan – een fout die bij alle daaropvolgende nieuwe definities werd herhaald, zo ook bij onze huidige definitie van de meter in termen van de lichtsnelheid. Volgens de hedendaagse satellietmetingen is de lengte van de meridiaan tussen de noordpool en de evenaar 10.002.290 meter.

Objectieve controlecriteria alleen werken niet: een auditsysteem is een kennissysteem dat nooit af is

Wat deze geschiedenis dus laat zien, is dat – hoewel er voortdurend gestreefd wordt naar mechanische objectiviteit – de gehanteerde objectieve criteria voor de meter, en naar analogie ook voor de accountantscontrole, steeds aangepast moeten worden vanwege nieuwe inzichten en metingen die aantonen dat de gehanteerde criteria niet voldoen of onvolledig zijn. In deze geschiedenis speelt de noodzaak van een getraind oordeel een even grote rol als het streven naar mechanische objectiviteit.

Internationaal draagvlak

Een andere les uit de geschiedenis van de meter is dat standaarden breed – en liefst internationaal – gedragen dienen te worden, geborgd door (internationale) instituten. Het eerste internationale instituut dat een standaard beheerde, is het *Bureau International des Poids et Mesures* in Sèvres bij Parijs. Een land dat deze standaard voor de meter nog steeds niet heeft geaccepteerd is de Verenigde Staten van Amerika, hier geldt nog steeds een variant van het Britse *Imperial Standard System*.

Het bestaan van verschillende standaarden kan leiden tot hele dure fiasco's. Zo werd de teloorgang van de *Mars Climate Orbiter* in 1999 veroorzaakt door het feit dat een team van ingenieurs zich van traditionele Amerikaanse eenheden had bediend, terwijl een ander team de eenheden van het metrieke stelsel had gebruikt.

Het resultaat van deze verwarring was een fout van bijna honderd kilometer in de baan van de satelliet, en een verlies van 125 miljoen dollar (Alder 2003).

Internationale verschillen in standaarden kunnen fiasco's teweegbrengen

Een ander fiasco dat teweeggebracht werd door verschillen in standaarden is het Ahold boekhoudschandaal in 2003. Het schandaal werd veroorzaakt doordat men te maken had met twee 'lokale' versies van de *Generally Accepted Accounting Principles* (GAAP), een Nederlandse en een Amerikaanse. Hierdoor kon er misbruik worden gemaakt van het verschil tussen de liberale Nederlandse en de veel strengere Amerikaanse regels.

Dergelijke internationale verschillen in geaccepteerde standaarden kunnen ontstaan door politieke of culturele verschillen. Verdergaande objectivering, om deze 'lokale' verschillen te overbruggen, zou daarop een antwoord kunnen zijn. Maar deze strategie gaat ervan uit dat kennis en inzichten overal in de wereld hetzelfde

zijn, dat er internationale wetenschappelijke consensus bestaat. Wellicht geldt dat voor bepaalde natuurwetenschappen, maar voor vele sociale wetenschappen geldt dat niet. Zo bestaat er ook geen uniforme en objectieve theorie wat betreft de juiste, internationaal geaccepteerde accountantscontrole.

Ontwikkeling van standaardprocedures

De belangrijkste eigenschap van een standaard is dat deze niet verandert. Die onveranderlijkheid verzekert dat de vergelijking met de standaard betrouwbaar is. De eerste standaardmeter was een staaf platina die in Sèvres bewaard werd. Een materiële standaard zoals een platinastaaf heeft echter allerlei nadelige eigenschappen. Een metalen staaf, ook al is deze gemaakt van edelmetaal, kan vervormen en is aan 'erosie' onderhevig. Ook het onveranderlijk houden van de platina cilinder die als standaard voor de kilogram geldt, is niet slechts een kwestie van de vervuiling uit de lucht eraf te poetsen, door het poetsen wordt ook een miniem laagje metaal weggevoerd.

Om zulke problemen te omzeilen worden tegenwoordig standaarden gedefinieerd in termen van wat onveranderlijk wordt geacht. Voor standaarden in de natuurwetenschappen betekent dit dat men alle standaarden definieert aan de hand van 'universele constanten'. Zo wordt sinds 1983 de meter gedefinieerd als de afstand die licht in een vacuüm aflegt in $1/299.792.458$ seconde. De snelheid van het licht is $299.792.458$ meter per seconde, dus zijn de lengte van de meter en de tijd die het licht hiervoor aflegt aan elkaar gerelateerd. In de moderne fysica wordt de lichtsnelheid gezien als een van de universele constanten.

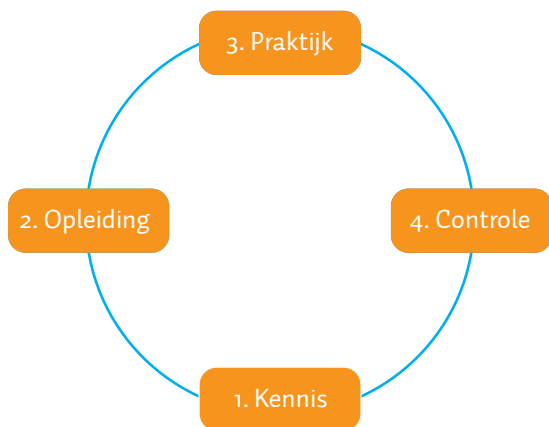
In de sociale wereld bestaan zulke universele constanten niet. Dat betekent dus dat voor de sociale wetenschappen, en dus ook voor accountancy, naar een andere wijze van definiëring van de standaard gezocht moet worden om de onveranderlijkheid te waarborgen.

Omdat het merendeel van de standaarden niet via universele constanten gedefinieerd kan worden, definieert men een standaard algemeen als een realisatie van de definitie van een kwantiteit voor een vastgestelde waarde (JCGM, 2012). Dit betekent dat herhaling van dezelfde procedures of het gebruik van verschillende procedures hetzelfde resultaat moet opleveren.

Zo wordt het standaardisatieprobleem verlegd naar de reproduceerbaarheid van meetprocedures, ook wel 'triangulatie' genoemd. Voor specifiek aangegeven voorwaarden moet er een specifiek resultaat zijn. Als

De vier elementen uit het auditsysteem

FIGUUR 1

Bron: Power (1996) | ESB

hetzelfde op twee verschillende wijzen gemeten wordt, dan moeten de uitkomsten precies hetzelfde zijn. Hoe nauwkeuriger de overeenkomst is, des te meer vertrouwen men heeft in het meetsysteem. Deze triangulatie zou in de accountancy gerealiseerd kunnen worden door de controle te laten uitvoeren door meerdere, onafhankelijke accountants.

Oordelen zonder objectieve criteria

Omdat de geschiedenis van de meter leert dat standaarden minder objectief zijn dan algemeen verondersteld wordt, moeten we de vraag hoe we komen tot een “getrouw beeld van de werkelijkheid” opnieuw stellen. Bovendien laat de bredere geschiedenis van de standaard zien dat we te maken hebben met een verschuiving van de verificatie van dat beeld naar het monitoren van de gevolgde procedures bij de totstandkoming van dat beeld.

Deze geschiedenis leert dat de onafhankelijkheid van controlerende accountants op een andere wijze gewaarborgd moet worden dan alleen op basis van objectieve criteria. De vraag is of accountants, zonder te kunnen voldoen aan de deugd van de mechanische objectiviteit, toch tot een onafhankelijk oordeel zouden kunnen komen – en op welke wijze dan wel.

Power (1996) beantwoordt deze vraag door te laten zien dat een auditsysteem beter beschouwd kan worden als een systeem van audit-*kennis*, bestaande uit vier elementen: kennis, opleiding, praktijk en controle. Bij de juiste aaneenschakeling van deze vier onderdelen kunnen ze elkaar versterken in plaats van verzwakken. Zie figuur 1.

Het element ‘kennis’ is, volgens Power, het publieke gezicht van de accountantscontrole. Het omvat de gecodificeerde regelgeving, en regels en afspraken over geschikte procedures en gedrag, zoals de GAAP. Deze weerspiegelen wat er op een bepaald moment als best practice wordt beschouwd. ‘Opleiding’ staat voor de wijze waarop kennis over deze best practices verspreid wordt. Binnen de opleiding wordt de auditeur, controller of accountant gevormd, die dan vervolgens met de verworven kennis in de ‘praktijk’ de accountantscontrole vormgeeft. In dit auditproces moet het ‘beeld van de werkelijkheid’ gecreëerd worden, wat een strategisch spel is tussen auditeur en geauditeerde – en dat bovendien een confrontatie kan zijn tussen wat de auditeur van belang acht en wat officieel wordt verstaan onder een goede representatie. De rapportage van de interactie tussen de auditeur en geauditeerde vormt het belangrijkste onderdeel van de ‘controle’. Hier komen de praktijk en de offi-

ciële en meer publieke kennis samen, waarbij niet alleen het beeld vastgelegd wordt, maar ook wordt bepaald wat een goed beeld is. En daarmee is de cirkel rond.

Deze kenniscirkel is vergelijkbaar met het iteratieve proces van Chang (2004). Met telkens het doorlopen van deze cirkel wordt het nieuw ontstane beeld getrouwer. Zo werden na het boekhoudschandaal van Ahold de Nederlandse accountantsprincipes (GAAP) aangescherpt, wat leidde tot een beter beeld van de bedrijfsvoering van Ahold.

Het is het geheel van de interactieve elementen kennis, opleiding, praktijk en controle dat ervoor zorgt dat iets controleerbaar wordt, zoals ook door Power (1996) wordt benadrukt. In eerste instantie is accountantscontrole dat wat auditoren doen wanneer er een organisatie of proces onder loep wordt genomen. Er kunnen echter beoordelingsfouten worden gemaakt, of technieken kunnen ontoereikend zijn. Het doel van controle is juist om de bij de verslaglegging gemaakte fouten te onthullen: op basis van het getrainde oog en objectieve meettechnieken kan men zo komen tot een ‘getrouw beeld’.

Lessen voor de toekomst

Een ‘waar’ beeld bestaat niet, maar er kan wel een steeds getrouwer beeld ontstaan door meer kennis te ontwikkelen over meetsystemen en procedures. Een auditsysteem is dus in eerste instantie een kennissysteem dat nooit af is. Vertrouwen is derhalve gebaseerd op consensus over wat de juiste gehanteerde procedures zijn. Deze consensus zal men voortdurend moeten blijven toetsen om toekomstige boekhoudschandalen te voorkomen. Tegelijkertijd zijn schandalen, gezien de tijdelijke aard van objectieve kennis, nooit uit te sluiten.

Literatuur

- Alder, K. (2003) *De maat van alle dingen: de zevenjarige zoektocht naar de universele meter*. Amsterdam: Anthos.
- Boumans, M. (2015) *Science outside the laboratory: measurement in field science and economics*. New York: Oxford University Press.
- Chang, H. (2004) *Inventing temperature: measurement and scientific progress*. Oxford: Oxford University Press.
- Daston, L. en P. Galison (2010) *Objectivity*. New York: Zone Books.
- JCGM (2012) *International vocabulary of metrology: basic and general concepts and associated terms*. Derde druk. Joint Committee for Guides in Metrology. Te vinden op bipm.org.
- Pols, M. (2020) Wopke Hoekstra scherpt toezicht op accountancy aan. *Het Financieele Dagblad*, 21 maart.
- Power, M. (1996) Making things auditable. *Accounting, Organizations and Society*, 21(2–3), 289–315.

Geef accountants een rol bij de controle van langetermijnwaardecreatie

Volgens de nieuwe Corporate Governance Code moeten bestuurders en commissarissen meer sturen op langetermijnwaardecreatie, en hierover verantwoording afleggen aan hun stakeholders. Dit kan alleen door langetermijnwaardecreatie expliciet en meetbaar te maken, en de rapportage daarover door een onafhankelijke derde te laten controleren. De accountant is daarvoor de aangewezen partij.

IN HET KORT

- Om het relatief vage begrip van langetermijnwaardecreatie expliciet en meetbaar te maken, zijn er nieuwe standaarden nodig.
- De economische waardecreatie is makkelijker te standaardiseren en controleren dan de sociale waardecreatie.
- Er is weinig aandacht voor wie de sociale waardecreatie moet controleren; de accountant kan hier het voortouw nemen.

MIJNTE LÜCKERATH-ROVERS

Hoogleraar aan Tilburg University en TIAS School for Business and Society

In de herziene Nederlandse Corporate Governance Code 2016 (hierna: de Code) heeft langetermijnwaardecreatie een prominenter plek gekregen. Bestuur en commissarissen moeten verantwoording afleggen over zowel de financiële als de niet-financiële aspecten van langetermijnwaardecreatie in het verslag van de raad van bestuur en de raad van commissarissen (RvC). Maar de Code schrijft niet voor wat langetermijnwaardecreatie precies is, en hoe je deze bepaalt. Het zijn met name de niet-financiële aspecten van langetermijnwaardecreatie die moeilijk te meten, vergelijken, communiceren en betrouwbaar te maken zijn, laat staan controleerbaar. Hoe kunnen we deze aspecten beter meetbaar krijgen? En wie moet de

verantwoordelijkheid krijgen voor de controle van de langetermijnwaardecreatie-doelstellingen?

Langetermijnwaardecreatie in de Code

In 2008 stelde de Code dat het afwegen van de belangen van alle stakeholders – zoals aandeelhouders en werknemers, maar ook de maatschappij als geheel – door het bestuur en de raad van commissarissen uiteindelijk gericht is op ‘het creëren van aandeelhouderswaarde op de lange termijn’. In 2016 is die aandeelhouderswaarde meer naar de achtergrond geplaatst: het creëren van langetermijn-aandeelhouderswaarde is vervangen door ‘het creëren van waarde op de lange termijn’. Langetermijnwaardecreatie heeft daarmee binnen de nieuwe Code een belangrijke rol gekregen.

De onderwerpen die onderdeel uitmaken van de strategie voor de langetermijnwaardecreatie worden in de Code nader uitgewerkt in een aantal *best practices*-bepalingen. Vier thema's gaan over de strategie, het bedrijfsmodel, de kansen en risico's voor de onderneming en over de toekomstige doelen en posities op relevante markten. De andere twee thema's zijn gericht op de niet-financiële prestaties van de onderneming – waaronder de belangen van alle stakeholders – en andere onderwerpen als milieu, eerbiediging van mensenrechten, bestrijding van corruptie en omkoping, en de hele keten waarin de onderneming opereert. Met name deze niet-financiële onderwerpen zijn moeilijk meetbaar te maken.

Definiëren van langetermijnwaardecreatie

Professionals, bestuurders en commissarissen vinden langetermijnwaardecreatie in de praktijk een vaag begrip, waarvan de uitleg makkelijk kan leiden tot misverstanden. Zo vindt de Vereniging van Effectenbezitters (VEB)

het vage karakter van de langetermijnwaardecreatie bezwaarlijk, omdat het hierdoor “voor aandeelhouders en andere stakeholders lastig is om de prestaties van het management op zijn merites te beoordelen” (Koster en Tomić, 2018). Daardoor is het volgens de VEB onduidelijk of de belofes en beweringen van ondernemingen op deugdelijke gronden gebaseerd zijn.

Bestuurders en commissarissen zouden aan het vage begrip langetermijnwaardecreatie invulling moeten geven (Lückerath-Rovers, 2018). Ook institutionele beleggers hebben een toenemende behoefte aan data over de maatschappelijke aspecten van langetermijnwaardecreatie en het ondernemingsbeleid ten aanzien van sociale, governance- en milieu-aspecten (Abma, 2019).

Meetbaarheid van prestaties

Om de impact van langetermijnwaardecreatie te kunnen beoordelen, zou niet alleen de kwaliteit en relevantie van de informatie verbeterd moeten worden, maar ook de consistentie, vergelijkbaarheid en betrouwbaarheid van de informatie.

Het meetbaar maken van de prestaties is niet altijd eenvoudig. Uniforme indicatoren zijn eenvoudiger te

controleren dan de ondernemingsspecifieke en niet-financiële prestatie-indicatoren (Abma, 2019). Deze laatste indicatoren vergen een extra beoordeling aangaande de vraag waarom juist deze ondernemingsspecifieke indicatoren relevant zijn, hoe deze worden gemeten, en of de uitkomst vervolgens in lijn is met de gekozen methodologie. Een eenduidig, coherent, betrouwbaar en bindend (Europees) verslaggevingsraamwerk kan daaraan bijdragen.

Voorbeelden van typen waardecreatie

TABEL 1

	Interne waardecreatie	Externe waardecreatie
Economische waardecreatie	Innovatie, ondernemerschap, risicobereidheid, productontwikkeling, fusies en overnames, herstructurering	Financiële prestaties: accounting of marktwaarden, aandeelhoudersrendement, omzet
Sociale waardecreatie	Werknemerstevredenheid, veiligheid werkvloer, ethiek werkvloer, ontwikkeling medewerkers	Maatschappelijk verantwoord ondernemen en ethisch gedrag, productkwaliteit, duurzaamheid, werkgelegenheid

Bron: Huse 2007 | ESB

Door een onderscheid te maken tussen economische en sociale waardecreatie, en dit ook meetbaar te maken, kan het begrip langetermijnwaardecreatie explicieter gemaakt worden. (Huse, 2007). Binnen deze twee vormen van waardecreatie, economische en sociale, kan er ook nog een onderscheid gemaakt worden in waardecreatie binnen (intern) of buiten (extern) de onderneming. Hierdoor ontstaan er vier typen waardecreatie, zoals in tabel 1 gepresenteerd.

De vier typen van waardecreatie zijn een hulpmiddel om concreet invulling te kunnen geven aan het meetbaar maken van alle verschillende onderdelen. Andere voorbeelden van het meten van langetermijnwaardecreatie zijn het raamwerk van het EPIC-project of van het WEF (zie kader 1).

Voor de interne en externe economische waardecreatie is het vrij eenvoudig om tot geaccepteerde, meetbare en controleerbare maatstaven te komen. Ten eerste omdat

Initiatieven voor het meten van langetermijnwaardecreatie

KADER 1

De noodzaak tot een betere meetbaarheid van alle aspecten van langetermijnwaardecreatie heeft geleid tot meerdere projecten en rapporten. Naar schatting zijn er wereldwijd meer dan tweehonderd partijen hiermee bezig (Het Financieele Dagblad, 2020). Ik zal hier het EPIC-project van een aantal bedrijven toelichten, en ook het initiatief van het World Economic Forum.

EPIC-project

Een aansprekend project op dit terrein is het *Embankment Project for Inclusive Capitalism* (EPIC, 2018). Dit project heeft getracht om een raamwerk op te zetten met indicatoren waarmee langetermijnwaardecreatie zowel te meten is als te communiceren. Het EPIC-project stelt dat het essentieel is dat het publiek vertrouwen heeft in de vrijgegeven informatie, maar dat de huidige boekhoudpraktijken weinig gedaan hebben om de relevantie van de informatie en materialiteit ervan te verbeteren. Men benadrukt hierbij dat, in tegenstelling tot de vorige eeuw toen bij waardebeoordeling de nadruk lag op materiële zaken, waarde in de huidige tijd veel meer bepaald wordt door immateriële activa, zoals menselijk kapitaal, organisatiecultuur, klantloyaliteit en vertrouwen. De immateriële aspecten zouden gemiddeld meer dan de helft van de marktwaarde van een bedrijf bepalen – wat in sommige sec-

toren, waaronder technologische ondernemingen, zelfs tot tachtig procent kan oplopen. Standaard-boekhoudpraktijken laten wel de kosten zien die hieraan verbonden zijn, zoals de opleidingskosten van werknemers of de investeringen in innovatie, maar zijn nog niet in staat om het overgrote deel van deze waarde te verwerken. Hierbij pleiten ze er niet voor om deze waarde op de balans te verwerken, maar wel om deze meer inzichtelijk te maken. Figuur 1 toont het verschil tussen het huidige perspectief van de waardemeting, en het langetermijnperspectief. Het EPIC-project noemt de huidige en toekomstige rol van de

accountant slechts summier: dit komt maar kort aan bod bij de aanbeveling dat er een goede balans moet zijn bij effectief toezicht op cultuur, strategie en risicobeheersingsactiviteiten.

World Economic Forum-project

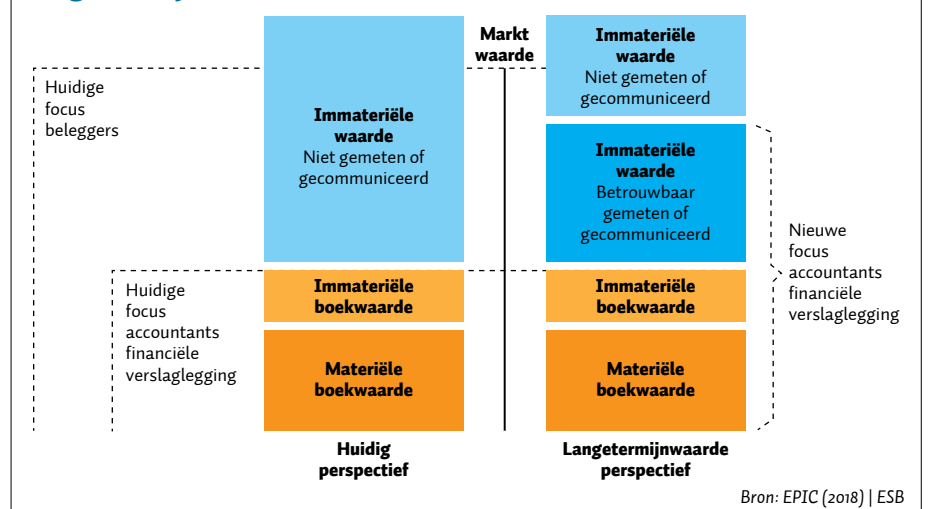
In de zomer van 2019 lanceerde de International Business Council (IBC) van het World Economic Forum (WEF) een project hoe zijn leden (120 CEO's van grote multinationals) de betekenisvolle en relevante aspecten van hun prestaties op milieu-, sociaal en bestuurlijk gebied zagen, en hoe hun bijdrage aan de vooruitgang om de Sustainable Development Goals (SDG's) op een consistente

en vergelijkbare basis te meten en te communiceren (WEF, 2019).

Het rapport doet voorstellen voor concrete maatstaven verdeeld over vier pijlers, te weten *governance principles, planet, people en prosperity*. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de aspecten van langetermijnwaardecreatie in de Code of de indeling van Huse, waarbij zowel financiële waardecreatie als sociale waardecreatie wordt meegenomen, richt het WEF zich hier met name op de meer maatschappelijke en sociale aspecten. Ondanks de betrokkenheid van de grote accountantskantoren hierbij bespreekt ook dit initiatief niet een expliciete rol voor de accountant als onafhankelijk controleur.

Huidig en toekomstig perspectief van langetermijnwaardecreatie

FIGUUR 1

deze vaak van zichzelf al kwantitatief van aard zijn – denk aan het rendement op het vermogen, uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling, en aan omzet of reorganisatiekosten. Ten tweede omdat een groot deel van deze maatstaven al onderdeel is van de jaarrekening, en als zodanig al door de accountant gecontroleerd wordt (figuur 1).

De interne en externe sociale waardecreatie zijn daarentegen juist moeilijk meetbaar en controleerbaar, maar ook hiervoor zijn er voldoende mogelijkheden. Zo kunnen er bijvoorbeeld, wat betreft de interne sociale waardecreatie, doelen en prestatie maatstaven gesteld worden voor het aantal opleidingsuren per werknemers, de mate van diversiteit in het topmanagement of van het aantal bedrijfsongevallen. Voor de externe sociale waardecreatie wordt er gebruikgemaakt van doelstellingen ten aanzien van de CO₂-uitstoot, de Net Promotor Score voor klantentevredenheid, of van metingen op het gebied van overschrijdingen van ethische of wettelijk regels.

Weinig aandacht voor controletaak

Er is weinig aandacht voor de vraag wie de nieuwe informatie over de meer sociale aspecten van de langetermijnwaardecreatie zal moeten controleren. Het EPIC-rapport gaat bijvoorbeeld niet verder dan dat er voor de betrouwbaarheid van de gekozen maatstaven effectieve controles nodig zijn, waarbij de gegevens worden geverifieerd door bij voorkeur een interne als ook een externe partij, en waarbij zowel de aannames als de onderliggende informatie terug te voeren zijn op de bronnen ervan (EPIC, 2018).

De externe accountant zou het voortouw kunnen nemen bij de controle van de maatstaven voor langetermijnwaardecreatie. Wat betreft de rol van de externe (en interne) accountant beperkt de Code zich echter vooral tot het financiële verslaggevingsproces en tot de opzet en werking van de interne risicobeheersings- en controlesystemen. Ook bevat de Code bepalingen over de belangrijke relatie tussen de interne auditfunctie en de externe accountant met de RvC en het bestuur, maar niet over het hierbij betrekken van een brede interpretatie van de langetermijnwaardecreatie. Ook binnen de EPIC-projecten komt de rol van de accountant slechts kort aan bod bij de aanbeveling dat er een goede balans dient te zijn bij een effectief toezicht op cultuur, strategie en risicobeheersingsactiviteiten (EPIC, 2018; zie ook kader 1).

Voortbouwen op wettelijke rol accountant

Toch zijn er wel degelijk aanknopingspunten bij de huidige rol van accountants. De RvC moet in zijn ver-

slag verantwoording afleggen over de wijze waarop hij betrokken was bij de totstandkoming van de strategie van langetermijnwaardecreatie, en hoe er hierop toezicht wordt gehouden. Voor deze rapportage-eisen, die voortkomen uit de Code, is het van belang dat lezers of andere belanghebbenden erop moeten kunnen vertrouwen dat de informatie juist is.

De accountant heeft al een wettelijke verantwoordelijkheid ten aanzien van het bestuurs- en RvC-verslag, waarbij het voor de hand ligt dat hierin ook de niet-financiële maatstaven worden gerapporteerd en gecontroleerd. De rol van de accountant bij het bestuurs- en het RvC-verslag plus de rol van de accountant als belangrijke gesprekspartner van de RvC zijn twee concrete aanknopingspunten voor de betrokkenheid van de accountant bij het meten van en communiceren over langetermijnwaardecreatie.

Bestuursverslag

Het bestuur moet in het bestuursverslag een toelichting geven op zijn visie en op de realisatie van langetermijnwaardecreatie, en hoe daar in het afgelopen boekjaar aan is bijgedragen.

De Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) is ook van mening dat, wat betreft het bestuursverslag, de accountant een rol heeft ten aanzien van het verifiëren van deze informatie over de langetermijnwaardecreatie. Informatie hierover zou de accountant moeten halen uit het ondernemingsplan en uit de notulen van vergaderingen van het bestuur en de RvC.

Relevante vragen die de accountant, volgens de NBA, zou kunnen stellen aan zowel bestuur als RvC zijn: Hoe heeft de organisatie invulling gegeven aan het definiëren van de langetermijnwaardecreatie? Hoe heeft de organisatie de langetermijnwaardecreatie aan niet-financiële informatie gekoppeld om de voortgang te kunnen monitoren? Hoe rapporteert de organisatie zowel intern als extern over deze niet-financiële informatie? (NBA, 2018).

Het zou niet de eerste keer zijn dat de formele rol van accountants in het bestuursverslag verder uitgebreid wordt. Zo is met ingang van boekjaar 2016 de accountant bijvoorbeeld verplicht om aan te geven of het bestuursverslag materiële onjuistheden bevat en heeft de accountant de actieve onderzoeksplicht om materiële onjuistheden in het bestuursverslag te signaleren en hierover te rapporteren in de controleverklaring. Van materiële onjuistheden is er sprake als het weglaten of het onjuist weergeven van zowel kwanti-

tatieve als kwalitatieve informatie redelijkerwijs van invloed zou kunnen zijn op de economische beslissing die de jaarverslaggebruiker op basis hiervan neemt (NBA, 2018). De accountant verstrekt hierbij vooralsnog niet dezelfde zekerheid zoals die bij de jaarrekening wordt verstrekt.

De eerdere uitbreiding van de formele taak is overigens ook relevant in het kader van de informatie over het creëren van langetermijnwaardecreatie. Het voorkomt namelijk dat een onderneming te positief of ongefundeerd rapporteert over de niet-financiële prestaties, die niet tot uitdrukking komen in de jaarrekening.

RvC-verslag

Over het RvC-verslag is de NBA minder duidelijk, en ze komt met weinig additionele aanknopingspunten hoe hier invulling aan te geven. Voor het RvC-verslag als geheel volgt uit Standaard 720 dat de accountant na moet gaan of de informatie in het verslag van de RvC overeenkomt met zijn kennis van de onderneming vanuit de jaarrekeningcontrole. Daarnaast moet de accountant nagaan of het RvC-verslag alle elementen bevat die zijn voorgeschreven in de Code. Hier volgt dus impliciet ook uit dat de accountant moet toetsen of de vereiste informatie over (het toezicht op) de langetermijnwaardecreatie in het RvC-verslag staat, en of dit geen materiële onjuistheden bevat. Ook hiervoor is een eenduidig verslaggevingsraamwerk en de daarbij behorende concrete maatstaven van belang, want alleen dan kan de accountant eventuele materiële onjuistheden achterhalen en onderbouwen.

De accountant als gesprekspartner

De accountant is een belangrijke gesprekspartner van de RvC, zowel via de auditcommissie als voor de RvC als geheel. Volgens de Code moeten bestuur en de RvC in ieder geval reguliere contacten onderhouden met een externe accountant. Ook beschrijft de Code de eigen verantwoordelijkheid van de RvC en individuele commissarissen om ook de informatie die ze nodig hebben voor het uitoefenen van hun taak in te winnen bij andere relevante partijen en experts, die niet tot het bestuur behoren, waaronder dus ook een externe accountant. Als gesprekspartner van de RvC bespreekt de accountant ook min of meer subjectieve observaties aangaande de onderneming (NBA, 2014). De kennis en ervaringen van de accountant, ook over het meten van de meer kwalitatieve aspecten van langetermijnwaardecreatie, kunnen daarbij van grote waarde zijn.

Tot slot

Het onderwerp langetermijnwaardecreatie is niet meer weg te denken uit het vakgebied van corporate governance en uit de bestuurskamers. De grootste uitdaging lijkt vooralsnog om standaarden te ontwikkelen voor het meten van en communiceren over de maatschappelijke en de sociale aspecten van langetermijnwaardecreatie.

Het alleen maar meetbaar en vergelijkbaar maken van de langetermijnwaardecreatie is voor een stakeholder nog niet genoeg om de betrouwbaarheid van de verstrekte informatie naar waarde te kunnen schatten.

Voor de vergelijkbaarheid en controleerbaarheid is een onafhankelijk oordeel essentieel, hoewel noch in de Code, noch in initiatieven om deze maatstaven te ontwikkelen een rol is weggelegd voor een externe controleur.

Door zijn formele rol als controleur van bestuurs- en RvC-verslagen, en door zijn informelere rol als belangrijke gesprekspartner van bestuur en RvC, zou de accountant daar een aanzienlijke bijdrage aan kunnen leveren.

Literatuur

- Abma, R. (2019) Langetermijnwaardecreatie vanuit het perspectief van de institutionele beleggers. In: M. Lückerath-Rovers, H. van Es, M. Kaptein et al. (red.), *Jaarboek Corporate Governance 2019-2020*, hoofdstuk 2. Alphen a/d Rijn: Wolters Kluwer.
- EPIC (2018) *Embankment project for inclusive capitalism*. EPIC Rapport, te vinden op www.epic-value.com.
- Het Financieele Dagblad (2020) *Wereldwijde standaard nodig voor niet-financiële informatie*, 3 maart
- Huse, M. (2007) *Boards, governance and value creation: the human side of corporate governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koster, G. en D. Tomić (2018) Maak waarde voor lange termijn niet weerloos maar toetsbaar. *Het Financieele Dagblad*, 9 december.
- Lückerath, M. (2018) Langetermijnwaardecreatie is nieuwe buzzwoord in corporate governance. *Het Financieele Dagblad*, 26 november.
- NBA (2014) *De signalerende accountant: van observeren naar interveniëren*. Publicatie te vinden op www.accountant.nl.
- NBA (2018) *Herziene NBA-handreiking 109: accountant en corporate governance informatie*, 12 februari. Te vinden op www.nba.nl.
- WEF (2019) *Toward common metrics and consistent reporting of sustainable value creation*. Rapport te vinden op www3.weforum.org.

Accountant: kijk breed mee

Onder het motto 'Nederland rekt op zijn accountants' markeerde de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants in een persbericht dat de beroepsgroep na een aantal jaren van verandering weer doet wat er van hen mag worden verwacht, namelijk borg staan voor het publieke belang (NBA, 2019a).

Opvallend is dat lang niet iedere accountant daarvan overtuigd is. Zij staan kritisch tegenover de uitvoering van hun kerntaak, blijkt uit een reputatieonderzoek dat bij de start van de nieuwe campagne is gepubliceerd (NBA, 2019b). Volgens 61 procent van de ruim duizend responderende accountants kan erop vertrouwd worden dat de cijfers kloppen wanneer de accountant zijn handtekening zet – maar 26 procent twijfelt hierover, en 13 procent is zelfs van mening dat je daar niet op kunt vertrouwen. Eerlijk, maar ook wel zorgelijk als dus vier op de tien accountants zelf niet in hun controle geloven. Ook wat betreft de toetsing van de corporategovernanceverklaring is het de vraag of accountants geloven in hun eigen rol. Het toetsen van deze verklaring is – zeker bij beursgenoteerde bedrijven – onderdeel van de controle. Met de governanceverklaring moeten alle Nederlandse beursvennootschappen verantwoording afleggen over de naleving van de principes en bepalingen uit de *Corporate Governance Code* in het bestuursverslag bij de jaarrekening. Vanaf 1 januari 2016 heeft de accountant een actieve onderzoeksplicht bij de toetsing van dit verslag. Dat volgt uit een wijziging van de Europese jaarrekeningsrichtlijn. Tot 2016 controleerde de accountant alleen of het bestuursverslag alle verplichte onderdelen bevatte en of het verslag verenigbaar is met de jaarrekening. Sinds 2016 dient ook beoordeeld te worden of het bestuursverslag 'in het licht van de tijdens het onderzoek van de jaarrekening of anderszins verkregen kennis, materiële onjuistheden bevat'.

Eind 2016 is ook de *Corporate Governance Code* aangepast aan de tijdsgeest: zo is langetermijnwaardcreatie centraal gesteld en dient het bestuur een cultuur te creëren die het gewenste gedrag en integer handelen stimuleert.

De aanpassingen van de Code lijken echter niet te hebben geleid tot een andere manier van accountantscontrole: interviews met accountants suggereren dat zij ook na 2016 geen controle van de

BARBARA BAARSMa

Directievoorzitter van de Rabobank Amsterdam, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, en lid van de Monitoring Commissie Corporate Governance

governanceverklaring uitvoeren en ook geen additionele *assurance* (zekerheid) afgeven (Nyenrode, 2018).

Ook de februari 2018 gepubliceerde handreiking van de NBA over de nieuwe Code zet niet aan tot een brede blik op de governanceverklaring. De Code bestaat uit principes en *best practice*-bepalingen die rapportage en verantwoording door bestuurders of commissarissen vereisen.

De handreiking suggereert dat de accountant zich wel richt op de rapportagebepalingen maar niet of veel minder op de gedragsbepalingen. De accountant heeft volgens de NBA bijvoorbeeld geen taak bij controle op naleving van de gedragsbepalingen onder principe 1.1 van de Code (die stelt dat het bestuur zich richt op langetermijnwaardcreatie en daarbij de belangen van relevante stake-

holders weegt). Aan de andere kant heeft hij die taak volgens de handreiking wel bij bepaling 1.14, een rapportageverplichting op grond waarvan het bestuur in het bestuursverslag een toelichting moet geven op zijn visie op langetermijnwaardcreatie en op de bijbehorende strategie.

Dat accountants de naleving van gedragsbepalingen in de code niet lijken te controleren, is een gemiste kans, want juist in het kritisch onderzoeken van de gedragingen van het bestuur ligt een belangrijke toegevoegde waarde van de accountantscontrole. Zelfs als de onderneming geen opdracht geeft om de corporate governance breder te onderzoeken, dan nog kan de accountant dit op grond van eigen beroepscode en -regels tot zijn taak rekenen (Baarsma, 2017). Niet omdat het moet, niet omdat het geld oplevert, maar omdat dit in het publieke belang is.

Literatuur

Baarsma, B. (2017) Geen code voor accountants. *ESB*, 102(4752), 374.

NBA (2018) *Herziene NBA-handreiking 1109: accountant en corporate governance informatie*, 12 februari. Te vinden op www.nba.nl.

NBA (2019a) *Nederland rekt op zijn accountants*, 9 september. Tekst te vinden op www.nba.nl.

NBA (2019b) *Reputatieonderzoek: beeld van de accountant kan beter*, 12 juli. Tekst te vinden op www.nba.nl.

Nyenrode (2018) *Verantwoordelijkheid van accountants bij de naleving van de Corporate Governance Code*, 19 december. Tekst te vinden op www.nyenrode.nl.

In Nederland

Hoe ziet de markt voor accountantscontroles er eigenlijk precies uit in Nederland? En hoe staat het ervoor met de kwaliteit van verslaggeving, van de accountantscontrole en van het toezicht?

Markt voor accountantscontroles bestaat uit verschillende deelmarkten

De markt van accountantscontroles wordt gekenmerkt door de Big Four, de Next Five en de overige accountantskantoren. In de laatste jaren is het aantal accountantsorganisaties afgenomen. Deze afname van aanbieders zou kunnen leiden tot marktconcentratie. Is er reden tot zorg?

IN HET KORT

- De markt voor accountantscontroles bestaat uit verschillende meer of minder geconcentreerde deelmarkten.
- Voor een grote groep middelgrote ondernemingen lijkt er sprake te zijn van een concurrerende controlemarkt
- Voor specifieke deelmarkten, zoals publieke bestuursorganen, is er wel sprake van marktconcentratie.

WARD ROUGOOR

Senior Onderzoeker bij SEO Economisch Onderzoek

NILS VERHEUVEL

Onderzoeker bij SEO Economisch Onderzoek

THIERRY BELT

Onderzoeker bij SEO Economisch Onderzoek

Er zijn in Nederland een kleine driehonderd accountantskantoren actief, die wettelijke accountantscontroles mogen uitvoeren. Daarmee is echter niet gezegd dat al deze partijen direct met elkaar concurreren. Er zijn verschillende deelmarkten voor wettelijke controles vast te stellen op basis van de verschillen tussen te controleren organisaties en/of de verschillen in de aan de wettelijke controles gestelde eisen. Deze eisen hangen in belangrijke mate af van de omvang van de betreffende organisatie.

Dit artikel belicht de concurrentie op de markt voor wettelijke accountantscontroles (hierna: controles). Een bedrijf is wettelijk verplicht om een accountantscontrole te laten uitvoeren wanneer het, gedurende twee achtereenvolgende jaren, aan minimaal twee van de volgende drie criteria voldoet: (1) een balanswaarde van meer dan zes miljoen euro; (2) een netto-omzet van meer dan twaalf miljoen euro; (3) meer dan vijftig

fulltime medewerkers in dienst. Ook kleinere bedrijven laten accountantscontroles uitvoeren; zij doen dit evenwel vrijwillig. Hier gaan we enkel in op de markt voor wettelijke controles.

Kwaliteitscontroles vormen potentieel een belangrijk concurrentiemiddel. Tegelijkertijd zijn er aanwijzingen dat de kwaliteit niet eenvoudig objectief kan worden vastgesteld. Kwaliteit kan worden beschouwd vanuit het publiek belang (de samenleving heeft baat bij juiste cijfers) en vanuit het oogpunt van de te controleren organisatie, maar is ook gespitt op zorgvuldigheid en de onderbouwing van de cijfers. Daardoor kan het zijn dat hetgeen de gecontroleerde organisatie als kwaliteit ervaart, afwijkt van de toetssteen van de toezichhouder of van de maatschappij in brede zin (zie voor discussie over kwaliteit onder andere NBA (2014) en AFM (2017)).

Om die reden beschouwen we concurrentie hier primair vanuit marktconcentratie, marktwerking en overstapgedrag. Wanneer in dit artikel kwaliteit wordt besproken, dan betreft het een weergave van de mening van de gecontroleerde organisatie.

Methodie

Het onderzoek is gebaseerd op drie databronnen. Kenmerken en marktaandeelen van accountantsorganisaties volgen uit de *AFM Monitor 2018*. De analyse van aanbesteding en overstap is gebaseerd op een enquête onder 500 controleplichtige organisaties uit het Ipsos-panel. Daarnaast heeft SEO zelf een enquête uitgezet onder accountantsorganisaties. Deze enquêtes staan uitgebreid beschreven in Hof et al. (2019).

Deelmarkten

Tussen 2012 en 2017 is het aantal accountantsorganisaties afgenomen van 453 naar 290, en is het aantal con-

troles per jaar gedaald van bijna 22.000 naar minder dan 20.000. De totale omzet uit controles bedroeg in 2017 bijna één miljard euro. Dit is ruim een derde van de totale omzet van accountantskantoren van 2,7 miljard (Hof et al., 2019, op basis van de AFM Monitor 2018).

Accountantskantoren kunnen worden ingedeeld naar de *Big Four* (Deloitte, EY, KPMG en PwC), de *Next Five* (Accon AVM, Baker Tilly, BDO, Grant Thornton en Mazars) en de overige accountantsorganisaties.

Een tweede belangrijk onderscheid bestaat er tussen kantoren die een vergunning hebben om een controle uit te voeren voor Organisaties van Openbaar Belang (OOB's) en kantoren die deze vergunning niet hebben. Onder OOB's vallen bijvoorbeeld banken, verzekeraars, pensioenfondsen, beursgenoteerde ondernemingen, netbeheerders en woningcorporaties. Een controle van een OOB mag alleen worden uitgevoerd door een accountantskantoor met een OOB-vergunning. Naast de Big Four hebben momenteel alleen BDO en

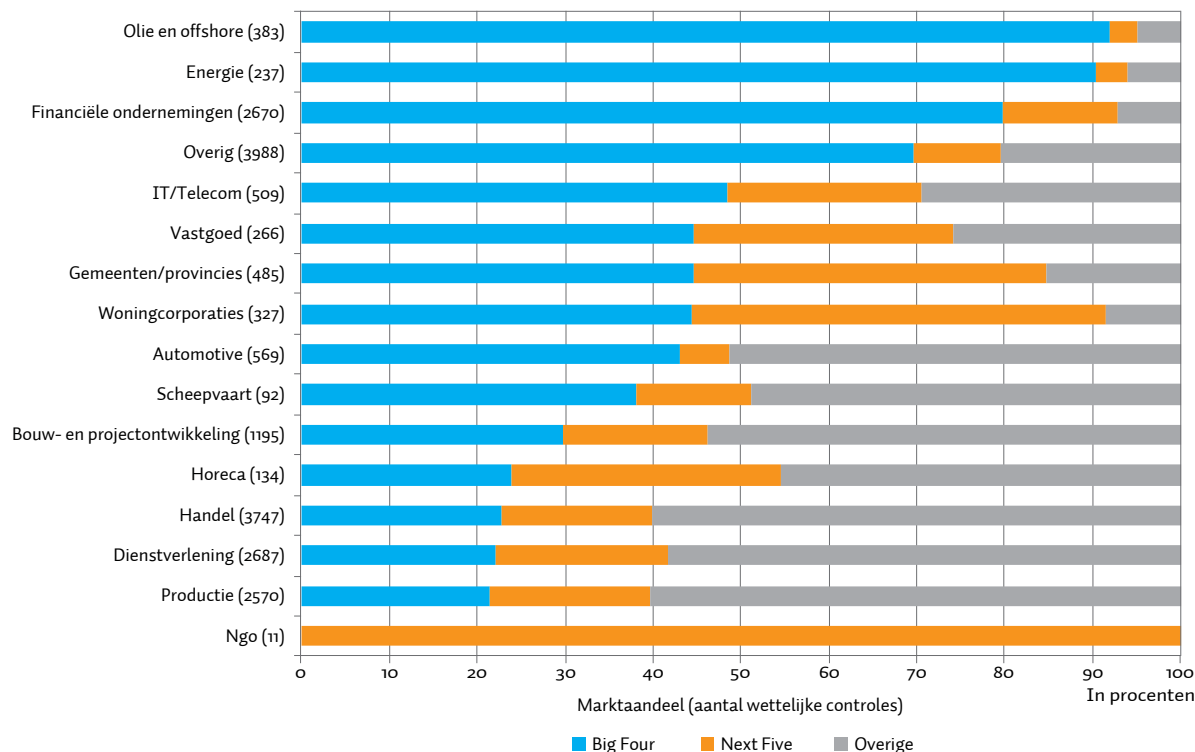
Mazars zo'n vergunning. Grant Thornton, Accon AVM en Baker Tilly hebben deze recentelijk ingeleverd. De cijfers in dit artikel hebben echter wel betrekking op de periode dat deze accountantskantoren nog een OOB-vergunning hadden. Omdat deze drie accountantskantoren slechts enkele OOB-controles verrichtten, is het directe effect op marktconcentratie beperkt.

OOB-kantoren dienen te beschikken over een onafhankelijk intern toezicht op het beleid. Daarnaast moet de Autoriteit Financiële Markten (AFM) de bestuurders geschikt bevinden en mogen ze geen nevenactiviteiten verrichten. Ook is het voor accountantskantoren verboden om andere diensten (zoals adviesdiensten) te leveren aan een OOB waarvan tevens de controle wordt uitgevoerd. Tot slot mag een accountantskantoor maximaal tien aaneengesloten boekjaren de controle van een OOB uitvoeren, gevolgd door een afkoelingsperiode.

Mede als gevolg van deze regulering ontstaan er op de markt voor controles verschillende deelmark-

Grote verschillen per sector in marktaandeel accountantskantoren

FIGUUR 1

Noot: n = 19.870 controles

Data: AFM Monitor 2018 | ESB

ten. Zo bestaat er een duidelijk onderscheid tussen mkb-controles, controles van het grootbedrijf en OOB-controles. Daarnaast is kennis van een economische sector voor accountants cruciaal om in die sector actief te zijn.

De vereisten voor controles bij provincies en gemeenten zijn geregeld in het 'Besluit accountantscontrole decentrale overheden'. Gemeenten en provincies steken anders in elkaar dan bedrijven, en hanteren veelal afwijkende verslagleggingsregels. Hierdoor zijn deze controles over het algemeen complexer dan controles bij het mkb, en hebben gemeenten en provincies in toenemende mate moeite met het vinden van een accountantskantoor.

Uit de gehouden enquêtes blijkt dat gemeenten en provincies als een aparte deelmarkt worden beschouwd. Dit leidt ertoe dat een aantal accountantskantoren zich hierin specialiseert, maar ook dat andere zich juist terugtrekken uit de deelmarkt of deze niet betreden.

Marktaandeel

De Big Four staan voor 72 procent van de totale controlevergoedingen. Op basis van het aantal uitgevoerde controles is het marktaandeel lager, namelijk 45 procent. Figuur 1 laat zien dat de Big Four in termen van aantallen controles marktleider zijn in sectoren die worden gekenmerkt door OOB's, grote bedrijven zoals financiële instellingen, olie en offshore, energie, en IT/telecom.

De Next Five hebben gezamenlijk een hoog marktaandeel bij de controle van ngo's en woningcorporaties. Ook gemeenten en provincies laten relatief vaak de boeken controleren door een Next Five-kantoor.

De overige accountantskantoren hebben gezamenlijk juist een hoog marktaandeel in sectoren die worden gekenmerkt door het mkb, zoals dienstverlening, productie en handel. Met twintig procent is het aandeel in de sector 'overig' aanzienlijk. Bijna honderd accountantsorganisaties wijzen een deel van hun wettelijke controles hieraan toe. Een aantal accountantsorganisaties vult voor meer dan vijftig procent van haar klanten de sector 'overig' in. Een van deze accountantsorganisaties is een Big Four kantoor. De sector 'overig' wordt hierdoor relatief groot.

Aanbesteding en wisseling

Ongeveer zestig procent van de geënquêteerde organisaties geeft aan dat men de accountantscontrole tussen 2014 en 2018 heeft aanbesteed. De belangrijkste rede-

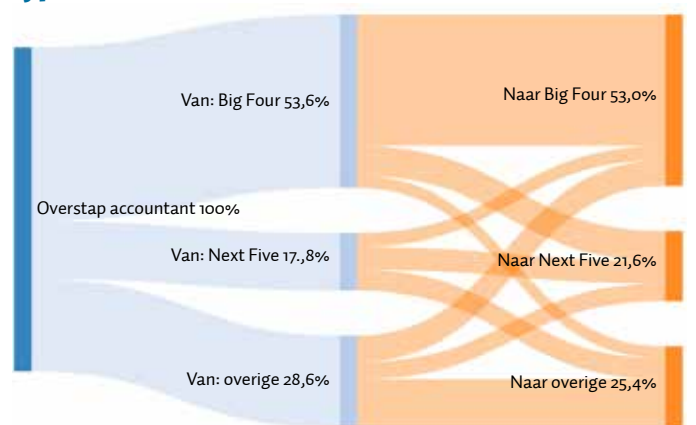
nen voor aanbesteding zijn de hoge kosten (32 procent), een verandering van de bedrijfsomvang of -situatie (30 procent) en ontevredenheid over de kwaliteit van het vorige accountantskantoor (19 procent). Respondenten konden meerdere antwoorden geven.

Driekwart van de aanbestedende organisaties nodig meer dan één accountantsorganisatie uit om een offerte in te dienen. In het geval dat ook de huidige accountant wordt uitgenodigd om een offerte in te dienen, heeft deze ongeveer dertig procent kans de aanbesteding te winnen.

Overstappen

Zeventig procent van de aanbestedende organisaties en ruim veertig procent van het totale aantal organisaties is, tussen 2014 en 2018, ook minimaal één keer daadwerkelijk overgestapt. Dit betreft overstapgedrag inclusief de verplichting voor OOB. Ter vergelijking: een op de vijf zakelijke postverzendders wisselde tussen 2010 en 2014 van postbedrijf (Baarsma et al., 2014). Veertien procent van de bedrijven wisselde tussen 2005 en 2008 van aanbieder voor vaste telefonie. Wat betreft internetdiensten was dit achttien procent. (Bekkers et al., 2008). Tot slot is elf procent van de mkb-ondernemers tussen 2008 en 2010 gewisseld van bank (NMa, 2010). Hoewel de sectoren niet geheel vergelijkbaar zijn, geeft het wel aan dat een overstappercentage van ruim veertig procent in vijf jaar relatief hoog is.

Overstappers kiezen vaak voor eenzelfde type kantoor FIGUUR 2

Noot: n = 500 bedrijven waarvan 185 in de afgelopen vijf jaar (2014–2018) zijn overgestapt en waarvan het vorige en huidige accountantskantoor bekend is. Deze figuur is in procenten, waarbij de 185 overstappers 100 procent vertegenwoordigen.

Data: Hof et al. (2019) | ESB

Opvallend is dat bedrijven bij een overstap in ongeveer zestig procent van de gevallen kiezen voor eenzelfde type kantoor. Uit figuur 2 blijkt dat zelfs ruim driekwart van de overstappers die voorheen werden gecontroleerd door een Big Four-kantoor bij een overstap opnieuw voor een Big Four-kantoor kiest. Onder grote bedrijven is dit aandeel zelfs 91 procent. Mogelijk vraagt de complexiteit of de schaal van een accountantscontrole bij dergelijke grote bedrijven om een Big Four-kantoor. Daarnaast kunnen reputatie-effecten meespelen. Verder blijkt dat financiële ondernemingen en bedrijven in energie en IT/telecom vaker naar een Big Four-kantoor overstappen dan naar een ander kantoor, resulterend in een toenemende concentratie van de Big Four in die deelmarkten.

Keuzemogelijkheden

Van de bedrijven die aangeven de accountantscontrole te hebben aanbesteed, verklaart ongeveer een derde

beperkte keuzemogelijkheden te ervaren. Dit aandeel ligt hoger bij OOB's (40 procent), kleinere organisaties (45 procent), en bij provincies en gemeenten (50 procent).

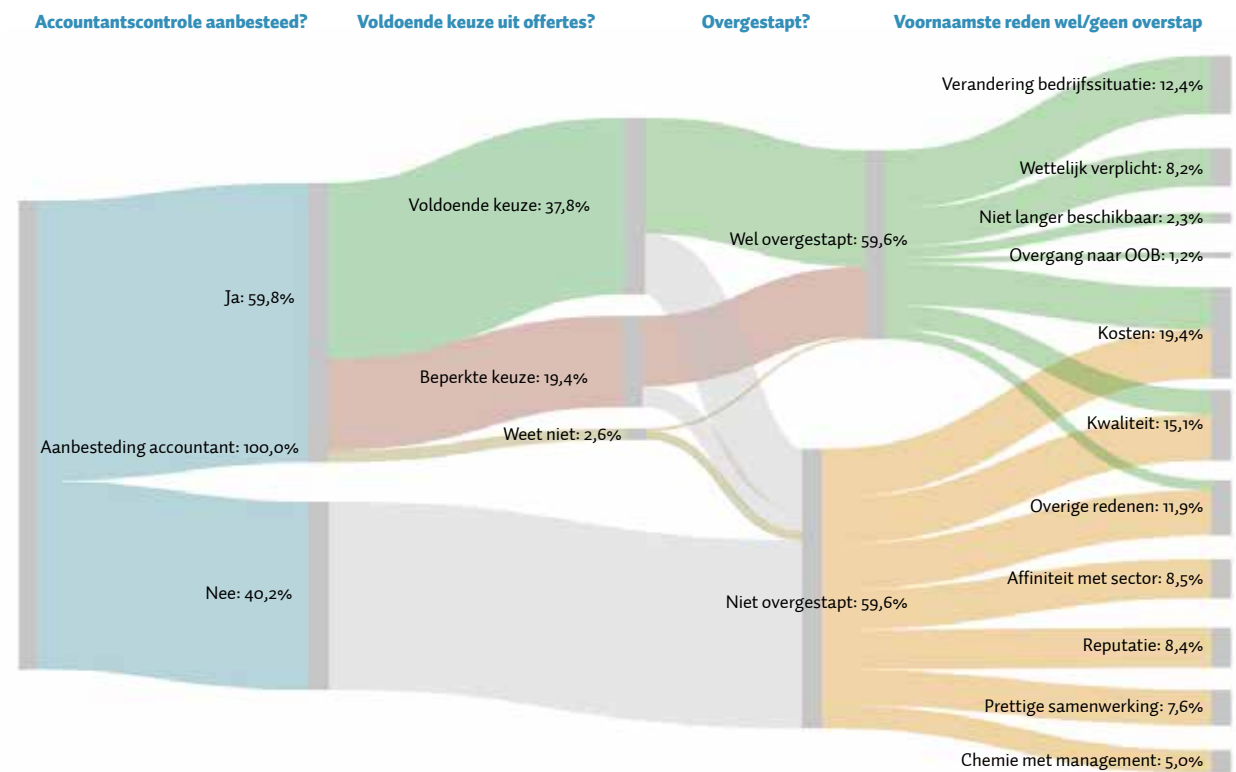
Middelgrote organisaties ervaren de meeste keuzevrijheid. In deelsectoren die gekenmerkt worden door een hogere mate van concentratie, zoals te zien in figuur 1, geven bedrijven vaker dan gemiddeld aan dat zij onvoldoende keuze hebben. Zo gaf vijftig procent van de financiële ondernemingen aan dat er niet voldoende keuze was.

De belangrijkste ervaren knelpunten bij de keuze voor een accountantsorganisatie zijn de verwachte kwaliteit van de controle (24 procent), gebrek aan affiniteit van accountantskantoren met de sector (20 procent) en de verwachte kosten (19 procent).

Provincies en gemeenten geven in veertig procent van de gevallen aan dat, in de keuze, het gebrek aan affi-

Ruim zestig procent heeft de accountantscontrole aanbesteed

FIGUUR 3

Noot: n = 500 bedrijven, waarvan 299 de accountantscontrole in de afgelopen vijf jaar (2014–2018) minstens eenmaal hebben aanbesteed. Deze figuur is in procenten, waarbij de 299 aanbesteders 100 procent vertegenwoordigen.

niteit met de sector een beperkende factor is. Voor de overige organisaties is dit slechts zeventien procent. Dit verschil is niet verbazend, gezien het feit dat driekwart van de accountantskantoren aangeeft niet te beschikken over de benodigde expertise om een accountantscontrole bij een gemeente of provincies uit te voeren (zo blijkt uit een enquête onder accountantsorganisaties).

Opvallend genoeg stappen organisaties die aangeven een beperkte keuze in accountantskantoren te hebben relatief vaker over dan de organisaties die aangeven voldoende keuze te hebben. Dit is te zien in figuur 3.

De belangrijkste drie overstapredenen zijn: een verandering in de bedrijfssituatie, de kosten en een wettelijke roulatieverplichting (voor OOB's). Deze redenen komen bij zowel grote bedrijven, het mkb, als de publieke sector naar voren. Opvallend is dat wanneer *kwaliteit* wordt genoemd als reden om over te stappen, dit vrijwel altijd leidt tot een overstap naar een ander type accountantskantoor.

In de publieke sector worden *kosten* het vaakst genoemd als overstapreden, in het mkb *eerdere samenwerking* en bij grote bedrijven *kwaliteit*. Dit wijst erop dat bepaalde sectoren verschillend naar accountantscontroles kijken. Enkele bedrijven stappen over omdat het vorige accountantskantoor niet meer beschikbaar is, maar dit komt voornamelijk voor bij 'overige accountantskantoren', niet bij de Big Four of Next Five.

Redenen om juist niet over te stappen zijn tevredenheid over kosten, de verwachte kwaliteit, de affiniteit van de huidige accountant met de sector, en de reputatie van het huidige accountantskantoor. Van de organisaties die de controle niet hebben aanbesteed geeft bijna twintig procent aan dat ze bij hun Big Four-accountant blijven vanwege de reputatie van het kantoor. Bij accountantskantoren die niet tot de Big Four behoren, speelt reputatie een kleinere rol.

Conclusie

Door de grote diversiteit in zowel de te controleren organisaties als de sterk uiteenlopende specialisaties van accountantskantoren, bestaat de markt voor accountantscontroles in feite uit verschillende meer of minder geconcentreerde deelmarkten.

In de afgelopen vijf jaar hebben drie op de vijf organisaties de wettelijke accountantscontrole aanbesteed. Twee op de vijf zijn daadwerkelijk overgestapt. Dat is relatief veel in vergelijking met ander zakelijk overstapgedrag. Wel valt op dat overstappers in de meeste gevallen kiezen voor eenzelfde type accountantskantoor (Big

Four, Next Five of overige). Daarbij geeft bovendien een derde (of in sommige sectoren de helft) van de organisaties aan een beperkte keuze te ervaren bij het aanbesteden van de accountantscontrole. Dit lijkt echter geen negatief effect te hebben op de overstapkans.

Al met al volgt uit deze analyse en tweeledig beeld. Voor de grote groep van middelgrote ondernemingen actief in bijvoorbeeld handel, dienstverlening of productie, lijkt er sprake te zijn van een concurrerende markt voor wettelijke accountantscontroles. Organisaties stappen dan ook relatief vaak over van accountantskantoor – wat aanduidt dat ze niet 'vastzitten' aan hun accountant.

Voor specifieke deelmarkten is dit minder het geval. Bedrijven in sectoren met voornamelijk grote ondernemingen worden veelal door de Big Four gecontroleerd. Dit suggereert dat de hiervoor benodigde expertise slechts bij een beperkte groep accountantskantoren aanwezig is. Voor Big Four-kanten lijkt de reputatie van het kantoor bovendien een relatief grotere rol te spelen. Hierdoor ligt een overstap naar een ander type kantoor mogelijk minder voor de hand. OOB's hebben op dit moment keuze uit zes kantoren, maar feitelijk is de keuze nog beperkter.

Bij publieke bestuursorganen geldt dat relatief weinig kantoren beschikken over de benodigde affiniteit met de sector. In bepaalde deelmarkten zijn zorgen over een te grote marktconcentratie dus te rechtvaardigen. Eventueel beleid om concurrentie te verhogen zou zich moeten richten op deze deelmarkten.

Literatuur

AFM (2017) *Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht*. AFM Onderzoek, 28 juni.

Baarsma, B., J. Weda en S. van der Werff (2014) *Keuzemogelijkheden en overstapgedrag zakelijk postvervoer*. SEO-Rapport 2014-42.

Bekkers, R., S. Smeets en R. te Velde (2008) *Eindgebruikersonderzoek in zakelijke marktsegmenten*. Dialogic Eindrapport, 2008-021-0806.

Hof, B., T. Belt, W. Rougoor, N. Verheul en L. Ernst (2019) *De Nederlandse markt voor wettelijke controles*. SEO-Rapport 2019-60.

NBA (2014) *In het publieke belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Rapport.

NMa (2010) *Productkoppeling en overstapdrempels bij bancaire dienstverlening aan het MKB*. NMa Rapportage, maart. Te vinden op zoek.officielebekendmakingen.nl.

Transparante Nederlandse accountancymarkt leent zich goed voor onderzoek

Als gevolg van regulering is de markt voor accountantscontroles erg transparant, 'een glazen huis' als het ware. De markt leent zich daarom goed voor economisch onderzoek.

IN HET KORT

- In het publieke debat zijn er zorgen wat betreft de kwaliteit van de accountantscontrole.
- Opvallend is dat onderzoek in het debat geen grote rol speelt, terwijl er wel veel informatie beschikbaar is.
- Ook economen kunnen hun voordeel doen met de data uit deze transparante markt.

WILLEM BUIJINK

Hoogleraar aan de Open Universiteit en emeritus hoogleraar aan Tilburg University

De markt voor accountantscontroles heeft een aantal kenmerken die de bestudering ervan veel makkelijker maken dan voor andere markten het geval is. De markt voor accountantscontroles is onder andere erg transparant, een 'glazen huis' als het ware. Dit vloeit voort uit de nog steeds aan belang winnende regulering van deze markt.

Regulering accountantscontrole

De dienst accountantscontrole van de financiële verslaggeving – en de regulering ervan – heeft een lange geschiedenis (Watts en Zimmerman, 1983). De vraag naar accountantscontrole ontstaat op het moment dat de manager van een onderneming niet de (volledige) aandeelhouder en financier ervan is. Het management van op winst gerichte ondernemingen maakt dan periodiek een, door een accountant gecontroleerd, financieel verslag om de aandeelhouders in te lichten.

Het doel van de accountantscontrole is om de betrouwbaarheid van het financiële verslag te verzekeren,

opdat de gebruikers van de jaarrekening (aandeelhouders, maar ook andere belanghebbenden zoals financiers) vertrouwen kunnen hebben in de gerapporteerde informatie (Jensen en Meckling 1976; Watts en Zimmerman, 1986). Ook voor niet op winst gerichte organisaties is er vraag naar het controleren van het verslag van de uitkomsten van de bestuurshandelingen.

Accountants, samenwerkend in accountantsorganisaties, zijn de onafhankelijke deskundige partij die de accountantscontroledienst kan leveren. In Nederland is de aanbodzijde van de markt voor accountantscontrole 'georganiseerd' sinds het ontstaan in 1895 van een beroepsorganisatie van deskundigen.

De beroepsorganisatie van accountants, tegenwoordig de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA), heeft vanaf haar ontstaan drie samenhangende doelen nagestreefd die haar eigen positie versterken: regulering van de toetreding tot het accountantsberoep, verplichte openbaarmaking van financiële jaarstukken door ondernemingen en andere organisaties, en verplichte controle daarvan door een accountant, die lid is van de beroepsorganisatie (De Vries, 1985). Die drie doelen werden in 1971 in Nederland bereikt.

Alleen Nederlandse accountantsorganisaties met in Nederland opgeleide leden van de NBA – Registeraccountants (RA's) en Accountants-administratieconsulenten (AA's) – mogen jaarrekeningcontroles uitvoeren bij Nederlandse cliënten (kader 1). De internationale namen van de grotere accountantsorganisaties doen wellicht anders vermoeden, maar de Nederlandse delen van de wereldwijde netwerken waartoe ze behoren, zijn zelfstandige Nederlandse ondernemingen.

Vanaf 1978 is de regulering in Nederland verder doorgezet via implementatie van de door de Europese Unie (EU) uitgevaardigde accounting- en auditingrichtlijnen. Als gevolg van de schandalen met betrek-

king tot de financiële verslaggeving en de accountant-scontrole – zoals in de vroege jaren 2000 bij Enron in de VS en bij Parmalat in Europa – is de regulering van de accountantscontrolemarkt in Nederland in nog veel sterkere mate door de overheid overgenomen.

Naast het aanbod van accountantscontroles in Nederland is ook de vraag naar wettelijke accountantscontroles in Nederland gereguleerd. Er geldt een accountantscontroleplicht voor grote en middelgrote vennootschappen, en ook voor een reeks andere organisaties.

Glazen huis

De sterke regulering aan zowel de vraag- als aanbodzijde van deze markt heeft als gevolg dat de accountantscontrolemarkt in Nederland een glazen huis vormt. In 2006 publiceerde men bovendien een herziening van de Richtlijn Accountantscontrole. Als resultaat daarvan zijn, vanaf 2006, onder andere de uitvoerders en uitkomsten van de gereguleerde accountantscontroles na te trekken in de jaarverslaggeving (in te zien bij de Kamers van Koophandel; KvK's).

Er wordt verder veel informatie vrijgegeven door de NBA en door de Autoriteit Financiële Markten (AFM), de toezichthouder. De AFM registreert en verleent vergunningen aan accountantsorganisaties, en houdt deze informatie bij in een openbaar register. Ook vraagt de AFM elk jaar kantoorinformatie op bij de accountantsorganisaties, onder andere over welke RA's een accountantsverklaring mogen afgeven in het kader van een wettelijke jaarrekeningcontrole (met andere woorden: de externe accountants). Elke drie jaar publiceert de AFM een sectoroverzicht. De NBA publiceert jaarlijkse overzichten en sinds kort ook een (doorlopend) dashboard heeft met veel informatie over de sector.

Daarnaast deponeren ook alle accountantsorganisaties zelf jaarstukken bij de KvK, en de grotere accountantsorganisaties zijn verplicht om jaarlijks een Transparantieverslag te publiceren over de werkzaamheden. Financiële informatie en andere gegevens over de gecontroleerde ondernemingen zijn ook terug te vinden in de verschillende databases (bijvoorbeeld de Reach-database van Bureau van Dijk, of de Company.info-database).

Veel data beschikbaar

De mogelijkheid om deze markt in detail te observeren is van belang voor het bestuderen van de kwaliteit van accountantscontrole en de determinanten daarvan.

Accountants in Nederland

KADER 1

Het register van de AFM bevatte in 2018 290 accountantsorganisaties, waarvan er 9 een Organisatie van Openbaar Belang (OOB) mogen controleren. Het Accountancy Dashboard van de NBA laat zien dat er daarnaast nog ongeveer 1.700 andere accountantsorganisaties zijn waarbij accountantsleden van de NBA zijn betrokken.

De NBA registreerde in 2018 19.883 RA's en AA's werkzaam in Nederland. Niet al deze accountants voerden wettelijke controles uit. In tegenstelling tot veel andere EU-landen behouden RA's en AA's hun titel als ze uit het beroep stappen. Slechts 44 procent van hen – 8.792 accountants – werkt in de controlepraktijk. Daarvan zijn er 1.400 die effectief de accountantsverklaring mogen ondertekenen, en dus geregistreerd zijn als externe accountant bij de AFM. Al deze informatie is per jaar makkelijk terug te vinden: al vanaf het begin publiceerden de beroepsorganisaties die door de jaren heen bestaan hebben hun ledenlijsten met ook de accountantsorganisatie-affiliatie.

Figuur 1 toont de evolutie van het aantal accountants en accountantsorganisaties. Vanaf het ontstaan van de accountantscontrolemarkt nam zowel het aantal accountants als het aantal accountantsorganisaties toe.

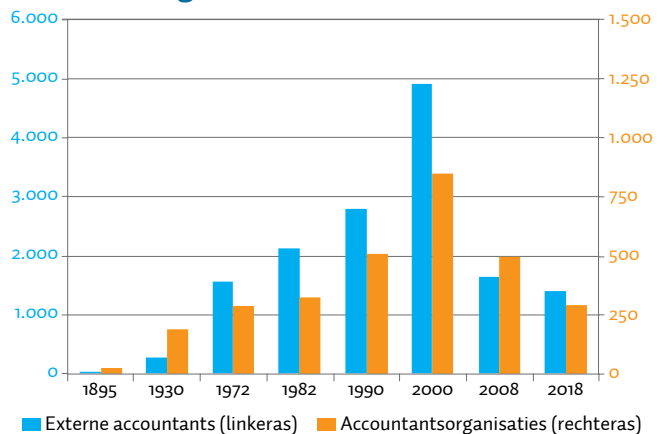
Echter, na de invoering van de herziene Richtlijn in 2006, bleek de AFM streng bij het verlenen van vergunningen, en het registreren van externe accountants. Hierdoor ontstond er in 2008 een sterke daling van het aantal accountantsorganisaties en accountants. In de periode daarna was er tot 2018 een verdere daling in het aantal accountantsorganisaties waar te nemen, voornamelijk door de strengheid van de AFM.

Nederland hanteert voor de wettelijke verplichting, in tegenstelling tot andere EU-landen, de hoogst mogelijke omvanggrenzen, waardoor er naar verhouding minder wettelijke controles zijn. Dit leidde tot 19.870 wettelijke controles in 2018, waarvan 882 controles bij OOB-cliënten.

Zo'n 45 procent van alle controles wordt uitgevoerd door de *Big Four* van accountantsorganisaties, en deze staan in voor 72 procent van de in de markt gegenereerde omzet. Naast de wettelijke controles worden er ook vrijwillige, volwaardige accountant-controles bij kleine, en zelfs micro-ondernemingen uitgevoerd. Het exacte aantal daarvan is in Nederland niet bekend. In het VK gaat het om drie procent van de niet-controleplichtige vennootschappen (Clatworthy en Peel 2013).

Ontwikkeling aantal accountants

FIGUUR 1

Data: Majoor et al. (1995) en AFM-register | ESB

Voor alle wettelijke controles, de betrokken accountantsorganisaties, en de betrokken personen is er in Nederland relatief eenvoudig informatie te vinden.

Observerbaar is wie verantwoordelijk zijn voor de kwaliteit van jaarverslaggeving en de accountantscontrole daarvan. Waargenomen kan worden wie de raad van bestuur vormt, wie de financiële directeur is die verantwoordelijk is voor de jaarstukken, en, indien aanwezig, wie in de raad van commissarissen en de auditcommissie zetelt. Verder is ook de controlerende accountantsorganisatie en de accountant die de accountantsverklaring ondertekend bekend.

Voor alle cliënten (hoewel wellicht moeilijker voor kleinere cliënten), accountantsorganisaties en individuele externe accountants kan er informatie verzameld worden vanuit de genoemde databases en nog andere toegankelijke bronnen, zoals bijvoorbeeld LinkedIn. Er is dus heel veel materiaal waarmee determinanten van de accountantscontrole-kwaliteit vergelijkenderwijs onderzocht kunnen worden.

In de publieke discussie komen er zorgen tevoorschijn over de kwaliteit van de accountantscontrole in Nederland. Zo noemt de AFM de controlekwaliteit een van de risico's in de financiële sector (AFM, 2018). In het debat speelt wetenschappelijk onderzoek naar de controlekwaliteit nauwelijks een rol, hoewel er dus veel informatie beschikbaar is op basis waarvan de accountantscontrolekwaliteit bestudeerd kan worden. Deze gegevens zouden meer inzicht kunnen geven in de daadwerkelijke kwaliteit van de accountantscontrole.

Naast het bestuderen van de accountantscontrolekwaliteit, biedt het glazen huis van accountantscontroles ook onderzoeksmogelijkheden voor het economische deelgebied van de Industriële Economie, bijvoorbeeld wat betreft de aanbiedersconcentratie op de accountantscontrolemarkt. Er is hier immers veel meer informatie beschikbaar dan bij de gemiddelde bedrijfstak. Daarnaast kunnen er ook bredere corporategovernancevragen via dit materiaal in detail onderzocht worden.

Niet gratis

Een kanttekening bij deze voorstelling van de accountantscontrolemarkt als een glazen huis, is dat veel van de informatie in Nederland niet gratis beschikbaar is. De jaarstukken van de gecontroleerde ondernemingen zijn alleen toegankelijk na betaling via de KvK's of via de betaalde databases. Wat dat betreft is de situatie in België voor onderzoekers gunstiger: de jaarrekeningen zijn daar gratis beschikbaar via de Nationale Bank. Deze

openheid heeft geleid tot steeds meer onderzoek in de leidende wetenschappelijke accountancytijdschriften naar de kwaliteit van de accountantscontrole (DeFond en Zhang, 2014), onder andere door Nederlandse en Vlaamse onderzoekers (Van Raak et al., 2019).

Tot besluit

In Nederland (en alle andere EU-lidstaten) bestaat er een grote openheid en beschikbaarheid aangaande informatie over accountantscontroles en over de markt voor accountantscontroles. Buiten de EU is de openheid wat minder. Vaak zijn alleen gegevens over de accountantscontrole en financiën van beursondernemingen bekend en is informatie over de externe auditor en andere betrokkenen of over private ondernemingen minder beschikbaar. Dat is bijvoorbeeld het geval in de VS. De Nederlandse openheid biedt vele kansen voor onderzoek, aangezien er een hoop informatie beschikbaar is waarmee determinanten van accountantscontrolekwaliteit onderzocht kunnen worden.

Literatuur

- AFM (2018) Kwetsbaarheden in de structuur van de accountancysector. Autoriteit Financiële Markten, 21 november.
- Clatworthy, M.A. en M.J. Peel (2013) The impact of voluntary audit and governance characteristics on accounting errors in private companies. *Journal of Accounting and Public Policy*, 32(3), 1–25.
- DeFond, M. en J. Zhang (2014) A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, 58(2–3), 275–326.
- Jensen, M.C. en W.H. Meckling (1976) Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
- Maijoor, S., W. Buijink, A. van Witteloostuijn en M. Zinken (1995) Long-term concentration in the Dutch audit market: the use of auditor association membership lists in historical research. *Abacus*, 31(2), 152–177.
- Raak, J. van, E. Peek, R. Meuwissen en C. Schelleman (2019) The effect of audit market structure on audit quality and audit pricing in the private-client market. *Journal of Business Finance & Accounting*, 47(3–4), 456–488.
- Vries, J. de (1985) *Geschiedenis der accountancy in Nederland: aanvang en ontplooiing. 1895–1935*. Assen: Van Gorcum.
- Watts, R.L. en J.L. Zimmerman (1983) Agency problems, auditing, and the theory of the firm: some evidence. *The Journal of Law and Economics*, 26(3), 613–633.
- Watts, R. en J. Zimmerman (1986) *Positive accounting theory*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Rol accountant bij kwaliteit financiële verslaggeving in Nederland onderbelicht

Omdat accountants het jaarverslag controleren, spitst het debat over de rol van accountants zich toe op de kwaliteit van de controle. Maar hoe dragen ze eigenlijk bij aan de kwaliteit van de financiële verslaggeving en kan dat beter? Een analyse op basis van de beschikbare academische literatuur.

IN HET KORT

- De kwaliteit van financiële verslaggeving in Nederland is goed, zeker vergeleken met andere Europese landen.
- Accountants dragen aan deze kwaliteit bij via hun controle en via het ter beschikking stellen van hun expertise.
- Veel onderzoek naar kwaliteit van jaarrekeningen is niet normatief en daarom ontbreken verbetervoorstellen.

ROBIN LITJENS

Universitair
docent aan Tilburg
University

LEO

VAN DER TAS
Global IFRS Leader
en vaktechnisch
partner bij EY en
hoogleraar aan
Tilburg University

De discussie over de rol van de accountant spitst zich toe op de kwaliteit van de controle en de organisatie van het beroep en de sector. De rol van de accountant bij de kwaliteit van de externe financiële verslaggeving in Nederland blijft hierbij echter onderbelicht. Dat is een gemis omdat de maatschappelijke discussie over de accountantsrol moeilijk gevoerd kan worden zonder daarbij de verwachtingen te betrekken die in het maatschappelijke verkeer bestaan over datgene waarover de accountant waakt.

Daarom beschrijven we in dit artikel het institutionele kader rond de financiële verslaggeving en onderzoeken we hoe het in Nederland gesteld is met de kwaliteit van de financiële verslaggeving, en welke rol de accountant en het accountantsberoep als geheel daarbij spelen.

Kwaliteit van financiële verslaggeving

Wat is de kwaliteit van de financiële verslaggeving eigenlijk, en hoe komt die tot stand? Het helder definiëren en afbakenen van de kwaliteit van financiële verslaggeving blijkt complex te zijn (Beattie et al., 2004; Francis et al., 2006). Zo wordt kwaliteit bijvoorbeeld empirisch gemeten als vergelijkbaarheid (Barth et al., 2012), het voldoen aan toelichtingseisen (Hoogendoorn en Mertens, 2001), de afwezigheid van conservatisme (Ball en Shivakumar, 2005), winstdiscretie (Skinner en Sloan, 2002), winstegalisatie (Myers et al., 2007) of winststuring om winstverwachtingen waar te maken (Burgstahler en Dichev, 1997).

Wel maakt de literatuur een duidelijk verschil tussen de kwaliteit van de inhoud van de verslaggeving en de kwaliteit van de infrastructuur (Hoogendoorn en Mertens, 2001).

Kwaliteit van de inhoud

Vanuit het bedrijfsperspectief is het investeren in de kwaliteit van de inhoud een complexe en goeddeels niet direct waarneembare kosten-batenafweging. Vanuit de principaal-agenttheorie geldt dat een hogere kwaliteit leidt tot een lager informatierisico voor de principaal (Jensen en Meckling, 1976). Dit informatierisico wordt vooral van belang geacht voor de vermogensmarkt bij allocatiebeslissingen, bijvoorbeeld bij het waarderen van een onderneming (waarderingperspectief) en het monitoren van incomplete contracten (rentmeesterschap) (Francis et al., 2006; Feenstra, 2011).

Financiële verslaggeving kent daarentegen ook een mogelijk negatief kwaliteitseffect (Elliot en Jacobson, 1994). Denk daarbij aan juridische risico's vanuit toezicht en aan het informatiegebruik door concurrenten (Litjens en Suijs, 2019). Ook is het produceren van

Kwaliteitsketen

FIGUUR 1

Bron: Christensen et al. (2013) | ESB

informatie kostbaar en kunnen financiële prikkels in contracten – denk aan de bonussen van managers – mogelijk een negatief effect hebben op de kwaliteit.

In de maatschappij vervult de periodiek verschijnende, betrouwbare en goed vergelijkbare informatie uit de financiële verslaggeving van bedrijven een rol die complementair is aan de al beschikbare digitale, ongestructureerde en vrijwillige informatie.

De informatie in de verslaggeving wordt gebruikt om vrijwillig verstrekte informatie te valideren (Ball et al., 2012). Zo moet de helft van de beweringen in vrijwillig gepubliceerde *Corporate Social Responsibility*-rapporten achteraf met terugwerkende kracht worden aangepast (Pinnuck et al., 2019), en leert onderzoek dat tachtig procent van de downloads van online beschikbare jaarrekeningen wordt gedaan ter validatie, bijvoorbeeld van vrijwillige toelichtingen (Drake et al., 2016; Litjens, 2014). Wij verwachten dat het belang van de complementaire rol nog zal groeien.

Kwaliteit van de infrastructuur

Uiteraard ligt de primaire verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het financiële verslag van een onderneming bij de ondernemingsleiding zelf. Maar een goede financiële verslaggeving vereist ook een goede regelgeving, de toepassing daarvan, en een publieke controle op het gehele systeem, zie figuur 1 (Christensen et al., 2013; 2016). Dit proces noemen we de ‘kwaliteitsketen’. Bissessur et al. (2020) documenteert deze keten voor implementatie en toezicht op de *International Financial Reporting Standards*.

De accountant controleert of de jaarrekening aan de normen voldoet, en kan daarbij de kwaliteit op twee manieren bevorderen. Allereerst kan bij de ondernemingsleiding de wetenschap dat er een accountantscontrole zal plaatsvinden, leiden tot gedrag gericht op kwaliteit. In de tweede plaats kan de accountantscontrole fouten aan het licht brengen, die door de ondernemingsleiding nog niet waren gesignaleerd.

Als laatste schakel in de keten is er (voor ondernemingen die een beroep doen op de kapitaalmarkt, of die

anderszins onder toezicht staan) de toezichthouder die vooral achteraf – maar in enkele gevallen ook vooraf – toetst of het financiële verslag consistent is met overige uitingen van de ondernemingen en ook inhoudelijk voldoet aan de norm. Ten slotte kan toetsing ook achteraf plaatsvinden door middel van een procedure bij de Ondernemingskamer.

Kwaliteit in Nederland

Om te zien hoe het gesteld is met de kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland, zetten we de studies daarnaar op een rij en vatten we ze samen.

Daarbij is het van belang om onderscheid te maken tussen het bestuursverslag en het financiële verslag (of de jaarrekening). Samen vormen deze verslagen het jaarverslag, waarin de ondernemingsleiding verslag doet van het afgelopen jaar en waarin er wordt ingegaan op financiële en niet-financiële informatie. Het onderscheid is van belang omdat de accountant de jaarrekening controleert, maar het bestuursverslag slechts toetst op inconsistenties met de jaarrekening en met informatie die de accountant tijdens de controle van de jaarrekening is tegengekomen.

Europese vergelijking

Vergelijkend onderzoek naar de kwaliteit van financiële verslaggeving tussen landen in Europa laat zien dat Nederland gemiddeld hoog scoort (Leuz et al., 2003; Gaio, 2010; Litjens et al., 2018). Nederland behoort ook tot de vijf landen die – door veranderingen in toezicht – een beter functionerende kapitaalmarkt hebben vanwege de invoering van de International Financial Reporting Standards (Christensen et al., 2013).

Ontwikkeling in Nederland

Er zijn ook diverse onderzoeken naar de kwaliteit van financiële verslaggeving in Nederland zelf. De jury van de Henri Sijthoff-prijs oordeelt jaarlijks over de Nederlandse jaarverslagen. Zij is zich echter in de loop der tijd steeds meer gaan richten op het bestuursverslag in plaats van op het financiële verslag. Daarnaast worden de criteria voor de Sijthoff-prijs elk jaar opnieuw vastgesteld, en er zijn geen rapportcijfers zodat er geen conclusie getrokken kan worden omtrent de kwaliteit van de financiële verslaggeving.

Ter ondersteuning van de jury van de Sijthoff-prijs worden de bestuursverslagen van de Nederlandse AEX-, AMX- en AScX-ondernemingen echter elk jaar onderzocht door Coebergh, waarbij er wel rapportcijfers wor-

den gegeven – en daarbij de laatste zes jaar dezelfde criteria zijn gehanteerd (zie ook Coebergh, 2017 en 2019). Opvallend is dat in elk van de jaren 2014–2019 het rapportcijfer gemiddeld een onvoldoende was, en schommelde tussen de 3 en 4 op een schaal van 10. Er is dus ruimte voor verbetering van in ieder geval de bestuursverslagen.

In het jaarlijkse onderzoek *Het jaar verslagen* ligt de aandacht meer op het verbeteren van de jaarrekening (hoewel ook onderwerpen uit het bestuursverslag aan de orde komen). *Het jaar verslagen* vindt sinds 1996 plaats onder auspiciën van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA), en is een voortzetting van *Jaar In Jaar Uit* dat in 1985 is opgezet door academici in de accounting. Jaarlijks wisselende thema's in jaarrekeningen worden onderzocht en *best practices* worden aangegeven. Er zijn meer dan 200 onderzoeken verricht, en per onderzoek worden er tussen de 20 en 200 jaarrekeningen doorgenomen. Belangrijke recente onderwerpen (2006–heden) zijn: Financiële instrumenten (vijftien onderzoeken), Specifieke branches (twaalf onderzoeken), Bestuursverslag en Governance (tien onderzoeken), Deelnemingen en consolideren (acht onderzoeken), Opbrengstverantwoording (zes onderzoeken) en Voorzieningen (zes onderzoeken). Dit onderzoek draagt daarmee bij aan de monitoring van kwaliteit.

Vanaf 2005 onderzoekt ook de Autoriteit Financiële Markten (AFM) jaarlijks vijftig à zeventig jaarrekeningen (veertig procent) van beursgenoteerde ondernemingen, waarvan er gemiddeld zo'n tien à twintig jaarrekeningen (twintig procent) een brief met vragen van de AFM ontvangen (Bissessur et al., 2019). Dit onderzoek heeft tot op heden geresulteerd in 22 zogenaamde aanbevelingsberichten, die een onderneming moet publiceren wanneer een jaarrekening wordt gecorrigeerd op verzoek van de AFM. Gemiddeld leidt een aanbevelingsbericht tot een significant negatieve beursreactie (Bouwens et al., 2011). Opvallend is dat, van de 22 aanbevelingsberichten, er acht betrekking hadden op het eerste boekjaar waarin de AFM actief was (2006), en er sinds het boekjaar 2014 geen aanbevelingsberichten meer zijn gepubliceerd. Hoewel het aantal waarnemingen te gering is voor enige statistisch significante conclusies, lijkt het aantal correcties van jaarrekeningen die onder toezicht staan van de AFM sterk te dalen.

Beeld

Uit al deze onderzoeken ontstaat een gemengd beeld omdat er geen conclusies worden getrokken omtrent de

absolute hoogte van de kwaliteit van financiële verslagen. Wel worden suggesties voor verbetering aangedragen door de onderzoekers zonder dat daarbij aangegeven wordt of het gaat om *nice-to-have's* of om essentiële zaken. In elk geval kan er worden geconcludeerd dat er geen eenduidige manier is om de kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland te meten. Uit het geringe en in de tijd dalende aantal correcties van jaarrekeningen van beursfondsen alsmede uit de consistent hoge ranking wat betreft de kwaliteit van Nederland in vergelijking met andere landen binnen de EU, kunnen we wel concluderen dat de kwaliteit van Nederlandse financiële verslagen kan worden beschouwd als voldoende, zo niet als goed. Ook kan er, met enige voorzichtigheid, worden geconcludeerd dat de kwaliteit van de financiële verslagen beter lijkt te zijn dan die van de bestuursverslagen.

Rol van de accountant

De accountant speelt in de kwaliteitsketen de rol van controleur van het financiële verslag, en draagt daarmee bij aan de verbetering van de kwaliteit van dat financiële verslag. Voor de maatschappelijke discussie over de accountantsrol is hij echter betrokken bij alle vier de elementen in de kwaliteitsketen. De interactie tussen de verschillende elementen in de kwaliteitsketen kan zoals in figuur 2 weergegeven worden.

De accountant staat bij zijn controle in rechtstreeks contact met de ondernemingsleiding, de opsteller van het financiële verslag, en met het *audit committee*, verantwoordelijk voor het toezicht op de ondernemingsleiding, en draagt daarmee, bij het opstellen van het financiële verslag, rechtstreeks bij aan de kwaliteit ervan. Minder belicht is de rol die de accountant speelt bij de kwaliteit van de overige twee elementen in de kwaliteitsketen – die van de regelgeving zelf en van het toezicht.

Betrokkenheid accountants bij regelgeving

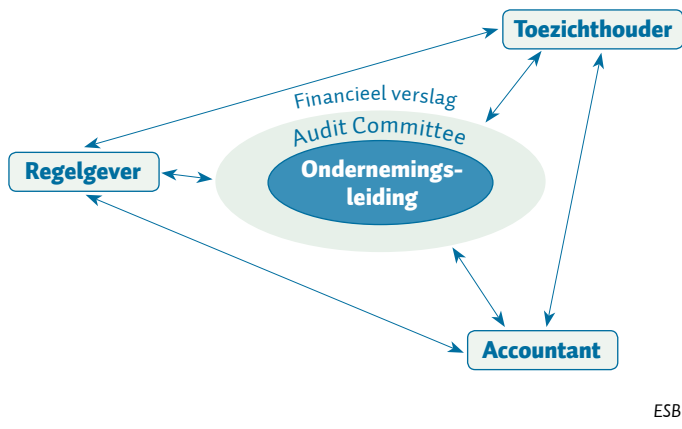
Normen voor de financiële verslaggeving worden opgesteld door de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ) en de International Accounting Standards Board (IASB). De RJ is van belang voor kleinere ondernemingen die vooral in Nederland actief zijn, de standaarden van de IASB zijn verplicht voor beursgenoteerde bedrijven en worden door veel internationaal opererende ondernemingen vrijwillig toegepast.

Bij de RJ heeft het accountantsberoep rechtstreeks zitting als een van de drie delegaties (naast die van de verschafters en de gebruikers), elk met een vetorecht, en

Accountants betrokken bij regelgeving en toezicht

FIGUUR 2

ESB

het accountantsberoep levert ook veel van de ondersteunende staf voor de RJ. Het beroep heeft daarmee zeker een belangrijke rol en zelfs een vetorecht, maar geen doorslaggevende stem.

De IASB is een onafhankelijke organisatie die accountants op verschillende manieren betreft bij het opstellen van standaarden. Dit gebeurt via overleg, het detacheren van personeel, het reageren op verzoeken om commentaar op de voorgestelde regelgeving, medefinanciering van de IASB, en door het indienen van verzoeken om interpretatie van de regelgeving bij het *Interpretations Committee* van de IASB.

Ook uit onderzoek blijkt dat accountants substantieel participeren bij het verbeteren van de regelgeving van financiële verslaggeving. Zo blijkt uit onderzoek naar de commentaarbrieven op voorstellen voor standaarden dat het gemiddelde percentage commentaarbrieven afkomstig van accountantskantoren of van beroepsorganisaties van accountants, na de omzetting in de onafhankelijke organisatie NBA in 2001, weliswaar is gedaald van 40 tot 29,5 procent (Jorissen et al., 2012), maar daarmee nog steeds een belangrijk aandeel uitmaakt van het totaal.

Ook Overmans en Noordegraaf (2019) die, in opdracht van de Commissie toekomst accountancysector, de rol van de grote vier accountantskantoren bij de totstandkoming van regelgeving voor de financiële verslaggeving hebben onderzocht, vinden een grote en waardevolle betrokkenheid van de accountants. Daarbij betreft "het standaardisatieproces (...) een genuanceerd proces waarin geen partij dominant is, waarin (deel-)

perspectieven strijdig kunnen zijn, en waarin keuzes in de openbaarheid worden gemaakt en/of gedeeld".

Betrokkenheid accountants bij toezicht

De accountant is zowel direct als indirect betrokken bij het toezicht door de toezichthouder. Allereerst zal in veel gevallen de accountant worden betrokken bij een eventuele discussie tussen een onderneming en de toezichthouder, bijvoorbeeld vooraf in het geval dat een onderneming pre-clearance vraagt bij een bepaalde verwerking in de jaarrekening, of achteraf als de toezichthouder vragen stelt bij een gepubliceerd financieel verslag.

Er is echter ook rechtstreeks contact tussen accountants en toezichthouders. Dit vindt plaats op zowel nationaal als internationaal niveau. Bij dit overleg wisselen vertegenwoordigers van met name de grote kantoren en de toezichthouders ervaringen uit, geeft de toezichthouder eventuele aandachtspunten aan, en geven de accountants kennis door over praktijkvragen omtrent de toepassing van individuele regels. Dit kan ook uitmonden in het voorleggen van vragen aan de IASB, of aan het interpretatief orgaan van de IASB – het *Interpretations Committee*. Met behulp van deze samenwerking kunnen problemen omtrent de kwaliteit van financiële verslaggeving of de regelgeving relatief snel worden opgelost.

Conclusies

De kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland kan in elk geval als voldoende, zo niet als goed, worden bestempeld. Belangrijke indicaties daarvoor zijn de hoge internationale ranking van Nederland, en het dalende aantal door de toezichthouder geïnduceerde correcties op gepubliceerde jaarverslagen. Kanttekening hierbij is wel dat er, bij de verschillende partijen die het in kaart brengen, geen uniforme definitie van kwaliteit is en dat de definitie verandert onder invloed van veranderingen in de maatschappij.

Voorts valt op dat de kwaliteit van het financiële verslag hoger is dan die van het bestuursverslag. De rol van de accountant draagt daar ongetwijfeld aan bij – hij of zij voert bij het financiële verslag een volledige controle uit, bij het bestuursverslag meestal slechts een marginale toets.

Het is daarbij belangrijk dat men beseft dat accountants niet alleen een rol spelen bij het controleren van het financiële verslag, maar ook omdat ze indirect de financiële verslaggeving verbeteren door hun kennis en

expertise ter beschikking te stellen van de regelgever en de toezichthouder. Internationale vergelijkbaarheid en samenwerking is daarbij van groot belang, want financiële verslagen worden ook in het buitenland gelezen. Hoewel dat, in de huidige tijd van nationalisme en protectionisme, helaas geen vanzelfsprekendheid meer is.

Ontwikkeling van een meer eenduidige definitie van kwaliteit is zeer aan te bevelen, waarbij we rekening houden met de verwachtingen die de maatschappij heeft van de financiële verslaggeving. Daarbij moeten we ook denken aan de gewijzigde maatschappelijke opvattingen aangaande informatie over de continuïteit van de onderneming, veranderende businessmodellen – zoals het toenemend belang van immateriële activa of van diensten versus goederen – en de innovaties in de wijze waarop ondernemingen risico's delen om zo grote investeringen in de ontwikkeling van medicijnen en complexe machines te financieren.

Ten slotte wijzen wij erop dat (internationaal) academisch top-onderzoek op dit terrein vooral positief (beschrijvend, verklarend) in plaats van normatief is – wat in belangrijke mate het gevolg is van het feit dat internationale tijdschriften vooral dit soort van onderzoek stimuleren. *Evidence-based policy making* (Leuz, 2018) is echter slechts mogelijk als onderzoek niet alleen data oplevert, maar ook helpt die te duiden. Het zou de discussie over de kwaliteit van de financiële verslaggeving en de rol van de accountant daarom ten goede komen als op universiteiten ook normatief onderzoek binnen de Nederlandse en Europese context actief wordt gestimuleerd en gehonoreerd.

Literatuur

- Ball, R., S. Jayaraman en L. Shivakumar (2012) Audited financial reporting and voluntary disclosure as complements: a test of the Confirmation Hypothesis. *Journal of Accounting and Economics*, 53(1-2), 136–166.
- Ball, R. en L. Shivakumar (2005) Earnings quality in UK private firms: comparative loss recognition timeliness. *Journal of Accounting and Economics*, 39(1), 83–128.
- Barth, M.E., W.R. Landsman, M. Lang en C. Williams (2012) Are IFRS-based and US GAAP-based accounting amounts comparable? *Journal of Accounting and Economics*, 54(1), 68–93.
- Beattie, V., B. McInnes en S. Fearnley (2004) A methodology for analysing and evaluating narratives in financial reports: a comprehensive descriptive profile and metric for disclosure quality attributes. *Accounting Forum*, 28(3), 205–236.
- Bissessur, S., R. Litjens en G. Ormazábal (2020) Do countries avoid public enforcement? The case of IFRS regulation in the European Union. Te verschijnen op papers.ssrn.com.
- Bouwens, J., E. Leung en A. Verriest (2011) *Rapport over de evaluatie van de Wet toezicht financiële verslaggeving*. Universiteit van Tilburg, Departement Accountancy, 25 februari. Te vinden op zoek.officielebekendmakingen.nl.
- Burgstahler, D. en I. Dichev (1997) Earnings management to avoid earnings decreases and losses. *Journal of Accounting and Economics*, 24(1), 99–126.
- Christensen, H.B., L. Hail en C. Leuz (2013) Mandatory IFRS reporting and changes in enforcement. *Journal of Accounting and Economics*, 56(2-3), 147–177.
- Christensen, H.B., L. Hail en C. Leuz (2016) Capital-market effects of securities regulation: prior conditions, implementation, and enforcement. *The Review of Financial Studies*, 29(11), 2885–2924.
- Coebergh, H.P.T. (2017) De transparantie van Nederlandse ondernemingen. *ESB* 102(4752):372-373.
- Coebergh, H.P.T. (2019) *Het jaarverslagenonderzoek 2019: onderzoek ter ondersteuning van de jury van de F.D. Henri Sijthoff-prijs*. Hogeschool Leiden, oktober. Te vinden op www.hsleiden.nl.
- Drake, M.S., D.T. Roulstone en J.R. Thornock (2016) The usefulness of historical accounting reports. *Journal of Accounting and Economics*, 61(2-3), 448–464.
- Elliot, R.K. en P.D. Jacobson (1994) Cost and benefits of business information disclosure. *Accounting Horizons*, 8(4), 80–96.
- Feenstra, D. (2011) Reflecties op de kwaliteit van de jaarverslaggeving. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 85(5), 239–248.
- Francis, J., P. Olsson en K. Schipper (2006) Earnings quality. *Foundations and Trends in Accounting*, 1(4), 259–340.
- Gaio, C. (2010) The relative importance of firm and country characteristics for earnings quality around the world. *European Accounting Review*, 19(4), 693–738.
- Hoogendoorn, M. en G. Mertens (2001) Kwaliteit van de financiële verslaggeving in Nederland. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 75(10), 406–420.
- Jensen, M. en W. Meckling (1976) Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305–360.
- Jorissen, A., N. Lybaert, R. Orens en L. van der Tas (2012) Formal participation in the IASB's due process of standard setting: a multi-issue/multi-period analysis. *European Accounting Review*, 21(4), 693–729.
- Leuz, C. (2018) Evidence-based policymaking: promise, challenges and opportunities for accounting and financial markets research. *Accounting and Business Research*, 48(5), 582–608.
- Leuz, C., D. Nanda en P.D. Wysocki (2003) Earnings management and investor protection: an international comparison. *Journal of Financial Economics*, 69(3), 505–527.
- Litjens, R. (2014) *The value of financial reporting: evidence from observed requests for publicly available financial reports*. Proefschrift, Nyenrode Business University.
- Litjens, R. en J. Suijs (2019) *Can firms foresee proprietary cost of mandatory public disclosure?* SSRN Working Paper, 29 april. Te vinden op www.papers.ssrn.com.
- Litjens, R., F. van Beest en R. Vergoossen (2018) *Public enforcement and IFRS disclosure compliance*. SSRN Working Paper. Te verschijnen.
- Myers, J.N., L.A. Myers en D.J. Skinner (2007) Earnings momentum and earnings management. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 22(2), 249–284.
- Overmans, T. en M. Noordegraaf (2019) *Aanwezig, maar niet allesbepalend: acties en invloed van Big Four adviseurs bij de totstandkoming van accountancystandaarden*. USBO Advies, Universiteit van Utrecht, september. Te vinden op dSPACE.library.uu.nl.
- Pinnuck, M., A. Ranasinghe, N.S. Soderstrom en J. Zhou (2019) *Restatement of CSR reports: frequency, magnitude, and determinants*. SSRN Working Paper. Te vinden op www.ssrn.com.
- Skinner, D.J. en R.G. Sloan (2002) Earnings surprises, growth expectations and stock returns. *Review of Accounting Studies*, 7, 289–312.

De rapportage van bedrijven over duurzame prestaties kan veel beter

Sinds de oprichting van het Global Reporting Initiative in 1997 groeit het aantal bedrijven dat gestructureerd rapporteert over sociale, milieu- en governance-prestaties snel. Inmiddels publiceert 75 procent van de grote en middelgrote ondernemingen over hun zogeheten niet-financiële prestaties. Is de kwaliteit van deze rapportage voldoende?

IN HET KORT

- De verantwoording van bedrijven voor hun sociale, milieu- en governance-prestaties is van onvoldoende kwaliteit.
- De overheid moet concreet maken hoe bedrijven hun niet-financiële prestaties en risico's dienen te rapporteren.
- Accountants moeten strenger zijn bij de verantwoordingscontrole van niet-financiële rapportages.

MARLEEN JANSSEN GROESBEEK

Lector aan de Avans Hogeschool

KAREN MAAS

Hoogleraar aan de Open Universiteit en academisch directeur van het Impact Centre Erasmus

Verantwoording afleggen aan andere partijen dan alleen kapitaalverschaffers is geen nieuw fenomeen in Nederland. Al sinds de jaren tachtig publiceerden bedrijven soms wettelijk verplichte sociale en milieu-jaarverslagen. Die waren vooral voor vakbonden en milieu-instanties bedoeld om toezicht te kunnen houden op het naleven van de wet. In die periode publiceerden ook enkele Nederlandse multinationals en middelgrote ondernemingen al Corporate Social Responsibility-verslagen, waarin ze verantwoording aflegden over hun maatschappelijke bijdragen en activiteiten (figuur 1).

Maar de parse kabinetten vond die prestaties te mager en vroeg de Sociaal-Economische Raad (SER) om advies hoe het beter zou kunnen. Eind 2000 kwam de SER met *De winst van waarden*, een advies over

maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). (SER, 2000).

Sinds dat SER-rapport ligt in Nederland de nadruk op het bevorderen van duurzame ontwikkeling door transparantie over de niet-financiële informatie en prestaties van bedrijven aan te moedigen. Herman Wijffels, de toenmalige voorzitter van de SER, zei in 2001 dat we vertrouwen moesten hebben in het reputatiemechanisme. Door de grotere transparantie zouden bedrijven meer rekening gaan houden met maatschappelijke wensen en ze zouden beter gaan presteren op sociaal en milieugebied omdat ze op hun gedrag zouden worden aangesproken.

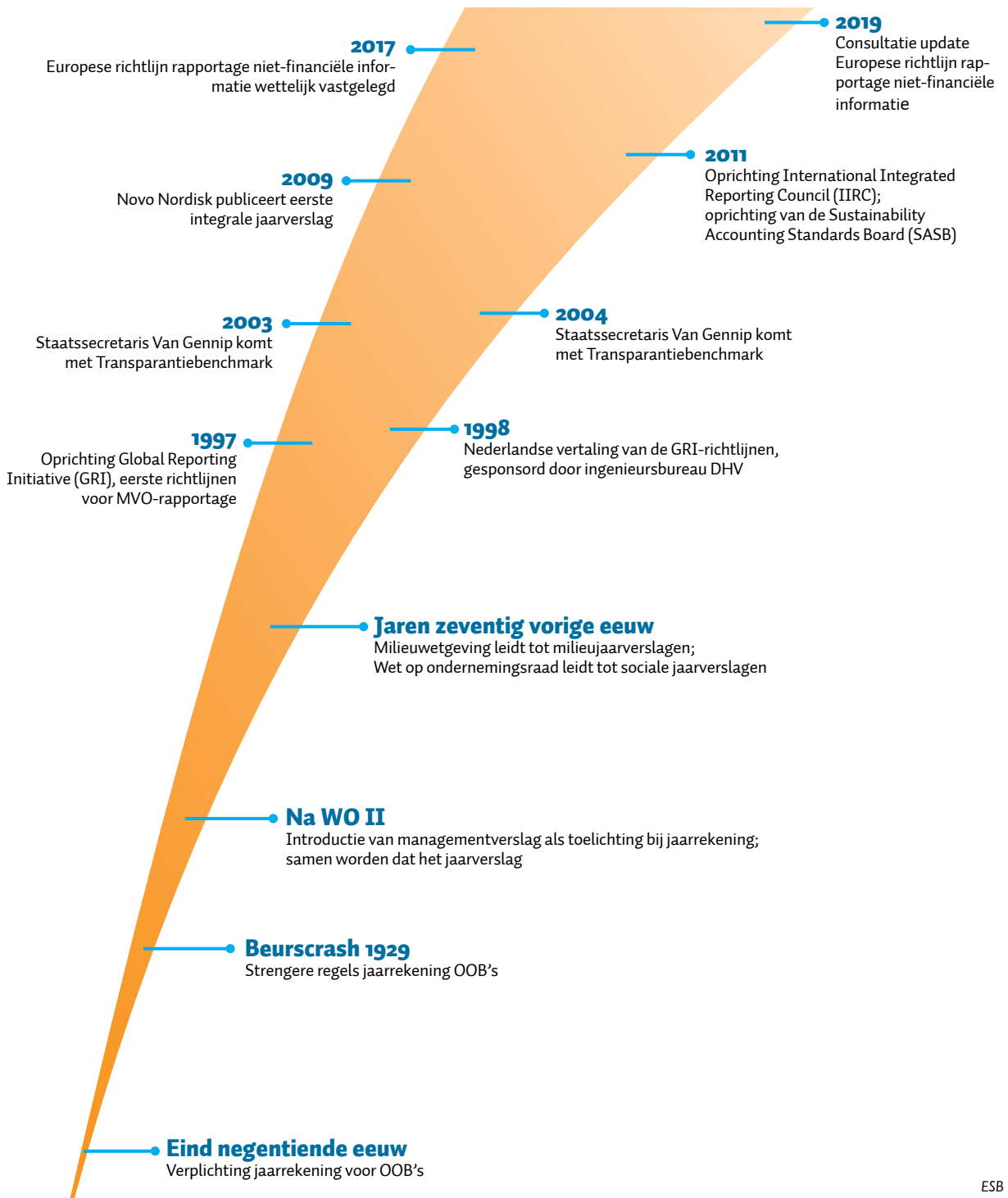
Ondanks deze aanmoedigende woorden van de stamvader van duurzaam Nederland bleef de openbare verantwoording voor zowel sociale als milieuprestaties in eerste instantie achter bij de verwachtingen. Door de invloed van de aanbevelingen van de commissie-Tabaksblat en de wettelijke rapportageverplichting over de naleving van de corporate-governancecode, ging het aanzienlijk sneller met de transparantie over de manier waarop bedrijven werden bestuurd en hoe daarop toezicht werd gehouden. Toch is zowel de rapportage van milieu- en sociale aspecten als de verantwoording van goed bestuur nog steeds aanzienlijk te verbeteren.

Transparantiebenchmark

Begin deze eeuw wilde het kabinet nog geen wettelijke verplichting stellen aan wat toen nog 'de MVO-rapportage' heette, ondanks een motie vanuit de Tweede Kamer. Wel nam de toenmalige staatssecretaris Karien van Gennip in 2003 het initiatief voor een transparantiebenchmark, een jaarlijks onderzoek naar de inhoud en kwaliteit van de niet-financiële informatieverschaffing door het bedrijfsleven. Deze Transpa-

FIGUUR 1

Niet-financiële rapportages zijn al sinds de Tweede Wereldoorlog gemeengoed en er wordt steeds naukeuriger omschreven hoe die er uit moeten zien

ESB

rantiebenchmark werd al snel een samenwerking tussen het Ministerie van EZK en de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA). De controle van de inzendingen wordt nu gedaan door een van de vier grote accountantskantoren (in 2019 was dat Ernst & Young).

Tot 2011 richtte de benchmark zich vooral op duurzaamheidsinformatie. Met de opkomst van integrale verslaggeving door de grotere ondernemingen is de beoordeling meer opgeschoven naar de mate van integraliteit van economische, sociale en milieu-informatie.

Door die integrale benadering kijkt onderneming naar de belangen van de stakeholders en stuurt zij bewuster op een brede waardecreatie van haar activiteiten voor haar stakeholders. Dit betekent dat financiële winst niet meer de enige maatstaf voor een succesvol bedrijf hoeft te zijn, maar dat er ook beoordeeld kan worden hoe die winst tot stand komt.

Maar integraal sturen heeft als risico dat ondernemingen kunnen inzetten op onderwerpen die helemaal niet zo belangrijk zijn voor de organisatie zelf. Om dat te voorkomen heeft de niet-financiële verslaggeving het begrip 'materialiteit' overgenomen uit de financiële verslaggeving. Het betekent dat bedrijven moeten sturen op en zich verantwoorden over de onderwerpen die het relevantst en significantst zijn. Bij niet-financiële informatie zijn dat de MVO-onderwerpen, en de risico's die het meest relevant en significant zijn voor de toekomst-

bestendigheid van de onderneming. Ook het Global Reporting Initiative (GRI), een organisatie die standaarden ontwikkelt om te rapporteren over niet-financiële informatie, en de International Integrated Reporting Council (IIRC, 2013), die is opgericht door institutionele beleggers en accountantsorganisaties, vinden dat bedrijven zich bij hun verantwoording met name moeten richten op de niet-financiële zaken die echt materieel zijn voor het voortbestaan van de organisatie.

Partijen die de kwaliteit van de jaarverslagen beoordelen en daar verslag van doen, zoals accountantsbureau KPMG en de Autoriteit Financiële Markten (AFM), zijn zeer kritisch op de analyse van de zogenoemde 'materialiteiten' achter de verantwoording in het jaarverslag. Organisaties komen regelmatig in de verleiding om in hun jaarverslag in te gaan op de actuele thema's die in de samenleving breed spelen. Dat vertroebelt het zicht op wat echt van belang (materieel) is voor de bedrijfscontinuïteit: rapporteren over onderwerpen die essentieel zijn voor directe stakeholders, de partijen die rechtstreeks betrokken zijn bij de onderneming: werknemers, klanten, toeleveranciers, kapitaalverschaffers. Daarnaast is het van belang dat het bedrijf in het jaarverslag de samenhang (integraliteit) tussen governance, strategie, beleid, prestaties en vooruitzichten laat zien.

Essentieel is dat, bij het bepalen van de materiële onderwerpen, de belangrijkste stakeholders betrokken worden. Uitgangspunt daarbij zijn de maatschappelijke uitdagingen en urgenties die het bedrijf kunnen raken, zowel positief als negatief: welke zaken hebben de meeste invloed op het reilen en zeilen van de onderneming? Die onderwerpen worden voorgelegd aan de directe externe en interne stakeholders. Deze materialiteitsanalyse kan visueel worden weergegeven in een materialiteitsmatrix, en dat is wat de meeste bedrijven die dit proces doorlopen dan ook doen.

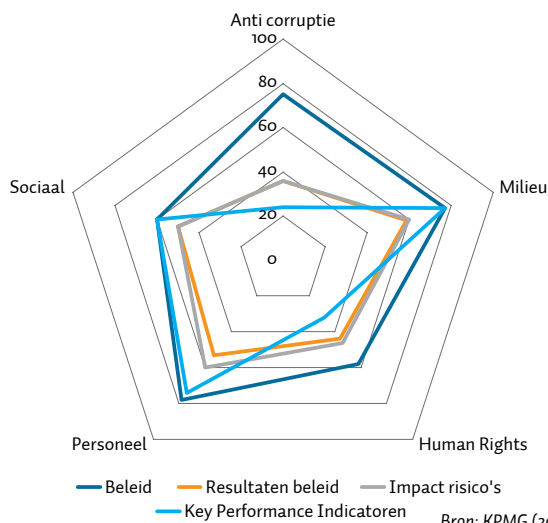
Behalve dat ondernemingen geacht worden deze materialiteiten serieus te nemen, en mee te nemen in hun strategie- en beleidsbepaling, ziet de externe accountant erop toe dat over deze onderwerpen in het managementverslag verantwoording wordt afgelegd.

Wetgeving

Voor organisaties van openbaar belang (OOB's) – zoals beursgenoteerde bedrijven, verzekeraars en kredietinstellingen met meer dan 500 medewerkers én een balanstotaal van 20 miljoen euro of een netto-omzet van meer dan 40 miljoen euro – is het verantwoorden van niet-financiële informatie verplicht vanaf boekjaar

Scores van 44 Nederlandse ondernemingen op niet-financiële rapportage

FIGUUR 2

2017. Dit is het resultaat van de implementatie van de Europese Richtlijn 2014/95/EU (EC, 2014). De richtlijn is uitgebreid met een informatie-eis wat betreft de mate van diversiteit in het bestuur van een organisatie, die specifiek geldt voor beursgenoteerde ondernemingen en niet voor alle OOB's.

Om organisaties houvast te bieden, heeft de wetgever ook een aantal aanbevelingen gedaan over raamwerken of standaarden waar bedrijven hun rapportage op zouden kunnen baseren. Naast de eerder genoemde kaders van GRI en IIRC, worden ook de ISO 26000- en OESO-richtlijnen voor multinationals genoemd. Die laatste zijn belangrijk omdat daarin wordt aangegeven hoe ondernemingen die internationaal actief zijn, moeten omgaan met mensenrechten, corruptie en belastingen.

Verder moeten de ondernemingen volgens de EU-richtlijn, wat betreft hun niet-financiële informatie, een zogenoemde vijfstappenaanpak rapporteren:

- Stap 1. Wat zijn de materiële thema's?
- Stap 2. Welke risico's en kansen zijn verbonden aan deze materialiteiten?
- Stap 3. Hoe stuurt bedrijf hierop, welk beleid hoort bij de materialiteiten?
- Stap 4. Wat zijn de doelen? Welke KPI's worden er gebruikt?
- Stap 5. Hoe worden de beleidseffecten op de doelen en resultaten gemeten?

Deze stappen moeten niet alleen het bedrijf helpen beter te rapporteren, ze moeten ook de onderneming helpen om meer inzicht te krijgen in haar prestaties en het sturen daarop, en ook stakeholders helpen om meer inzicht te krijgen in de inspanningen die de onderneming levert om te denken vanuit een langetermijnwaardecreatie. Dat betekent dat de wetgever er nog steeds van uitgaat dat de externe verantwoording voor niet-financiële informatie, de stakeholders zelf in beweging zal moeten zetten om bedrijven aan te spreken op hun prestaties, waardoor een bedrijf dan beter zou gaan presteren (Maas en Vermeulen, 2015).

Langzame start

Vooralsnog hebben de nieuwe verplichting plus de bijbehorende stappen niet geleid tot fundamentele veranderingen in de rapportage van Nederlandse bedrijven. In 2018 voerde de AFM haar eerste evaluatie uit van het implementeren van de nieuwe regel onder 89 bedrijven.

Het blijft voor bedrijven lastig om hun duurzaamheidsbeleid om te zetten in materialiteit, om de daaraan

verbonden risico's en kansen te benoemen, en om concrete targets te stellen (AFM, 2017). In hun rapport van eind 2017 is de constatering dat het overgrote deel van de bedrijven verantwoording aflegt over het beleid en over de verschillende onderwerpen van niet-financiële informatie. Maar de vertaling van het beleid naar het kunnen noemen van risico's, het vaststellen van KPI's (kritieke prestatie-indicatoren) en van resultaten schiet ernstig tekort. Slechts zestig procent van de bedrijven voert een materialiteitsanalyse uit, en dat is toch wel de eerste vereiste van de EU-richtlijn. Volgens de AFM (2017) wordt er veel aandacht besteed aan de eigen werknemers en milieuaspecten, en te weinig aan mensenrechten, anti-corruptie en omkoping. Interessant is het om te zien dat een groeiende groep bedrijven hun niet-financiële informatie afzonderlijk laten controleren door een externe accountant.

KPMG constateerde in 2019 een kleine verbetering ten opzichte van de eerste evaluatie van de AFM, maar stelde wel vast dat bedrijven nog altijd onvoldoende inzicht geven in hun duurzame prestaties (KPMG, 2019). Men vergeleek daartoe de jaarverslagen van 2017 en 2018 van 44 Nederlandse ondernemingen die onder de wettelijke regels vallen voor rapportage van niet-financiële informatie en diversiteit. Deze 44 bedrijven werden evenredig gekozen uit het klantenbestand van de vier grootste accountantsorganisaties.

Daarbij werd er geconstateerd dat 'de richtlijn is gebaseerd op principes', hetgeen aan bedrijven veel vrijheid geeft om de vereiste toelichtingen te interpreteren, te kiezen voor 'pas toe' of 'leg uit', en om naar eigen inzicht te rapporteren over de niet-financiële prestaties. Dit zorgt voor grote verschillen in de diepgang van de toelichtingen. Figuur 2 suggereert dat de meeste bedrijven het besluit als een *checklist* beschouwen (Executive Finance, 2019). Dat betekent dat de bedrijven wel de onderwerpen in hun jaarverslag noemen, maar dat de verantwoording van de verplichte onderwerpen te weinig zegt over de werkelijke prestaties en de relatie met mogelijke risico's voor bedrijfsvoering en toekomstbestendigheid.

Net als de AFM laat KPMG in zijn onderzoek zien dat het rapporteren over doelen, KPI's en risico's op het gebied van corruptie, omkoping en mensenrechten, voor veel ondernemingen nog een grote uitdaging is. In 2017 en 2018 rapporteerde 72 procent van de 44 onderzochte bedrijven over beleid, maar maar 47 respectievelijk 53 procent rapporteerde over de resultaten van beleid.

Het rapporteren omtrent niet-financiële risico's en de beleidsimpact wordt volgens KPMG zo slecht

gedaan, dat de accountantsorganisatie aanbeveelt om de niet-financiële risicoanalyse te integreren in het bestaande (financiële) risicomanagementsysteem. Hierdoor zal het rapporteren erover veel beter het resultaat laten zien van niet-financiële risico's op financiële prestaties. Met als gevolg dat de niet-financiële risico's automatisch serieuzer worden genomen, en aldus ook onderwerp van *assurance* zijn. Tegelijkertijd verbetert hierdoor aanzienlijk de verantwoording van risico's en de impact op de samenleving.

Ook recent internationaal onderzoek van de *Alliance for Corporate Transparency* (2019) toont aan dat de EU-richtlijn zeker heeft geleid tot meer rapportage, want van de 1.000 geanalyseerde bedrijven die verplicht zijn te rapporteren volgens de EU-richtlijn, rapporteert meer dan 95 procent de niet-financiële informatie. Maar ook hier wordt met name gerapporteerd over beleid en weinig over doelstellingen, resultaten en effecten.

Uit deze resultaten blijkt dat de intentie van de EU-richtlijn tekortschiet om 'risico's, doelstellingen, beleid en resultaten' in een rapportage samen te brengen. Hoewel tachtig procent van de onderzochte bedrijven op specifieke thema's rapporteert over beleid, is de richtlijn nooit bedoeld geweest als een beleidsrichtlijn. De afwezigheid van 'impact' in de rapportage vereist dringend aandacht, zowel bij de bedrijven in de volgende rapportagecyclus als bij de herziening van de EU-richtlijn (*Alliance for Corporate Transparency*, 2019).

Gezien het feit dat de rapportage én de prestaties van bedrijven op het gebied van niet-financiële informatie nog tekortschieten (*Alliance for Corporate Transparency*, 2019), zou de overheid er misschien beter aan doen om zelf concrete doelstellingen aan bedrijven op te leggen of zelfs om concrete resultaten te eisen. Gezien de urgentie van de klimaatverandering zouden we kunnen beginnen met de concrete *targets* voor het bereiken van de doelstellingen van het Parijse klimaatakkoord. Dat kan de nodige informatie opleveren om, mocht dat wenselijk zijn, een CO₂-heffing in te voeren.

Assurance

De AFM constateert, in haar eerst evaluatie van de EU-richtlijn, dat niet alle accountants hun klanten erop attent hebben gemaakt dat ze tekort zijn geschoten in de naleving ervan. Hiermee benadrukt de AFM dat de implementatie van de richtlijn niet vrijblijvend is, en dat er, naast een betere rapportage over niet-financiële informatie, ook een betere samenwerking moet komen tussen het team dat de financiële controle doet en het team dat de niet-financiële controle uitvoert. Volgens

de AFM heeft dertig procent van de bedrijven een assurance op niet-financiële informatie. Dat is voornamelijk nog een *limited assurance*. Van de 44 bedrijven die door KPMG zijn onderzocht, had meer dan de helft een assurance-rapport over de niet-financiële informatie.

De Nederlandse Beroepsvereniging van Accountants (NBA) onderschrijft in een recent artikel dat accountants hierbij een sleutelrol spelen (FD, 2020). Gezien de betrokkenheid van de grote accountantskantoren bij nieuwe initiatieven voor niet-financiële verantwoording, onderkent de beroepsgroep dat de traditionele grenzen van het accountantsvak al geruime tijd aan het vervagen zijn. Aan de andere kant is het belangrijk dat de externe accountant een deel van de verantwoordelijkheid voor de rapportage over niet-financiële informatie teruglegt bij de ondernemingen zelf. Bijvoorbeeld bij de interne accountant, de controller of zelfs de CFO.

Zeker bij onderwerpen van groter maatschappelijk belang, zoals de CO₂-voetprint en de financiële consequenties daarvan, mag er van de controller verwacht worden dat hij een voortrekkersrol op zich neemt. Of bijvoorbeeld de *internal audit*-afdeling laat sparren over het inrichten van een administratieve organisatie voor niet-financiële informatie.

Vanwege de grote financiële uitdagingen en risico's die verbonden zijn aan deze niet-financiële informatie is het niet uitgesloten dat het onderscheid tussen financieel en niet-financieel zal verdwijnen. Dat maakt helder wat de echte materialiteiten zijn, en waarover er dus altijd verantwoording moet worden afgelegd.

Literatuur

AFM (2017) *In Balance - part A: survey of the decree on the disclosure of non-financial information and integrated reporting*, 12 december. Autoriteit Financiële Markten.

Alliance for Corporate Transparency (2019) *2019 Research report: an analysis of the sustainability reports of 1000 companies pursuant to the EU Non-Financial Reporting Directive*. Te vinden op allianceforcorporatetransparency.org.

EC (2014) *Richtlijn 2014/95/EU*. Te vinden op eur-lex.europa.eu.

Executive Finance (2019) *KPMG: EU-richtlijn over niet-financiële informatie te vrijblijvend*. Bericht te vinden op executivefinance.nl.

FD (2020) *Klimaatverandering is nog altijd een blinde vlek van accountants*. *Het Financieele Dagblad*, 18 mei.

IIRC (2013) *The international <IR> framework*. International Integrated Reporting Council. Te vinden op integratedreporting.org.

KPMG (2019) *The next steps in non-financial information reporting: research into the decrees on non-financial information and diversity in the Netherlands in 2018 and 2017*. Rapport te vinden op home.kpmg.

Maas, K.E.H. en M.C. Vermeulen (2015) *A systemic view on the impacts of regulating non-financial reporting*. Publicatie te vinden op www.eur.nl.

SER (2000) *De winst van waarden*. SER Advies, publicatienummer 11.

Stel wederzijds vertrouwen centraler bij toezicht op accountantsorganisaties

De Autoriteit Financiële Markten houdt sinds 2006 toezicht op accountants en hun organisaties. Dit toezicht was en is onmiskenbaar van invloed op accountantscontroles. Recent zijn er echter uiteenlopende aanbevelingen gedaan om dit toezicht te hervormen. Hoe zal het eruit gaan zien, wat zullen de effecten ervan zijn – en is de hervorming van dit toezicht wel nodig?

IN HET KORT

- Recent leidden twee rapporten – net als in 2014 – tot 53 maatregelen voor accountants met de focus op formele eisen.
- Een te sterke focus op formele eisen bij het toezicht op accountants kan contraproductief zijn.
- Bij toezichthervorming moeten wederzijds vertrouwen en ruimte voor een professioneel accountantsoordeel centraal staan.

STEVEN HIJINK

Hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen en advocaat bij Stibbe Amsterdam

LARS

IN 'T VELD

Promovendus aan de Radboud Universiteit Nijmegen en advocaat bij Stibbe Amsterdam

Donderdag 30 januari 2020 publiceerde de door minister Hoekstra van Financiën ingestelde Commissie toekomst accountancysector (CTA) haar eindrapport met daarin 22 maatregelen ter verbetering van de kwaliteit van door accountants uitgevoerde wettelijke controles (CTA, 2020). Diezelfde dag werden ook de uitkomsten van de evaluatie van de Accountantskamer – het college dat zich bezighoudt met tuchtrechtspraak voor accountants – naar de Tweede Kamer gezonden (KWINK groep, 2020).

Met het op 14 januari 2020 gepubliceerde eindrapport van de door het accountantsberoep ingestelde *Monitoring Commissie Accountancy* (MCA), toen nog vers in het geheugen (MCA, 2020), was het accountantsberoep op donderdag 30 januari 2020 dus een drie-

tal rapporten over het accountantsberoep, en de toekomst ervan, rijker.

De herinnering aan de situatie vijfentwintig jaar geleden dringt zich op. Toen verschenen er eveneens – op donderdag 25 september 2014, destijds aangeduid als *Freaky Thursday* voor accountants – een drietal rapporten over het accountantsberoep en de toekomst ervan. Een van deze rapporten was het rapport met 53 maatregelen gericht op de kwaliteitsverbetering van wettelijke controles (NBA, 2014). Gelet op het belang van de recentelijk verschenen rapporten en de wederom 53 nieuw voorgestelde maatregelen, lijkt 30 januari 2020 de geschiedenisboeken te zullen ingaan als *Freaky Thursday II*.

Ook deze op *Freaky Thursday II* nieuw voorgestelde maatregelen hebben een focus op formele eisen en de aanscherping van het toezicht. Accountants lijken zich, vanwege de huidige vormgeving van het toezicht en de invoering van eerdere maatregelen, echter nu al sterk te richten op de naleving van de formele eisen die zijn gesteld aan de inrichting van controledossiers. Deze houding van accountants leidt evenwel af van het uiteindelijke doel van de wettelijke controle: het vormen van een professioneel-kritisch oordeel over de administratieve organisatie, interne controle en de verslaggeving van de gecontroleerde onderneming.

Het huidige toezicht

Naar aanleiding van een reeks 'boekhoudschandalen' aan het begin van deze eeuw – zoals de kwesties bij Enron, WorldCom en Ahold – is in 2006 de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta) ingevoerd. Op grond van de Wta is de Autoriteit Financiële Markten (AFM) als externe toezichthouder belast met het toezicht op accountants (inclusief de accountantsorganisaties).

Het AFM-toezicht richt zich specifiek op accountantsorganisaties die zogenoemde wettelijke controles uitvoeren. Met de invoering van dit toezicht op accountants heeft de wetgever beoogd om bij te dragen aan een gerechtvaardigd herstel van het vertrouwen in de accountant en in de door deze verschafte verklaringen ten behoeve van het publiek (Memorie van toelichting, 2004).

De beoordeling door de Autoriteit Financiële Markten stond bekend om de soms nogal formalistische eisen

Bij de uitoefening van het toezicht op accountants richt de AFM zich in het bijzonder op de accountantsorganisaties met een vergunning om wettelijke controles uit te voeren bij organisaties van openbaar belang (OOB-accountantsorganisaties). Organisaties van openbaar belang zijn – kort samengevat – beursgenoteerde ondernemingen, banken en verzekeraars plus enkele specifiek aangewezen (semi-)publieke instellingen. Bij andere accountantsorganisaties (niet-OOB-accountantsorganisaties) baseert de AFM zich primair op de uitkomsten van de door de beroepsorganisatie NBA en door de SRA uitgevoerde beoordelingen van die organisaties.

Bij het toezicht van de AFM op accountantsorganisaties was tot voor kort met name het toetsen van de kwaliteit van door individuele accountants uitgevoerde wettelijke controles doorslaggevend. Om die kwaliteit te kunnen beoordelen, vond er bij OOB-accountantsorganisaties een driejaarlijkse kwalitatieve beoordeling plaats van de wettelijke controles. Deze beoordeling baseert zich op een risico-georiënteerde – althans niet-aselecte – selectie van controledossiers. Zo kon de AFM dan, via de uitkomsten van die selectiebeoordeling, concluderen in welke mate accountantsorganisaties aan de op hen rustende zorgplicht hadden voldaan.

De beoordeling van de controledossiers door de AFM stond bekend om de soms nogal formalistische eisen die de AFM stelt aan de inrichting van controledossiers. Bovendien was er bij die beoordeling sprake van een nadrukkelijke focus op de mate waarin er in de

controledossiers was vastgelegd dat de accountant de toepasselijke wet- en regelgeving had nageleefd.

Recent is deze aanpak aangevochten in een rechtszaak tussen de AFM en de accountantsorganisaties EY en PWC. De Rechtbank Rotterdam en het College van Beroep voor het bedrijfsleven (CBB) hebben toen allebei geoordeeld dat uit eventuele tekortkomingen in de controlewerkzaamheden van individuele accountants niet zonder meer kan worden opgemaakt dat de organisaties waaraan de accountants in kwestie verbonden zijn ook nalatig waren geweest bij het naleven van de op hen rustende zorgplicht. Voor een dergelijke conclusie is volgens het CBB namelijk ten minste ook enig onderzoek vereist naar de opzet en werking van het algehele stelsel van kwaliteitsbeheersing en/of naar het kwaliteitsbeleid van de accountantsorganisatie zelf.

Hoewel het er aanvankelijk op leek dat de AFM haar werkwijze schoorvoetend aan het oordeel van het CBB zou aanpassen, heeft de AFM inmiddels toch bij de wetgever erop aangedrongen om een wetwijziging door te voeren, zodat het voor haar makkelijker wordt om accountantsorganisaties direct aan te spreken op tekortkomingen bij individuele wettelijke controles (AFM, 2020). De minister heeft inmiddels laten weten samen met de AFM te onderzoeken of deze wetsaanpassing nodig is (Minister van Financiën, 2020).

Een ander kenmerk van het toezicht op accountants is dat de AFM – tot voor kort – veel gebruikmaakte van vormen van ‘informele handhaving’. Dat betekent dat de AFM slechts in beperkte mate de formele handhavingsmaatregelen toepaste waartegen een bestuursrechtelijke beroepsingang openstaat, zoals het opleggen van boetes of dwangsommen, of het geven van aanwijzingen.

Ook is het zelden voorgekomen dat de AFM overging tot het indienen van tuchtklachten tegen individuele accountants bij de Accountantskamer. In plaats daarvan gaf de AFM de voorkeur aan zogenoemde ‘informele handhavingsmaatregelen’. Voorbeelden daarvan zijn het houden van normoverdragende gesprekken met functionarissen van accountantsorganisaties, het informeren van deze organisaties over mogelijke uitkomsten van de (her)toetsing van geschiktheid van beleidsbepalers, en het aandringen op het nemen van interne verbetermaatregelen indien de AFM vermeende tekortkomingen bij de accountantsorganisatie heeft geconstateerd.

Theorie van de toezichtseffectiviteit

De nadruk van de toezichtstrategie van de AFM lijkt vooral te liggen op het naleven (*compliance*) van formele

vereisten in wet- en regelgeving. De vraag is echter of deze strategie het meest effectief is om de kwaliteit van de wettelijke controles te verbeteren.

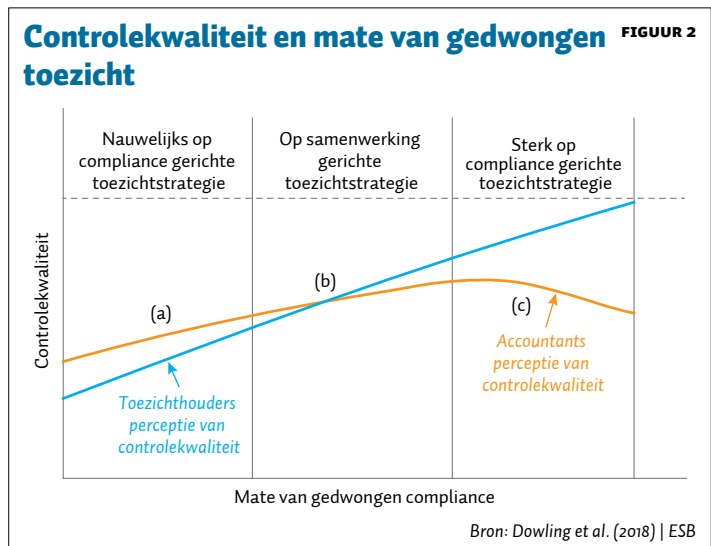
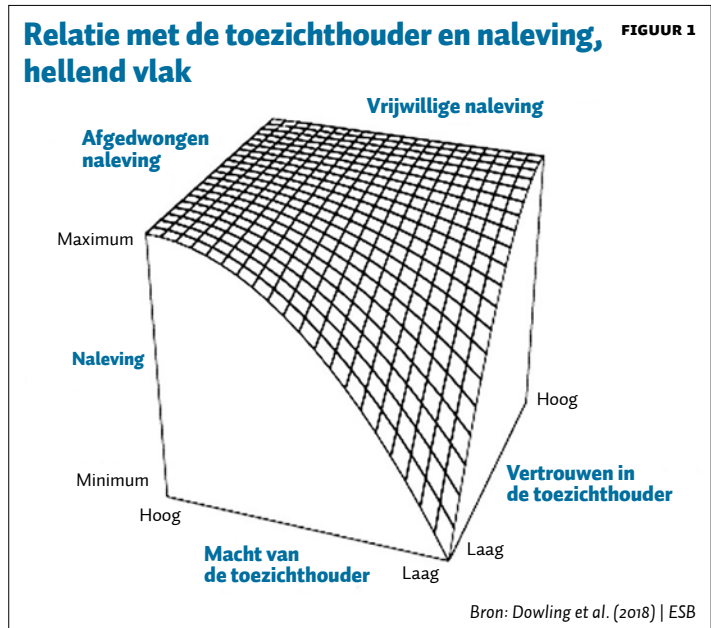
Zo blijkt uit onderzoek van Dowling et al. (2018) dat een overmatige focus op de naleving van formele eisen als nadelig gevolg kan hebben dat accountants zich bij de uitvoering van wettelijke controles vooral zullen richten op de inrichting van controledossiers, terwijl deze benadering niet noodzakelijkerwijs zal leiden tot een verbetering van de kwaliteit van wettelijke controles.

Een dergelijke nalevings- ofwel compliance-gerichte benadering leidt ertoe dat controledossiers weliswaar worden aangevuld met de uitkomsten van verdere procedures en waarborgen, maar daarmee staat nog niet vast dat deze inspanningen uiteindelijk ook een verbetering van de kwaliteit van wettelijke controles opleveren. Dat heeft er overigens niet in de laatste plaats mee te maken dat op dit moment een eenduidige definitie van de kwaliteit van wettelijke controles ontbreekt.

De mate waarin accountants zich bij de uitvoering van wettelijke controles op naleving zullen richten is, afgezien van de focus op formele eisen, ook afhankelijk van de relatie tussen de toezichthouder en de onder toezicht gestelde accountants. Dit verband – in het onderzoek gekarakteriseerd als een hellend vlak – is weergegeven in figuur 1 (Dowling et al., 2018).

Deze theorie houdt in dat de mate waarin accountants voldoen aan de eisen die aan wettelijke controles gesteld worden, een functie is van enerzijds de macht van de toezichthouder en anderzijds van het in de toezichthouder gestelde vertrouwen. De mate van naleving neemt toe als de macht van, of het vertrouwen in, de toezichthouder groter is. Naleving die volledig het gevolg is van het vertrouwen in de toezichthouder, duiden Dowling et al. (2018) aan als ‘vrijwillige naleving’ van wet- en regelgeving. Een hoge mate van compliance die kan worden verklaard door de macht van de toezichthouder, is volgens hen afgedwongen naleving van wet- en regelgeving.

Deze afgedwongen vorm van compliance is echter slechts tot op zekere hoogte effectief voor het bereiken van het uiteindelijke doel: het verbeteren van de kwaliteit van wettelijke controles (Dowling et al., 2018). Vroeg of laat bereikt het volgen van die benadering namelijk een kantelpunt waarop deze compliance-variant niet langer bijdraagt aan, maar eerder ten koste gaat van de daadwerkelijke kwaliteit van wettelijke

controles. Vrijwillige naleving wordt geacht wel een positieve invloed te hebben op de kwaliteit van wettelijke controles, omdat deze benadering uitgaat van een intrinsieke prikkel bij de accountants om te voldoen aan de relevante eisen van wet- en regelgeving.

Deze door Dowling et al. beschreven verhouding tussen de mate van gedwongen en vrijwillige compliance en de kwaliteit van wettelijke controles is weergegeven in figuur 2.

Effectiviteit toezicht in praktijk

De wijze waarop de AFM het toezicht op accountants op basis van de Wta in de praktijk uitoefent, is in 2014 geëvalueerd. Uit die evaluatie bleek dat de invoering van het toezicht op accountants door de AFM over het algemeen als positief werd ervaren. Tegelijkertijd bleek dat er bij de op ‘informele handhaving’ gebaseerde toezichtstrategie van de AFM ook kanttekeningen te plaatsen zijn (Eijkelenboom en Hijink, 2014). Zo zijn zowel de doelmatigheid als de effecten van het toezicht op accountants niet eenvoudig te meten, omdat de eventueel door de AFM te nemen maatregelen voor buitenstaanders niet vooraf duidelijk zijn.

Inmiddels heeft de AFM daar werk van gemaakt, en heeft ze verduidelijkt dat ze de kwaliteit van wettelijke controles gelijkstelt aan de mate waarin de gedrags- en beroepsregels die voor de accountant van toepassing zijn ook door de accountant worden nageleefd. Dit is dus duidelijk een op naleving gebaseerde definitie van controlekwaliteit. De AFM bekijkt per controledossier of door de accountant aan de toepasselijke wet- en regelgeving is voldaan. Alleen als een controledossier die toets overleeft, getuigt dat van een wettelijke controle van voldoende kwaliteit.

De op afgedwongen naleving gebaseerde aanpak van de AFM lijkt echter averechtse gevolgen te hebben. De focus van accountants bij de uitvoering van wettelijke controles is volgens verschillende betrokkenen te veel gericht op een strikte naleving van wet- en regelgeving en het op orde hebben van controledossiers. Dit gaat volgens hen ten koste van de kwaliteit van de door de accountant uiteindelijk te leveren dienst: een professioneel-kritisch oordeel over de administratieve organisatie, interne controle en verslaggeving van de onderneming (Hijink et al., 2019).

Hoewel de sterkere focus op naleving van wet- en regelgeving logisch te verklaren is uit de werkwijze van de AFM en de aandacht die uitgaat naar de invoering van nieuwe maatregelen, is het dus de vraag of deze ontwikkeling wenselijk is.

Een vrijwillige vorm van compliance zoals beschreven in Dowling et al. (2018), die het gevolg is van het vertrouwen in de toezichthouder, lijkt beter geschikt om het gewenste effect te sorteren. In dat licht zou een meer op samenwerking gerichte toezichtstrategie veel effectiever zijn, waarbij de toezichthouder en de onder toezicht gestelde als gezamenlijk doel het verbeteren van de kwaliteit van wettelijke controles hebben. Overi-

gens behoudt de AFM ook bij die toezichtstrategie nog steeds de macht om al dan niet formeel handhavend op te treden en naleving alsnog af te dwingen indien daarvoor aanleiding zou bestaan.

Bovendien geldt dat een al te strikte compliance-gerichte benadering – waarbij controledossiers worden voorzien van en beoordeeld op de aanwezigheid van de uitkomsten van aanvullende procedures en checklists – mogelijk alleen maar leidt tot het verkrijgen van louter schijnzekerheid dat de wettelijke controle beslist op kwalitatief hoogwaardige wijze is verricht. Het toezicht geeft dan geen garantie dat er ook daadwerkelijk sprake is geweest van een effectieve accountantscontrole. Sterker nog, de stevige focus op het aanbrenge van dergelijke waarborgen lijkt de aandacht van de accountant af te leiden van hetgeen waar het bij de wettelijke controle eigenlijk om zou moeten gaan – namelijk het vormen van een professioneel-kritisch oordeel over de financiële huishouding en verslaggeving van de gecontroleerde onderneming.

Voorgestelde hervorming van het toezicht

Een deel van de 53 maatregelen die op Freaky Thursday II zijn gepresenteerd, heeft betrekking op het toezicht op accountants. Zo concludeert de CTA in tamelijk stevige bewoordingen dat het huidige toezichtstelsel niet voldoet, ondoorzichtig en complex is, en aldus afbreuk doet aan de effectiviteit van het toezicht op accountants (CTA, 2020). Volgens de CTA wordt dat mede veroorzaakt door de wijze waarop het huidige toezicht op accountants is vormgegeven, namelijk met informele handhaving. De CTA komt op basis daarvan tot de conclusie dat een herziening van het toezichtstelsel op accountants noodzakelijk is.

De CTA stelt ook vast dat de stijl van het door de AFM op accountants gehouden toezicht ertoe leidt dat accountants bij de uitvoering van hun wettelijke controles een te formalistische opstelling hanteren, hetgeen ten koste gaat van de daadwerkelijke toegevoegde waarde van de accountantscontrole. De CTA is van mening dat deze min of meer afdgedwongen vorm van compliance niet wenselijk is, en beveelt om die reden aan om de beoordeling van het stelsel van kwaliteitsbeheersing van accountantsorganisaties – naast de beoordeling van een selectie van individuele controledossiers – in het toezicht op accountants centraal te stellen.

Ook de MCA beveelt in dit verband aan om de verstoorde balans te herstellen tussen de professioneel-kritische instelling van de accountant en de focus op

compliance (MCA, 2020). Die benadering is ook in overeenstemming met het oordeel van de Rechtbank Rotterdam en het CBb.

Tegelijkertijd beveelt de MCA aan om, naast de focusverlegging van het toezicht, het toezicht op accountants verder te intensiveren. Volgens haar zou de kwaliteit van de door OOB-accountantsorganisaties uitgevoerde wettelijke controles jaarlijks – in plaats van driejaarlijks – moeten worden beoordeeld. Daarmee sluit de MCA aan bij de bestaande praktijk in onder andere de Verenigde Staten.

Een vrijwillige vorm van compliance, die het gevolg is van vertrouwen in de toezichthouder, is het meest effectief

Ook stelt de MCA, net als de CTA, voor om – eveneens overeenkomstig de benadering van de Amerikaanse toezichthouder – het toezicht niet alleen te concentreren op een beoordeling van individuele controledossiers. In aanvulling daarop moet het toezicht zich ook uitstrekken tot de werking van interne procedures binnen de accountantsorganisatie gericht op kwaliteitsbeheersing, zoals bijvoorbeeld cultuur- en gedragsaspecten en de omgang met incidenten.

Opvallend genoeg stelt de MCA dan weer *niet* voor om accountantsorganisaties de mogelijkheid te geven om vermeende gebreken in het stelsel van kwaliteitsbeheersing binnen een jaar te herstellen, alvorens deze bevindingen openbaar worden gemaakt. Dat is in de Verenigde Staten wel gangbaar, en zou op basis van het model van Dowling et al. (2018) een verbetering zijn, aangezien het de relatie en het wederzijdse vertrouwen tussen de toezichthouder en de onder toezicht gestelde zou verbeteren.

Als accountantsorganisaties de gelegenheid krijgen om zelf eventuele gebreken te herstellen, kunnen ze een beroep doen op het vertrouwen dat de toezichthouder in hen stelt (*trust*) – op vrijwillige basis, maar met de dreiging van uiteindelijke handhaving (*power*). Onderdeel hiervan is dat de accountantsorganisatie niet direct

hoeft te vrezen voor reputatieschade als gevolg van openbaarmaking van vermeende gebreken door de toezichthouder. Deze benadering leidt volgens Dowling et al. (2018) tot een hogere controlekwaliteit dan bij een meer afgedwongen vorm van compliance.

Volgens de MCA zou een dergelijke werkwijze echter indruisen tegen de bestaande toezichtspraktijk van de AFM, maar dat is geen valide argument als het gaat om hervormingen, omdat hervormingen nu eenmaal naar hun aard bedoeld zijn om de huidige praktijk aan te passen.

Aanbevelingen voor toekomst toezicht

Het zou een goede zaak zijn als de wetgever de door de CTA en MCA voorgestelde maatregelen tot hervorming van het toezicht op accountants uiteindelijk in de in te voeren wetgeving zou betrekken, al zal dat niet eenvoudig zijn.

Het is bijvoorbeeld nog niet zo simpel om een gelijkwaardige dialoog over gewenst gedrag en cultuur tot stand te brengen binnen een relatie tussen een toezichthouder en een onder toezicht gestelde. Dit laatste is – opvallend genoeg – al eens aangevoerd door een van de leden van de MCA, die nu zelf een dergelijke vorm van toezicht op accountantsorganisaties lijkt voor te stellen (Van de Loo en Winter 2019).

Dat neemt echter niet weg dat een dergelijke vorm van toezicht gericht op cultuur en gedrag – zelfs met alle bijbehorende kinderziekten in de beginfase – effectiever zal zijn dan de afgedwongen vorm van compliance die het huidige AFM-toezicht kenmerkt. Daarvoor is echter wel een grondige hervorming nodig van de focus van het huidige AFM-toezicht op accountants.

Het huidige AFM-toezicht op accountants heeft ertoe geleid dat accountants bij de uitvoering van wettelijke controles te veel nadruk leggen op compliance en het op het orde hebben van controledossiers. Een dergelijke benadering leidt echter niet automatisch tot wettelijke controles van hoogwaardige kwaliteit.

Het is daarom positief dat de CTA en de MCA nadrukkelijk aandacht hebben gevraagd om de balans tussen compliance en het professioneel-kritische oordeel van accountants te herstellen. Hierbij is het ook van belang dat zij voorstellen om het stelsel van kwaliteitsbeheersing, en andere factoren die van invloed zijn op de kwaliteit van wettelijke controles, te betrekken bij het toezicht op accountants.

Het toezicht zou niet beperkt moeten blijven tot een beoordeling van de naleving van formele eisen door

individuele accountants alleen. De minister lijkt het belang daarvan te onderkennen in de door hem recent gepubliceerde kabinetsreactie op de voorstellen van de CTA en MCA (Minister van Financiën, 2020). Ook blijkt uit de kabinetsreactie dat het toezicht op accountants eenvoudiger en transparanter moet en dat daarom een toezichtshervorming op zijn plaats is. Daarbij benadrukt de minister dat in deze hervorming de beoordeling van kwaliteitsbeheersingssystemen centraal zal komen te staan, naast de aandacht die er voor compliance moet zijn.

De toezichthouder heeft – tezamen met de wetgever en de sector – nog de nodige stappen te zetten om tot inbedding van de beoogde toezichtshervorming te komen. Met het gerechtvaardigde herstel van het vertrouwen in de accountant en de door hem ten behoeve van het publiek gegeven verklaringen als ultiem en gezamenlijk doel van zowel de onder toezicht gestelde accountantsorganisatie als de AFM als toezichthouder. Niet in een afgedwongen vorm, maar op basis van wederzijds vertrouwen. Alleen dan zal in de toekomst het toezicht op accountants echt kunnen leiden tot wettelijke controles van hoogwaardige kwaliteit.

Literatuur

AFM (2020) *Wetgevingsbrief AFM 2020*, 30 maart. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

CTA (2020) *Vertrouwen op controle. Rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

Dowling, C., W.R. Knechel en R. Moroney (2018) Public oversight of audit firms: the slippery slope of enforcing regulation. *Abacus*, 54(3), 353–380.

Eijkelenboom, E.V.A. en J.B.S. Hijink (2014) *Bouwen aan vertrouwen: evaluatie van de Wet toezicht accountantsorganisaties ('Wta')*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.

Hijink, J.B.S., L. van de Sandt en L. in 't Veld (2019) Wat controleplichtige ondernemingen hebben te vrezen van de regelgeving voor, en het toezicht op, accountants(organisaties). *Tijdschrift voor de Ondernemingsrechtpraktijk*, 2019(2), 35–40.

KWINK groep (2020) *Evaluatie Accountantskamer*, 30 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

Loo, E.L.M.H van de, en J.W. Winter (2019) Extern toezicht op gedrag en cultuur: een paradoxale opgave? *Tijdschrift voor Financieel Recht*, 2019(1/2), 5–11.

MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector. Rapport Monitoring Commissie Accountancy*, 14 januari. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

Memorie van toelichting (2004) *Memorie van toelichting Wet toezicht accountantsorganisaties*. Kamerstuk 29.658 nr. 3. Te vinden op zoek.officielebekendmakingen.nl.

Minister van Financiën (2020) *Aanbiedingsbrief bij wetgevingsbrieven DNB en AFM 2020*. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

NBA (2014) *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.

Kwaliteit accountantscontroles is aan het verbeteren

“Accountants leren niet van hun fouten.” Deze kop uit *Trouw* enkele maanden geleden komt hard aan, merk ik, want we werken bij PwC al sinds 2014 met man en macht aan het verbeteren van de kwaliteit van onze controles en aan cultuurverandering. Dat gebeurt door zowel jong als oud, ervaren als net startend.

Sinds 2014, en dus ook in de afgelopen anderhalf jaar dat ik voorzitter ben van de accountancypraktijk van PwC, hebben de Autoriteit Financiële Markten (AFM), de Monitoring Commissie Accountancy (MCA) – een onafhankelijke commissie die door de sector zelf werd ingesteld – en de door de minister aangestelde Commissie toekomst accountantssector (CTA) verschillende onderzoeken uitgevoerd naar hoe de kwaliteit van accountantscontroles verder te verbeteren is.

Uit die onderzoeken volgden diverse rapporten met tal van aanbevelingen en voorstellen. Van het vaststellen van uniforme indicatoren om de kwaliteit van wettelijke controles beter inzichtelijk te maken, tot meer aandacht bij controles voor fraude en (dis)continuïteit. Er is dus werk aan de winkel om het vertrouwen in ons vak te herstellen.

Tegelijkertijd geven de rapporten ook aan dat het accountantsberoep ertoe doet en dat de rol van de accountant eigenlijk steeds belangrijker wordt: in onze veranderende wereld, waarin informatiestromen toenemen en we meer onzekerheid ervaren, neemt de behoefte aan houvast toe.

In 2014 kregen we, naar aanleiding van een onderzoek door de AFM, een duidelijke *wake-up call*: voor het eerst scoorde PwC een onvoldoende op de kwaliteit van zijn controles. Dat was een stevige conclusie die ons flink raakte. Naast de conclusie van het rapport raakten ook de maatschappelijke verontwaardiging en de kritiek op de gehele sector van onze toezichthouder en de politiek ons. Het rapport van de AFM was dan ook een belangrijk keerpunt voor onze organisatie.

We hebben ons bijvoorbeeld opengesteld voor verandering vanuit de overtuiging dat duurzame kwaliteitsverbetering alleen tot stand kan komen binnen een cultuur die dat ondersteunt. Onze transformatie naar een *purpose*-geleide en waardegestuurde organisatie, waarin het publieke belang voorop staat, is fundamen-

AGNES KOOPS-AUKES

Lid van de Raad van Bestuur van PwC

teel en blijvend, maar ook complex en tijdrovend, en een kwestie van lange adem. We moeten dus bij de les blijven. Dag in, dag uit werken we daar hard aan, binnen alle gelegingen van onze organisatie.

Daarnaast zijn we nu met meer mensen, en zijn we meer uren gaan besteden aan controles. Ook is het aantal en de diepgang van opdrachtgerichte kwaliteitsbeoordelingen vergroot, en hebben we middels de inzet van gespecialiseerde teams geïnvesteerd in de coaching van onze collega's. Verder zetten we sinds enige tijd forensische collega's in om de kwaliteit van de frauderisico-analyses te vergroten. En dat zijn nog maar enkele van de

vele maatregelen die er sinds 2014 zijn genomen.

We zien nu, stap voor stap, dat de doorgevoerde maatregelen ook leiden tot een daadwerkelijke kwaliteitsverbetering en cultuurverandering. De stappen die gezet zijn worden ook onderkend in de diverse recente rapporten. Zo merkte de Monitoring Commissie Accountancy op dat de sector er nu beter voor staat dan in 2015 (MCA, 2020) en sprak de Commissie toekomst accountancysector van 'een positieve cultuurverandering' (CTA, 2020).

Dat zijn bemoedigende woorden. Een verandertraject vergt doorzettingsvermogen, want verandering gaat immers nooit snel genoeg. Dat vinden we zelf ook. De rapporten van de afgelopen jaren hebben ons geholpen met het verhogen van de urgentie, maar de wil om alsmat beter te worden zit diep in onze organisatie. Die voel ik elke dag.

We zijn er nog niet, maar we komen er wel – daar twijfel ik niet aan. Het nastreven van die hoge kwaliteit, vanuit een cultuur die dat ondersteunt, dat is wat onze (jonge) collega's motiveert. We doen ertoe, en we doen wat goed is. Zo blijven ook wij aantrekkelijk voor de toekomstige generaties accountants.

Literatuur

CTA (2020) *Aanbieding rapport Commissie toekomst accountancysector*. Brief aan de Tweede Kamer, 30 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

MCA (2020) (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Eindrapport Monitoring Commissie Accountancy, 14 januari. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

Trouw (2020) *Accountants leren niet van hun fouten, en dus zijn harde ingrepen nodig, zegt een commissie*. *Trouw*, 14 januari.

Prikkels

Ondermijnen de commerciële belangen en lucratieve adviesdiensten de controlekwaliteit van accountants? Of zit het wel goed en hebben accountants voldoende prikkels om vermoedens van fraude aan te kaarten?

Haal de commerciële prikkels uit de markt voor accountantscontrole

Accountantscontrole betreft een nutsfunctie die als wettelijke taak is ondergebracht bij organisaties met een winstoogmerk. Commerciële prikkels leiden tot de perceptie dat accountants het cliëntbelang mogelijk voor het publieke belang stellen. Om dit probleem op te lossen is er een fundamentele hervorming nodig.

IN HET KORT

- Accountantscontrole is een vertrouwensgoed waarvan buitenstaanders de kwaliteit niet goed kunnen vaststellen.
- In de huidige marktform wordt de wettelijke controletaak onder commerciële druk uitgevoerd.
- De commerciële druk vermindert door een zelfstandig bestuursorgaan de controle van grote organisaties te laten doen.

HERMAN VAN BRENK

Universitair docent aan de Nyenrode Business Universiteit

REMKO RENES

Universitair docent aan de Nyenrode Business Universiteit

Vanwege de rol van accountants bij fraudeschandalen (zoals bij Imtech, Vestia, Weyl) en de kritische rapportages van de Autoriteit Financiële Markten (AFM, 2014; 2017) wat betreft de kwaliteit van de uitgevoerde accountantscontroles, ligt in de maatschappij het accountantsberoep inmiddels al enige jaren onder vuur, zowel in de publieke opinie als bij de politiek. Er zijn hierover in de Tweede Kamer diverse debatten gevoerd, waarbij het ongeduld van de politiek steeds groter is geworden.

Tijdens het debat op 6 september 2017 vond de toenmalige minister van Financiën, Jeroen Dijsselbloem, het nog te vroeg om fundamentele veranderingen door te voeren in het structuur- en verdienmodel van accountantsorganisaties. Hij was van mening dat het effect van de recent ingevoerde wetgeving (zoals roulatiever-

plichtingen en de scheiding van controle en advies op cliëntniveau) en van de 53 maatregelen die de sector zelf had genomen (zoals een cultuur en governance-systeem gericht op kwaliteit) eerst moest worden afgewacht. Wel deed hij de toezegging dat een grondige analyse zou worden uitgevoerd van de voor- en nadelen van de diverse alternatieve modellen.

De AFM (2018) heeft een onderzoek uitgevoerd naar de kwetsbaarheden in de huidige structuur van de accountancysector. Hieruit komen verschillende potentiële bronnen van marktfalen in de accountancysector naar voren, zoals een imperfecte werking van de vragenaanbodzijde van de markt voor wettelijke controles, en de schadelijke prikkels in het verdien-, partner- en bedrijfsmodel van accountantsorganisaties. De AFM bespreekt ook hoe alternatieve structuren deze bronnen van marktfalen kunnen wegnemen, maar ze vindt het evenals Dijsselbloem nog te vroeg voor dergelijke fundamentele veranderingen. Ze onderstreept tegelijkertijd het belang van een open discussie over de structurele oorzaken van achterblijvende kwaliteit en over mogelijke oplossingsrichtingen.

De huidige minister van Financiën gaat een stap verder. Volgens hem is er “meer visie en daadkracht nodig om verkeerde prikkels in het verdienmodel aan te pakken” (Hoekstra, 2018). Hoekstra stelt dat het commerciële belang te vaak lijkt te prevaleren boven het publieke belang, dat er meer moet gebeuren en dat de snelheid van de hervormingen opgevoerd moet worden (Hoekstra, 2018). Daarom heeft hij de Commissie Toekomst Accountancysector ingesteld met als taak om “onderzoek te doen naar en te adviseren over de vraag hoe de kwaliteit van wettelijke controles duurzaam verbeterd kan worden, welke beleids- of wetswijzigingen daarvoor wenselijk zijn, en of die wijzigingen juridisch

haalbaar zijn” (Staatscourant, 2019, artikel 3, lid 1). De minister vraagt hierbij nadrukkelijk om advies over de mogelijkheden tot wijzigingen in de huidige structuur van de accountancysector (Staatscourant, 2019, artikel 3, lid 2a). Dit geeft aan dat de minister bereid is om een

(fundamentele) hervorming door te voeren in de markt voor wettelijke accountantscontrole.

Perceptie van twee meesters

Hoewel de ‘Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten’ (ViO) een samenloop van controle en advies op cliëntniveau verbiedt, wekt het huidige model de indruk dat accountantsorganisaties twee meesters dienen: zij hebben een wettelijke taak – en daarmee een nutsfunctie – maar staan ook onder commerciële druk. Hiervoor zijn er verschillende oorzaken aan te wijzen: de controlevergoeding is onderhandelbaar, zowel vanuit de positie van de accountant als de cliënt, het aandeel van advies in de omzet van accountantsorganisaties groeit en zulke adviesopdrachten zijn meestal winstgeverder dan controleopdrachten, en commercieel succes speelt een rol bij de beloning van partners in de controlepraktijk (Coram en Robinson, 2017; Meckfessel en Sellers, 2017; Wyatt, 2004).

Ook de Commissie Toekomst Accountancysector erkent in haar bevindingen dat er sprake is van een conflict in het business-model van accountants, waarbij ze worden ingehuurd en betaald door de cliënt en niet door het maatschappelijk verkeer (CTA, 2019; 2020).

Structuurvoorstellen AFM

KADER 1

Om het maatschappelijke debat over duurzame en consistente kwaliteit van wettelijke accountantscontrole te voeden, heeft de AFM (2018) tien alternatieve structuurvoorstellen gedaan. Zo zou de wettelijke verplichting tot het uitvoeren van een controle kunnen worden afgeschaft, zou men de wettelijke controlepraktijk van de andere onderdelen van accountantsorganisaties kunnen afsplitsten, zouden verzekeraars als intermediair geplaatst kunnen worden tussen de controlecliënt en de accountant, zouden controleverklaringen ondertekend kunnen worden door twee accountantsorganisaties of zou men een Rijksaccountant kunnen

instellen voor de wettelijke controles. Andere opties zijn het door een onafhankelijke organisatie laten bepalen welke accountant tegen welk honorarium wordt ingeschakeld bij wettelijke controles, het verschuiven van de keuze voor een accountant naar de gebruiker van de wettelijke controle, het expliciet zichtbaar maken van kwaliteit door middel van het rapporteren van indicatoren, begrenzen van het marktaandeel van de Big 4-accountantsorganisaties, en het verleggen van de eigendom van accountantsorganisaties van de partners naar externe vermogensvers-trekkers.

Volgens de commissie kan dit leiden tot een commerciële cultuur die op gespannen voet kan staan met de uitoefening van de maatschappelijke functie van accountants.

Deze spanning komt expliciet tot uiting als zich weer een schandaal voordoet en iedereen vraagt: “Waar was de accountant?” In de maatschappelijke perceptie is dan al snel de link gelegd met de commerciële prikkels van de accountant – die zullen wel een rol hebben gespeeld bij zijn gedrag. Dat hoeft weliswaar in de praktijk niet zo te zijn, maar de indruk is op zich al schadelijk en ongewenst. Accountants leveren een vertrouwensgoed waarbij buitenstaanders niet of moeilijk kunnen vaststellen hoe de commerciële prikkels van invloed zijn geweest op de dienstverleningskwaliteit.

Omdat de perceptie van twee meesters – de commercie en het publieke belang – het vertrouwen in accountants schaadt, is het belangrijk dat hervormingen in de markt voor wettelijke accountantscontrole fundamenteel van aard zijn, en niet beperkt blijven tot enkele snelle en oppervlakkige maatregelen (Van Brenk, 2018).

Alternatieve modellen

De AFM (2018) noemt, in haar verkenning naar de bronnen van marktfalen in de sector, tien structuurmodellen die zouden kunnen bijdragen aan een duurzame en consistente kwaliteit van wettelijke accountantscontroles (kader 1).

Dit zijn goede suggesties die een bijdrage kunnen leveren aan het herstel van vertrouwen. Een belangrijk nadeel van de tien alternatieve modellen is dat ze ieder afzonderlijk slechts een klein deel van het probleem oplossen. Daarnaast is er onvoldoende rekening gehouden met de inbedding in de structuur van internationale groepscontroles, die relevant is voor de controle van multinationals. Om het debat over een alternatieve structuur verder te helpen, doen wij een voorstel voor een alternatief model – de Audit Board – dat aansluit bij de context van multinationale groepscontroles en waarin elementen van meerdere AFM-modellen zijn geïntegreerd (Van Brenk et al., 2019; Quadackers, 2019). In dit voorstel hebben we dankbaar gebruikgemaakt van de input uit twintig stakeholder-dialogen met meer dan honderd deelnemers.

Ons voorstel: Audit Board

Het belangrijkste en meest ingrijpende onderdeel, in ons voorstel voor een oplossing van de weeffout in het huidige model, is het oprichten van een Audit Board – bijvoorbeeld in de vorm van een zelfstandig bestuursor-

gaan (zbo). Deze Audit Board wordt verantwoordelijk voor de controle van financiële verantwoordingen van grote organisaties met een belangrijke maatschappelijke functie (zoals beursgenoteerde vennootschappen, banken, verzekeringsmaatschappijen en overige instellingen die op grond van omvang en/of type activiteiten bij wet kunnen worden aangemerkt als organisaties waarvan de accountantscontrole moet plaatsvinden door de Audit Board).

De bestaande accountantsorganisaties blijven de aangewezen partij voor de accountantscontrole van alle overige organisaties die op grond van de wet controleplichtig zijn. In zo'n Audit Board kunnen de huidige commerciële prikkels als gevolg van controlevergoeding, adviesdiensten en prestatiebeloning worden weggenomen en kan de controletaak worden versterkt.

Objectieve controlevergoeding

Om commerciële prikkels als gevolg van de controlevergoeding te voorkomen, wordt in ons voorstel de vergoeding bepaald op basis van een door de toezichthouder geverifieerde formule, waarbij er rekening wordt gehouden met criteria zoals omvang, risico's, complexiteit en interne beheersing. Voor de kosten van accountantscontrole kan de Audit Board gebruikmaken van vaste uurtarieven per functieniveau. Meerwerk als gevolg van omstandigheden die extra controle vereisen, kan worden verwerkt in een opslag in de controlevergoeding van het volgende jaar (vergelijkbaar met een verhoging van de premie bij schadeverzekeringen na gedeclareerde schade).

Geen adviesdiensten

Doordat in ons voorstel de activiteiten van de Audit Board worden beperkt tot het uitvoeren van alleen controles bij wettelijk bepaalde organisaties, zijn er geen commerciële prikkels doordat er ook commerciële diensten worden uitgevoerd. Een goede verstandhouding met controlecliënten heeft hierdoor geen commercieel doel, aangezien de Audit Board nooit adviesdiensten zal verkopen aan haar cliënten.

Geen prestatiebeloning

Accountants in de Audit Board worden in ons voorstel niet beoordeeld op of beloond voor commercieel succes. De meerderheid van het personeel komt in vaste dienst van de Audit Board. Daarnaast kan de Audit Board werken met *fellows*: professionals (zowel accountants als consultants) van de huidige accountantsorganisaties

die bijvoorbeeld voor een periode van drie tot vijf jaar in dienst van de Audit Board komen en worden ingezet op controleopdrachten. Zowel de permanente staf als de fellows ontvangen een vast salaris. Een bijkomend voordeel van deze werkwijze is dat het de mogelijkheid creëert om multidisciplinaire teams samen te stellen met de beste professionals vanuit meerdere accountantsorganisaties. Daarnaast biedt het fellows een intrinsiek gemotiveerde leeromgeving, waarin men ervaring kan opdoen met controles van grote organisaties.

Als er zich een schandaal voordoet, is snel de link gelegd met de commerciële prikkels van de accountant

Versterking controletaak

Naast het vermijden van commerciële prikkels die leiden tot de perceptie van het dienen van twee meesters, kan de Audit Board de wettelijke controletaak van accountants versterken. Zo zouden fellows vanuit de praktijk en wetenschap binnen de Audit Board kunnen samenwerken aan de verbetering van methodologie. Denk bijvoorbeeld aan het ontwikkelen van een opensource-controlemethodologie. Als meerdere accountantsorganisaties en de Audit Board gebruikmaken van zo'n methodologie, dan kan dit een positieve impuls geven aan de communicatie en coördinatie binnen internationale groepscontroles. Ook verlaagt zo'n opensource-methodologie de toetredingsdrempel voor het uitvoeren van internationale groepscontroles.

Het ontwikkelen en publiekelijk beschikbaar maken van controlemethodologie past bij de nutsfunctie die accountants vervullen in het domein van de wettelijke controletaak, en draagt bij aan de innovatie van het accountantsberoep.

Tijdigheid inspecties

Als sluitstuk van ons voorstel voor een fundamentele structuurwijziging adviseren wij een gewijzigde rol wat betreft de toezichthouder. Dit betekent dat inspecties van de toezichthouder niet meer achteraf plaatsvinden,

maar al gedurende de uitvoering van de controle. Hierdoor kan er tijdig worden bijgestuurd, kunnen fouten worden voorkomen en wordt een open leeromgeving gestimuleerd. De toezichthouder blijft verantwoordelijk voor de handhaving achteraf.

Discussie

Het door ons uitgewerkte voorstel om een Audit Board op te richten, betekent een fundamentele hervorming van de markt voor wettelijke accountantscontrole. Naast de genoemde voordelen kent dit voorstel ook enkele nadelen die we in de nadere uitwerking zo veel mogelijk hebben ondervangen.

Ten eerste beperkt een Audit Board de keuzevrijheid doordat er bij wet wordt bepaald welke organisaties moeten worden gecontroleerd door de Audit Board. Dit kan mogelijk leiden tot bureaucratie, inefficiëntie en een aanbodgestuurde benadering wegens het ontbreken van concurrentie. We voorzien binnen de Audit Board een belangrijke rol voor een 'Trustee Committee' om als interne toezichthouder deze eventuele negatieve gevolgen te beperken. In dit toezichthoudende orgaan zijn diverse stakeholders vertegenwoordigd die door middel van stakeholderdialogen alert blijven op externe ontwikkelingen die van belang zijn voor de door de Audit Board uitgevoerde wettelijke controles.

De focus ligt hierbij op het dienen van het publieke belang, en op het voorkomen van bureaucratie en inefficiëntie. Voor een accountant kan de beperking van de keuzevrijheid worden verminderd door – in lijn met de bestpractice-bepaling 1.6.1 van de Nederlandse Corporate Governance Code – de *Trustee Committee* met een voordracht voor de Auditcommissie te laten komen wat betreft de controleopdracht van twee potentiële accountants (werkzaam bij de Audit Board). Hiermee behoudt de Auditcommissie – en uiteindelijk de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (conform artikel 2:393 lid 2 Burgerlijk Wetboek) – een rol in de benoeming van de accountant.

Een tweede nadeel van onze voorgestelde structuurwijziging betreft het mogelijke risico dat multinationals hun statutaire zetel verplaatsen naar landen waar een dergelijke fundamentele hervorming niet is doorgevoerd (*regulatory competition*). Dit zou negatieve gevolgen kunnen hebben voor de Nederlandse economie. Daarom hebben wij ons structuurmodel generiek uitgewerkt zodat het wereldwijd kan worden geïmplementeerd, en er rekening kan worden gehouden met specifieke omstandigheden en/of wetgeving in een

jurisdictie. Deze flexibiliteit in ons voorstel kan ervoor zorgen dat de Audit Board internationaal wordt ingevoerd, zodat het publieke belang van multinationals beter kan worden gewaarborgd. Uiteindelijk kan dit bijdragen aan een wereldwijd herstel van vertrouwen in de nutsfunctie van accountantscontrole. Deze internationale focus is belangrijk omdat maatregelen, gericht op alleen de structuur van Nederlandse accountantsorganisaties, of op beloning van alleen Nederlandse partners in de controlepraktijk, als een druppel op een gloeiende plaat zijn in het perspectief van internationale groepscontroles.

Ten derde heeft ons voorstel als inherent nadeel dat de gevolgen voor het functioneren van de accountantsmarkt niet volledig zijn te overzien. Het is bijvoorbeeld onduidelijk hoeveel medewerkers van de huidige accountantsorganisaties geïnteresseerd zullen zijn in een overstap naar een vaste aanstelling bij de Audit Board. Dit betekent in ieder geval dat het salaris van de accountants bij de Audit Board moet kunnen concurreren met de salarissen bij de accountantsorganisaties. Bij de inrichting van de Audit Board zal er daarom rekening gehouden moeten worden met een mogelijke (tijdelijke) dispensatie van de Wet normering topinkomens ten aanzien van een beperkt aantal medewerkers van de Audit Board.

Ook is het onduidelijk in hoeverre de Audit Board in staat is om een verzekering voor aansprakelijkheid af te sluiten. In ons voorstel worden de wettelijke controles van grote organisaties immers geconcentreerd binnen één organisatie, terwijl deze in de huidige situatie verspreid zijn over verschillende accountantsorganisaties. De verzekering voor aansprakelijkheid zal de Audit Board daarom vermoedelijk moeten onderbrengen bij verschillende verzekeraars of bij de overheid.

Tot slot

Ons voorstel tot het instellen van een Audit Board betekent een fundamentele structuurwijziging van de markt voor wettelijke accountantscontrole.

De kracht van de Audit Board is dat deze onafhankelijk opereert van zowel de private markt (accountantsorganisaties) als de overheid. Dit biedt de mogelijkheid om een publiek model zonder commercialisme te combineren met de hoge mate van professionalisme van een privaats model.

Vervolgonderzoek is nodig om de effectiviteit van deze fundamentele hervorming nader te onderzoeken. Men zou de Audit Board bij wijze van proef eerst klein-

schalig kunnen invoeren, bijvoorbeeld in een afgebakende sector. Dit sluit aan bij de oproep van zowel de Commissie Toekomst Accountancysector als de Monitoring Commissie Accountancy om te experimenteren met alternatieve structuurmodellen (CTA, 2020; MCA, 2020). Eventueel kan er worden besloten om onderdelen uit ons voorstel te integreren in het huidige model, hoewel een minder rigoureuze aanpak waarschijnlijk onvoldoende het probleem van het dienen van twee meesters zal kunnen oplossen.

Literatuur

- AFM (2014) *Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties*. Autoriteit Financiële Markten, Rapport 25 september.
- AFM (2017) *Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht: uitkomsten van onderzoeken naar de implementatie en borging van verandertrajecten bij de OOB-accountantsorganisaties en de kwaliteit van wettelijke controles bij de Big 4-accountantsorganisaties*. Autoriteit Financiële Markten, Rapport 28 juni.
- AFM (2018) *Kwetsbaarheden in de structuur van de accountancysector*. Autoriteit Financiële Markten, Verkenning 21 november.
- Brenk, H. van (2018) *Reactie green paper structuurmodellen accountancy*. Document te vinden op www.researchgate.net.
- Brenk, H. van, R. Renes en G. Trompeter (2019) *Auditing in the public interest: reforming the profession by building on the strengths of the existing accounting firms*. Nyenrode Business University, Working Paper te vinden op www.researchgate.net.
- CTA (2019) *Voorlopige bevindingen van de Commissie Toekomst Accountancysector*. Commissie Toekomst Accountancysector. Rapport te vinden op www.internetconsultatie.nl.
- CTA (2020) *Vertrouwen op controle: Rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Commissie Toekomst Accountancysector. Rapport te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- Coram, P.J. en M.J. Robinson (2017) Professionalism and performance incentives in accounting firms. *Accounting Horizons*, 31(1), 103–123.
- Hoekstra, W. (2018) *Toespraak van minister Hoekstra bij Accountantsdag 2018*. Toespraak, 21 november, te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector: veel problemen zijn helemaal niet nieuw, ze keren alleen telkens terug*. Monitoring Commissie Accountancy. Rapport te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.
- Meckfessel, M.D. en D. Sellers (2017) The impact of Big 4 consulting on audit reporting lag and restatements. *Managerial Auditing Journal*, 32(1), 19–49.
- Quadackers, L. (2019) Twee meesters of één Audit Board? *Accountant*, 9(3), 28–33.
- Staatscourant (2019) *Regeling van de Minister van Financiën en de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 18 december 2018, 2018-0000224375, directie Financiële Markten*. *Staatscourant*, (105), 1–4.
- Wyatt, A.R. (2004) Accounting professionalism: they just don't get it! *Accounting Horizons*, 18(1), 45–53.

volgers
worden
voorlopers.
leiders.
partners.
opvolgers.

volg.f.d.
het financieledagblad

Toegang tot het FD
laat uw team groeien.

Ga naar fd.nl/zakelijk

Maatwerk van belang bij het instellen van een raad van commissarissen

Recent nam minister Hoekstra het advies over van de Commissie toekomst accountancysector om een raad van commissarissen (RvC) voor grote accountantsorganisaties verplicht te stellen. Welk effect zal het instellen van een RvC naar verwachting op de controlekwaliteit hebben?

IN HET KORT

- De instelling van een RvC kan mogelijk indirect, via het toezicht op het bestuur, bijdragen aan de controlekwaliteit.
- De invloed van de RvC hangt echter af van de vormgeving en inpassing binnen de accountantsorganisaties.
- Het verdient aanbeveling om bij het verplichten van een RvC maatwerk te laten prevaleren boven uniformiteit.

EVA EIJKELENBOOM
Docent aan de
Erasmus Universi-
teit Rotterdam en
manager bij KPMG

*Deze bijdrage
bouwt voort op
het promotie-
onderzoek van de
auteur (Eijkelen-
boom, 2019)*

De afgelopen jaren is er veel aandacht geweest voor het versterken van de controlekwaliteit van accountantsorganisaties. Dit uit zich onder meer in de totstandkoming van wettelijke vereisten voor de governance van accountantsorganisaties. De reden daarvoor is dat men verwacht dat governancemaatregelen positieve gevolgen kunnen hebben voor de controlekwaliteit, en dat het maatregelen zijn die door betrokkenen worden geaccepteerd (Pargendler, 2016).

Zo stelt de Commissie toekomst accountancysector (CTA) in haar recent verschenen rapport dat de governance van een accountantsorganisatie en de beloningssystematiek van materiële invloed zijn op de controlekwaliteit (CTA, 2020). En ook de Autoriteit Financiële Markten (AFM) – de toezichthouder op accountantsorganisaties – pleit voor versterking van de governance omdat dit zou bijdragen aan de effectiviteit

van andere maatregelen gericht op kwaliteitsborging en -verbetering (AFM, 2014).

Om vorm te geven aan de roep om versterking van de governance, heeft de werkgroep Toekomst Accountantsberoep van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) geadviseerd om bij de accountantsorganisaties een raad van commissarissen (RvC) in te voeren. Een RvC creëert tegenspraak en draagt bij aan een op kwaliteit gerichte cultuur, zo stelde de werkgroep (NBA, 2014).

Dit advies is in 2018 vertaald in artikel 22a van de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta). Dit artikel verplicht accountantsorganisaties die een vergunning hebben om organisaties van openbaar belang te controleren (OOB-accountantsorganisaties), om een stelsel van onafhankelijk intern toezicht in te voeren. Een orgaan van intern toezicht, kort gezegd een RvC, vormt van dit stelsel een onderdeel (art. 22a lid 3 Wta).

Nederland kent anno 2020 zes OOB-accountantsorganisaties waarop de verplichting van toepassing is om een RvC in te stellen. Deze wettelijke plicht geldt nog niet voor de 268 niet-OOB-accountantsorganisaties (AFM, 2020). De CTA adviseert in haar recente rapportage om de verplichting tot het instellen van een RvC uit te breiden naar ten minste de grootste twintig accountantsorganisaties (CTA, 2020). Inmiddels heeft minister Hoekstra aangegeven deze aanbeveling over te nemen (Tweede Kamer, 2020).

In dit artikel leg ik uit hoe accountantsorganisaties historisch zijn vormgegeven, en wat dit betekent voor het kunnen invoeren van een RvC. Anders dan veel 'gewone' bedrijven zijn accountants ooit begonnen als maatschap. De vormgeving van de RvC en de inpassing binnen de accountantsorganisaties blijkt van belang voor het effect van de RvC op de controlekwaliteit.

Van maatschap naar grote organisaties

Accountants zijn van oudsher vrije beroepsbeoefenaars die zich formeren in (openbare) maatschappen (Tervoort, 2015). Een maatschap ontstaat door het sluiten

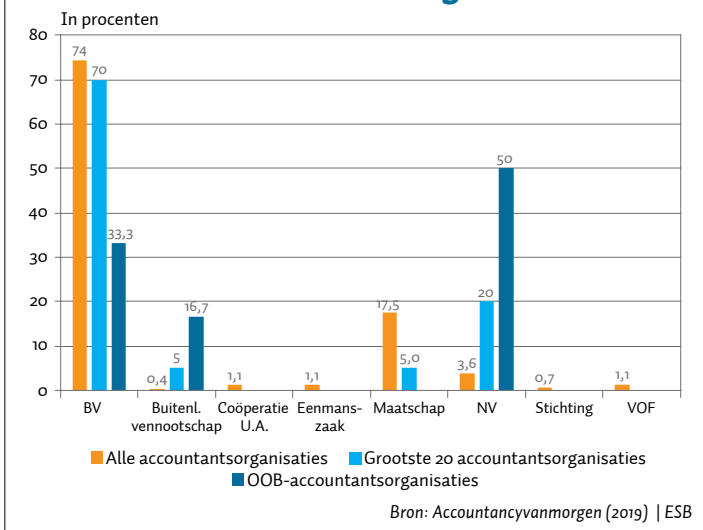
van een overeenkomst gericht op het behalen van financieel voordeel (art. 7A:1655 BW). De maatschapsovereenkomst is aanpasbaar aan de wensen van de beroepsbeoefenaars (maten), waardoor de maatschap een grote mate van inrichtingsvrijheid kent. Bij toetreding tot de maatschap is inbreng van de maten een vereiste. Die inbreng kan bestaan uit geld, goederen en/of arbeid.

De maatschap kent een platte organisatiestructuur waarbinnen maten gelijkwaardig met elkaar samenwerken. De winsten en verliezen van de maatschap worden door de maten gedeeld. En de maten zijn persoonlijk aansprakelijk voor de schulden van de maatschap (Van der Waals, 2017). Maatschappen zijn ‘het partnermodel’ in de meest klassieke zin van het woord.

Lange tijd vormde de maatschap de enige rechtsvorm waarin accountants met elkaar mochten samenwerken. Reden hiervoor was dat het persoonlijke karakter van de maatschap passend werd geacht voor de uitvoer van controlewerkzaamheden.

Door economische groei, internationalisering en de wettelijke controleverplichting nam, in de tweede helft van de twintigste eeuw, de omvang en complexiteit van de werkzaamheden van de accountants toe. Niet alleen namen daardoor de aansprakelijkheidsrisico's

Rechtsvorm van accountantsorganisaties **FIGUUR 1**

voor accountants toe, maar ook groeide de omvang van de samenwerkingsverbanden van accountants. Binnen deze grotere samenwerkingsverbanden werden er in de praktijk ook hiërarchische verbanden aangebracht, waardoor de maatschap steeds meer kenmerken begon te vertonen van de kapitaalvennootschap (nv of bv).

Toen het de accountants toegestaan werd om zich in een nv of bv te formeren, maakten ze gebruik van die mogelijkheid om de aansprakelijkheidsrisico's te beperken. Maar tegelijkertijd bewaarden ze de karakteristieken van de maatschap. Zo ontstonden er *maatschapsstructuren* waarin praktijkvennootschappen – waarvan de accountants direct of indirect honderd procent van de aandelen houden – de functie van de maat overnamen. Anders gezegd, er ontstonden accountantsorganisaties met 'het partnermodel'.

Figuur 1 bevat een overzicht van de rechtsvormen van alle accountantsorganisaties, de twintig grootste accountantsorganisaties en de OOB-accountantsorganisaties (AFM, 2020; Accountancyvanmorgen, 2019). De maatschap als rechtsvorm komt in de hedendaagse praktijk voor bij 17,5 procent (48 van de 274) van de accountantsorganisaties, en bij nog slechts één van de twintig grootste accountantsorganisaties. Bij de OOB-accountantsorganisaties ontbreekt de rechtsvorm maatschap. Een reden hiervoor is om bij de grootste accountantsorganisaties de aansprakelijkheidsrisico's te kunnen beperken. Daarnaast is de maatschap als rechtsvorm ook minder geschikt voor grote organisaties vanwege het uitgangspunt van gelijkwaardige samenwerking.

Ondanks het ontbreken van de rechtsvorm maatschap is de maatschapsstructuur bij veel accountantsorganisaties nog wel herkenbaar. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in het partnermodel en de winstdeling.

Negatieve prikkels en instelling van RvC

De Monitoring Commissie Accountancy (MCA) noemde de maatschapsstructuur als een van de onderbelichte oorzaken van de problemen binnen de accountancysector (MCA, 2016). De MCA wijst op de negatieve prikkels die kunnen uitgaan van het partnermodel, de winstdeling tussen de controle- en adviespraktijk binnen de organisatie en het verdien- en businessmodel. De governance van de accountantsorganisatie – waarbinnen partners tegelijkertijd aandeelhouder, bestuurder en beroepsbeoefenaar kunnen zijn – kan frictie veroorzaken vanwege de verschillende, soms botsende belangen die met elk van deze rollen samenhangen.

De wetgever tracht met het stellen van wettelijke vereisten aan de governance van de accountantsorganisatie – waaronder het verplichten van een RvC – de tegenstrijdige belangen te mitigeren en de controlewerkzaamheden te ondersteunen.

Lange tijd vormde de maatschap de enige rechtsvorm waarin accountants met elkaar mochten samenwerken

Met de invoering van een RvC wordt er beoogd om de zeggenschapsverhouding binnen de accountantsorganisatie te verschuiven van de partners (aandeelhouders) naar de RvC. Tegelijkertijd probeert men zo meer afstand tussen de partners en het bestuur te creëren. Zo hebben de wettelijke vereisten voor het instellen van een RvC tot gevolg dat de RvC – in plaats van de aandeelhouders (partners) – het recht krijgt tot benoeming en ontslag van het bestuur. Dat kan positief bijdragen aan het gedrag van het bestuur. Ook is het aannemelijk dat het risico afneemt om aan de financiële belangen op de korte termijn de voorkeur te geven boven het langetermijnbelang van de accountantsorganisatie (Pels Rijcken, 2020).

De RvC creëert, volgens de wetgever, binnen een accountantsorganisatie aanvullende waarborgen voor een langetermijnbeleid dat is gericht op cultuurverandering en kernkwaliteiten – zoals integriteit, onafhankelijkheid en vakbekwaamheid – van het accountantsberoep (Tweede Kamer, 2016). De CTA voegt hier de verwachting aan toe dat een RvC zal bijdragen aan het centraal stellen van een hoge kwaliteit van wettelijke controles binnen de accountantsorganisatie (CTA, 2020). De verwachting is dat de RvC indirect, via zijn toezicht op het bestuur, zou kunnen bijdragen aan die controlekwaliteit.

Effect van de RvC

Naast de OOB-accountantsorganisaties heeft ook een aanzienlijk deel van de grootste accountantsorganisaties in Nederland momenteel een RvC (Pels Rijcken, 2020). Commissarissen van accountantsorganisaties uiten zich

positief over de instelling van een RvC (Accountancyvanmorgen, 2020). Er zijn echter nog geen publiek toegankelijke onderzoeksresultaten beschikbaar over het effect van een RvC op de controlekwaliteit binnen de accountantsorganisatie.

Wel kunnen we wat zeggen over de voorwaarden waaraan het instellen van een RvC moet voldoen om effectief toezicht te kunnen uitoefenen op het bestuur, en om de controlekwaliteit positief te kunnen beïnvloeden. En ook over de manier waarop de OOB-accountantsorganisaties de wettelijke voorwaarden hebben ingebed in hun organisatie.

Toen de accountants zich in een nv of bv formeerden, bewaarden ze de karakteristieken van de maatschap

De wetgever beoogt met de RvC bij accountantsorganisaties bij te kunnen dragen aan goed uitgevoerde wettelijke controles (Tweede Kamer, 2016). In de Wet toezicht accountantsorganisaties worden een aantal minimumvereisten genoemd waaraan de instelling van een RvC moet voldoen om (naar verwachting) effectief te kunnen zijn binnen een accountantsorganisatie.

Het effect dat de RvC kan hebben op de uiteindelijke controlekwaliteit hangt echter in sterke mate af van de vormgeving en wijze van inpassing van de RvC in de accountantsorganisaties. OOB-accountantsorganisaties verschillen van elkaar in onder meer (juridische) vormgeving, omvang en internationale verwevenheid (NBA, 2019). Logischerwijs bestaan dergelijke verschillen ook bij de twintig grootste accountantsorganisaties. Ondanks de uniforme wettelijke verplichtingen kunnen de verschillen tussen accountantsorganisaties de effectiviteit van de RvC in de praktijk zowel positief als negatief beïnvloeden.

De invloed van de RvC binnen de accountantsorganisatie is afhankelijk van een aantal factoren waarmee in de wetgeving onvoldoende rekening is gehouden. Dat komt onder meer omdat de reikwijdte van de nationale wetgever zich beperkt tot binnen de landsgrenzen. De OOB-accountantsorganisaties vormen echter, net als een aantal van de twintig grootste accoun-

tantsorganisaties, ook onderdeel van een internationaal netwerk. Op zich is dat geen beletsel voor de invoering van een RvC op nationaal niveau. De daadwerkelijke invloed die een RvC kan hebben, hangt echter wel af van de beleidsvrijheid die het nationale bestuur binnen de internationale accountantsorganisatie heeft.

Maar de effectiviteit van de RvC wordt niet alleen beïnvloed door de positie van de accountantsorganisatie binnen het internationale netwerk. Ook binnen het nationale netwerk kunnen er spanningen bestaan door de samenloop van controlediensten met andere diensten zoals de juridische en fiscale adviesdiensten (AFM, 2015). Dit heeft er mee te maken dat de RvC bij de OOB-accountantsorganisaties verplicht moet worden ingesteld op het niveau van de *topholding*, de rechtspersoon waarbinnen de partners direct participeren (art. 22a lid 2 Wta). Ook bij de grootste accountantsorganisaties met een RvC is deze op het niveau van de *topholding* ingesteld (Pels Rijcken, 2020).

Een gevolg van de invoering van een RvC op het niveau van de *topholding* van het nationale netwerk is dat het toezicht van de RvC zich richt op het bestuur en beleid van het gehele nationale netwerk (inclusief bijvoorbeeld de adviestak), en dus niet specifiek op dat van de accountantsorganisatie. De CTA stelt dat het wenselijk is dat de RvC specifiek meekrijgt dat hij, bij de uitoefening van zijn taak, de publieke taak en verantwoordelijkheid van de accountant in acht neemt (CTA, 2020).

Het is de vraag of van een RvC verlangd mag worden dat hij aan de belangen van de accountantsorganisatie voorrang geeft boven die van het gehele netwerk. Als het niet mogelijk is om de accountantsorganisatie centraal te stellen, zou dit ook de invloed kunnen beperken van de RvC op de controlekwaliteit.

Daarnaast kan ook de manier verschillen waarop accountantsorganisaties de wetgeving hebben geïmplementeerd – met mogelijke gevolgen voor de effectiviteit van die wetgeving. Zo schrijft de Wet toezicht accountantsorganisaties voor dat de bestuurders van de accountantsorganisatie (de personen die het dagelijks beleid bepalen) moeten worden benoemd via een voordracht van de RvC. De invulling die de (OOB-)accountantsorganisaties aan deze maatregel geven, verschilt in de praktijk. Er bestaan RvC's met een voordrachtsrecht, maar er zijn ook RvC's met een goedkeuringsrecht van een voordracht die gedaan is door de aandeelhouders. En dan zijn er nog organisaties waar de RvC bevoegd is tot de benoeming van bestuurders (Eijkelenboom, 2019).

De mate waarin de RvC invloed kan uitoefenen op het bestuur van de organisatie en op de controlekwaliteit, verschilt dus. Eén verklaring voor de verschillen in de invloed van de RvC is dat er in sommige grote organisaties een structuurregime wordt toegepast waarbij net wat andere regels gelden dan bij normale vennootschappen. Bij zo'n structuurregime benoemt de RvC de bestuurders, in plaats van de aandeelhouders (partners) (zie art. 2:162 BW).

Conclusie en aanbevelingen

Zowel de vormgeving van het (inter)nationale netwerk van de accountantsorganisatie, als de vormgeving en wijze van inpassing van de RvC daarin, zijn van invloed op de bijdrage die de RvC kan leveren aan de controlekwaliteit. En hoewel de accountantsorganisatie de wettelijke uitgangspunten voor het stelsel van onafhankelijke interne toezicht in acht moet nemen, bestaan er verschillen in de wijze waarop de RvC is ingevoegd in de governance van zijn organisatie. De CTA concludeert dan ook dat het uitsluitend instellen van een RvC niet in alle gevallen volstaat, en beveelt een verdere aanscherping van de wetgeving aan om het doel van de, kort gezegd, controlekwaliteitsverbetering te bereiken. Zo zou de goedkeuring van de RvC vereist moeten zijn bij meer beslissingen, bijvoorbeeld ook over winstuitkeringen (CTA, 2020).

Een andere oplossingsrichting is echter om het *doel* van de RvC meer centraal te stellen bij de beoordeling door de toezichthouder of een gewenste resultaat bereikt zal kunnen worden, in plaats van (nog meer) formele vereisten. Daarvoor is het kennen en kenbaar kunnen maken van de overtuigingen en doelstellingen van de commissarissen van belang. Net als de wijze waarop de RvC past in het netwerk en het beleid van de accountantsorganisatie. Zo kan er gestuurd worden op een uniform resultaat – een hogere controlekwaliteit – terwijl de vormgeving van de RvC per organisatie verschillend kan zijn.

Verder is het aan te bevelen om het internationale perspectief nadrukkelijk bij de overwegingen voor nieuwe wetgeving te betrekken. Hoewel de kwaliteitsverhogende en -verlagende factoren van het internationale netwerk regelmatig worden genoemd en ook onderdeel vormen van onderzoek (AFM, 2015; 2017; MCA, 2020), ontbreekt vooralsnog de transparantie over de mate van invloed die het internationale netwerk heeft op het nationale netwerk. Maar de beleidsvrijheid van het nationale bestuur, en van de RvC, hangt wel hieraf.

Hoewel maatregelen op het gebied van governance makkelijk lijken, verdient het aanbeveling om voor de invoering van de RvC binnen de accountantsorganisatie een zekere graad van maatwerk boven de uniformiteit te laten prevaleren. Op die manier kunnen accountantsorganisaties rekening houden met organisatie-specifieke factoren, terwijl ze de RvC inrichten in lijn met het doel van de wetgeving.

Literatuurlijst

Accountancyvanmorgen (2019) Top30 accountantskantoren: 29x groei, 1 keer krimp, 6 september. Bericht te vinden op www.accountancyvanmorgen.nl.

Accountancyvanmorgen (2020) 'Corrigerende rol commissaris werkt goed bij accountantskantoren', 17 februari. Bericht te vinden op www.accountancyvanmorgen.nl.

AFM (2014) Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties. AFM Rapport, 25 september.

AFM (2015) Dashboard 2015: verandering en verbetermaatregelen OOB-accountantsorganisaties. AFM Rapport, 15 oktober.

AFM (2017) Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht. AFM Rapport, 28 juni.

AFM (2020) Vergunningenregisters. Te vinden op www.afm.nl.

CTA (2020) Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector. CTA Rapport, 15 januari. Te vinden op www.rijks-overheid.nl.

Eijkelenboom, E.V.A. (2019) *Vertrouwen voorop: een onderzoek naar kwaliteitsbevorderende wetgeving voor Nederlandse accountantsorganisaties*. Proefschrift Erasmus Universiteit Rotterdam. Deventer: Wolters Kluwer.

MCA (2016) *Veranderen in het publiek belang*. MCA Rapport, 20 oktober. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. MCA Rapport, 14 januari. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

NBA (2014) *In het publiek belang*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep. Te vinden op www.nba.nl.

NBA (2019) *Inzicht in de Nederlandse accountancysector: OOB-segment*. Te vinden op www.internetconsultatie.nl.

Pargendler, M. (2016) The corporate governance obsession. *The Journal of Corporation Law*, 42(2), 359–402.

Pels Rijcken (2020) *Advies voor de Commissie toekomst accountancysector*. Bijlage bij CTA Rapport, te vinden www.rijks-overheid.nl.

Tervoort, A.J.S.M. (2015) *Het Nederlandse personenvennootschapsrecht*, ONR 8. Deventer: Wolters Kluwer.

Tweede Kamer (2016) *Memorie van Toelichting Wet aanvullende maatregelen accountantsorganisaties*. Kamerstuk 34677(3). Te vinden op zoek.officielebekendmakingen.nl.

Tweede Kamer (2020) *Brief van de minister van Financiën*. Kamerstuk 33977(29). Te vinden op zoek.officielebekendmakingen.nl.

Waaals, S.E. van der (2017) *De optimale rechtsvorm voor de samenwerking in het beroep: confectie of maatpak?* Proefschrift Universiteit Utrecht. Deventer: Wolters Kluwer.

Strenger toezicht op relatie opdrachtgever en accountant bevordert controlekwaliteit

Iedere opdrachtnemer wordt onbewust beïnvloed door de belangen van zijn opdrachtgever. Voor de kwaliteit van financiële verslaggeving is het daarom zaak dat er scherp wordt toegezien op de relaties tussen enerzijds de externe accountant en anderzijds de raad van bestuur van de opdrachtgever.

IN HET KORT

- Om ongewenste beïnvloeding te voorkomen, mag de accountant geen zaken doen met de raad van bestuur.
- De raad van commissarissen kan echter ook op de hand van de raad van bestuur zijn en de accountant beïnvloeden.
- Striktere handhaving van de opdrachtrelatie kan helpen om de kwaliteit van de financiële verslaggeving te verbeteren.

JAN BOUWENS

Hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam en research fellow aan de University of Cambridge

In het recente verleden zagen we in Nederland verschillende problemen langskomen die mensen zich deed afvragen of de controlerend accountant het werk wel naar behoren uitvoerde (kader 1). Of de accountant de schuld kon worden gegeven van deze situaties is in veel gevallen niet duidelijk.

Voor de politiek is het echter wel duidelijk dat er een probleem is. Op aandringen van de politiek stelde de professie 53 maatregelen ter verbetering op (NBA, 2014). In 2019 kreeg de Commissie toekomst accountancysector (CTA) van de minister van Financiën opdracht om hem te adviseren over de vraag welke maatregelen hij zou moeten treffen om de problemen te keren (CTA, 2019).

In haar advies benadrukt de CTA dat de juistheid van financiële verslaggeving de verantwoordelijkheid is van een keten van actoren, waarvan de accountant er een

is. Die nadruk op de hele keten is terecht, zo blijkt uit recent onderzoek dat ik in dit artikel bespreek. De relatie van de accountant tot de raad van bestuur van het gecontroleerde bedrijf is inderdaad bepalend voor de kwaliteit van de controle. Het is niet alleen aan de accountant, maar ook aan de raad van commissarissen van het gecontroleerde bedrijf en van regelgevers en handhavers om ervoor te zorgen dat die relatie onafhankelijk is.

Onbewuste beïnvloeding

Accountants controleren de informatie die hun door de ondernemingsleiding van het gecontroleerde bedrijf dat wordt aangeboden. Een belangrijk aanneme daarbij is dat de accountant de controle uitvoert zonder beïnvloed te worden door degene die de informatie opstelt. Aan deze aanneme wordt echter niet voldaan. Het baanbrekende onderzoek van Babcock et al. (1995) toont aan dat niemand een onafhankelijk oordeel kan geven over informatie.

De onderzoekers tonen aan dat zo gauw een partij wordt verbonden met een andere partij, en ook weet van die verbondenheid, deze onbewust de zijde gaat kiezen van de partij waaraan hij verbonden is.

Het is daarbij niet van belang of de partijen vrijwillig of bij toewijzing met elkaar verbonden werden. Babcock et al. (1995) deden een experiment waarbij de ene partij wordt aangewezen als advocaat en de andere partij als aanklager van de beschuldigde. Beide partijen kregen exact dezelfde bewijsstukken voorgelegd, op basis waarvan zij een oordeel moeten vellen omtrent de schuld van de aangeklaagde partij. Het bleek dat de advocaat het belang van bewijsstukken die de aangeklaagde partij vrijpleitten veel hoger inschatte dan de tegenpartij. Dit effect trad zelfs op – zij het minder sterk – wanneer partijen oorspronkelijk hun rol niet kenden, maar eerst de

bewijsstukken moesten bekijken voor ze van hun rol op de hoogte werden gebracht.

Mensen zijn dus onbewust geneigd om informatie te interpreteren in de richting van het doel dat hun voor ogen staat. In dit geval is dat het doel van de advocaat om de aangeklaagde vrij te pleiten. Zowel de aanklager als de advocaat maakte ook een verkeerde inschatting over wat het oordeel zou zijn van de onafhankelijke rechter. Ongewild en onbewust interfereerde de rol van de advocaat met diens vermogen om de informatie objectief te verwerken.

Moore et al. (2010) hebben een soortgelijk experiment als Babcock et al. (1995) toegepast op accountants die een door de raad van bestuur van de gecontroleerde onderneming opgestelde waardering moesten beoordelen. In het ene geval was de accountant ingehuurd door het gecontroleerde bedrijf, in het tweede geval trad de accountant op namens de belegger. De uitkomst was dat feiten anders geïnterpreteerd worden wanneer de accountant gerelateerd is aan de belegger dan wanneer hij aan de onderneming verbonden is.

De conclusie van deze onderzoeken kan dan ook niet anders zijn dan dat een *absolute* onafhankelijkheid van de controlerende accountant van een onderneming een onmogelijkheid is, zeker in het geval dat de relatie tussen de accountant en de onderneming langs de bestuurslijnen loopt. Zodra de relatie met de onderneming via het bestuur loopt, zal de accountant ongewild en onbewust door het bestuur worden beïnvloed en wellicht zaken goedkeuren die niet goedgekeurd zouden worden als de accountant de feiten objectief had beoordeeld.

Vertroebeld oordeel

Accountants zullen dus altijd beïnvloed worden door degene voor wie zij werken. Deze onbewuste beïnvloeding kan het oordeel van de accountant vertroebelen, bijvoorbeeld wanneer besturen de prestaties van hun bedrijf overmoedig chargeren en dit door de accountant onopgemerkt blijft.

Reeks incidenten

KADER 1

De afgelopen jaren waren er diverse incidenten in Nederland waardoor de rol van de accountants ter discussie werd gesteld. Zo zag de accountant van Ahold een belangrijke fraude met kortingen over het hoofd bij de dochteronderneming US Foodservice, en werd de ICA-dochter uit Scandinavië ten onrechte geconsolideerd. Binnen Ballast Nedam werden omkopingsfraudes over het hoofd gezien, terwijl bij Imtech cruciale contracten vervalst bleken zonder dat de accountant dit had opgemerkt. Innoconcepts deed zaken met verbonden (bevriende) partijen die sterk afweken van de marktconforme handel. Landis (automatiseerder) verzon ongezien zijn eigen winst, en terwijl bij Van der Moolen (effectenbedrijf) de continuïteit aantoonbaar in gevaar was, zag de accountant geen probleem. DSB had een ziek bedrijfsmodel niet gezien en Econcern had grondaankopen te hoog gewaar-

deerd om verliezen te maskeren, maar dit werd niet gemerkt.

De Rabobank had een slechte administratieve organisatie waardoor het Libor-schandaal kon ontstaan. De grootbanken bleken sowieso hun witwasfilters lichter in te stellen dan nodig was, en ook hier liet de accountant niet van zich horen.

Boer & Croon richtte drie keer een holding op om goodwill te creëren en extern te financieren, om zo het 'overbodige vermogen' dat hiermee ontstond uit te kunnen keren aan de eigenaren – en ook deze praktijk werd niet bekritiseerd door de accountant. Woningcorporatie Vestia werd met behulp van rentederivaten onopgemerkt 'omgekat' tot een gokkast, terwijl ROC Amarantis meer was gaan lijken op een incompetente projectontwikkelaar dan op een school. Steinhoff werd aangeklaagd voor het opblazen van boekwaarden en omzet. Al deze incidenten werden niet gezien.

Kedia en Philippon (2009) laten zien dat managers hogere winsten rapporteren dan de feitelijke condities rechtvaardigen als de winst achterblijft in vergelijking met de belangrijkste concurrent. In hun overmoed geloven managers dat de opgelopen achterstand een tijdelijke toestand vertegenwoordigt (Rosener, 2003; Schrand en Zechman, 2012). Omdat de achterstand het vertrouwen van de belegger zou kunnen schaden, zijn managers geneigd te denken dat zij de winst in de rapportage beter in lijn kunnen brengen met dat van de concurrent.

Mensen zijn geneigd om informatie te interpreteren met betrekking tot het doel dat hun voor ogen staat

Van een dergelijk gedrag was bijvoorbeeld – in extreme mate – sprake in het geval van Enron dat, al voordat daar insolventieproblemen de kop opstaken, reeds begon met de resultaten te manipuleren (Healy en Palepu, 2003). Schrand en Zechman (2012) laten zien dat dergelijke fraudes altijd beginnen met aanpassingen in de financiële resultaten die wel geoorloofd zijn, zoals het verzoek aan een klant of een order nog net op 31 december of net op 1 januari geplaatst kan worden.

Vanwege deze neiging van managers is het belangrijk dat accountants een onafhankelijk oordeel vellen, dat niet is beïnvloed door de motivatie van managers.

Oplossing

De remedie voor het tegengaan van de onbewuste beïnvloeding van accountants door het ondernemingsbestuur lijkt eenvoudig: zorg ervoor dat de raad van bestuur van de gecontroleerde onderneming niet de opdrachtgever van de accountant is.

Formeel geldt deze situatie al in Nederland. De regelgeving opgesteld door de Monitoring Commissie Corporate Governance Code (MCCGC, 2016) bepaalt het volgende “De raad van commissarissen doet de voordracht tot benoeming van de externe accountant aan de algemene vergadering, en houdt toezicht op het functioneren van de externe accountant.”

Op het eerste gezicht lijkt deze regel alle problemen inzake de onafhankelijkheid van de accountant op

te lossen. Het bestuur stelt immers de jaarrekening op en legt deze ter controle voor aan de externe accountant. Door de accountant te laten rapporteren aan de raad van commissarissen en niet aan de raad van bestuur, wordt er een situatie geschapen waarin de blik van de accountant bij de uitvoering van controles wordt afgewend van het bestuur naar de raad van commissarissen toe. De commissarissen hebben, net als de accountant, de verplichting om namens de samenleving en directe stakeholders onafhankelijk de conditie van de betrokken onderneming vast te stellen.

Dominante besturen

Als de accountant geneigd is om het doel te bevorderen van degene aan wie hij is gekoppeld, dan zou dat met de raad van commissarissen als opdrachtgever de gewenste richting opgaan. De praktijk is echter weerbarstig.

Het is niet per definitie het geval dat de raad van commissarissen onafhankelijk van de raad van bestuur het belang bevordert van de onderneming. De raad van bestuur rapporteert immers aan de raad van commissarissen en de commissarissen kunnen zo ook ten prooi vallen aan het door Babcock et al. (1995) beschreven verschijnsel dat men het handelen van bestuurders rooskleuriger interpreteert dan de onderliggende krachten rechtvaardigen.

Beck en Mauldin (2014) laten bijvoorbeeld zien dat de auditcommissie – een subcommissie van de raad van commissarissen die zich bezighoudt met de rapportages en controle van het werk van accountants – niet altijd zo onafhankelijk opereert als zou moeten. Zowel in Nederland als in de Verenigde Staten, waar deze studie werd uitgevoerd, dient de auditcommissie volledig onafhankelijk de externe accountant aan te stellen en het budget te bepalen dat deze ontvangt voor de uitvoering van de taak. Beck en Mauldin (2014) bekeken controles midden in de financiële crisis, toen de facturen van accountants opliepen omdat het controleren van de financiële verslagen zo veel meer werk was dan tijdens rustiger economische omstandigheden. Ze constateerden dat de facturen echter juist terugliepen bij ondernemingen waarin een dominante CFO de financiële leiding had, tenzij de onderneming een krachtigere auditcommissie bezat. Die bevinding suggereert dat het budget in een niet-triviaal aantal gevallen wordt bepaald door de CFO, en dat de auditcommissie dus niet onafhankelijk opereert.

Cowle en Rowe (2019) vinden daarnaast dat het management van bedrijven een dominante rol speelt bij

het bepalen aan welke accountants de controle van de instelling wordt gegund. Zij bestuderen de rapportage omtrent de administratieve organisatie van bedrijven: in de VS is de regel dat het management zich moet uitspreken over de kwaliteit van de administratie, zodat het duidelijk is in hoeverre economisch relevante feiten goed in de boeken terecht komen. De accountant bekijkt de aanwezigheid en werking van deze organisatie eveneens, en kan derhalve een van de raad van bestuur afwijkende conclusie trekken. Cowle en Rowe (2019) constateren dat de kans dat een accountant door een bedrijf wordt ingehuurd afneemt als de accountant met het bestuur van mening verschilt over het functioneren van de administratieve organisatie van het bedrijf. Deze gang van zaken suggereert dus ook dat de raad van bestuur wel degelijk invloed heeft op de aanstelling van accountants.

Conclusie en implicaties

Als de accountant opdrachten van de raad van bestuur krijgt, zou er het gevaar bestaan dat het oordeel van de accountant onbewust wordt vertekend door de opvatting van het bestuur omtrent de conditie van de onderneming. In Nederland geldt daarom als regel dat de accountant geen zaken doet met de raad van bestuur, maar met de auditcommissie van de raad van commissarissen.

Gegeven de perverse invloed die de relatie van de accountant tot de raad van bestuur van de gecontroleerde onderneming kan hebben, is het zaak dat de Monitoring Commissie Corporate Governance Code en de Autoriteit Financiële Markten (AFM) toezien op die relatie. Als we afgaan op hun verslagen, lijken ze echter niet te toetsen of de auditcommissie daadwerkelijk de opdrachtgever is van de accountant en onafhankelijk opereert van het raad van bestuur. Handhaving heeft blijkbaar geen prioriteit.

Het is opvallend dat de Monitoring Commissie geen aandacht besteedt aan hoe de accountant zich verhoudt tot de gecontroleerde onderneming. De wet bepaalt uitdrukkelijk dat de auditcommissie de accountant aanstelt en deze jaarlijks van opdrachten voorziet. Men zou verwachten dat de commissie hier veel werk van zou maken, zodat de stakeholder meer zekerheid kan krijgen dat gerapporteerde waarden en winst door een accountant zijn gecontroleerd die in hoge mate onafhankelijk van het management van de gecontroleerde onderneming opereert.

Ook de AFM zou uitdrukkelijker kunnen toezien op de vraag of accountants zaken doen met de raad van bestuur of met de auditcommissie. Hierbij zou men zich

kunnen richten op de vraag hoe de prijs van de controle tot stand komt.

Het zou, kortom, bevorderlijk zijn dat de relatie tussen accountant en de raad van bestuur van de gecontroleerde onderneming door de Monitoring Commissie Corporate Governance Code en de AFM vanuit hun eigen verantwoordelijkheid worden bekeken, opdat de bevooordeelde rapportages van financiële resultaten teruggedrongen kunnen worden. Vragen die men zich zou moeten stellen zijn: Hoe verhoudt de auditcommissie zich tot de raad van bestuur? Hoe verhoudt de auditcommissie zich tot de accountant? Hoe verhoudt de raad van bestuur zich tot de accountant? Wie bepaalt de facto welke accountant de controle uitvoert: is dat de raad van bestuur of de auditcommissie?

Het is niet voor niets dat het Britse rapport van Sir Donald Brydon (Brydon, 2019) en ook de Commissie toekomst accountancysector (CTA, 2020) de rol benadrukken van de hele keten die gemoed is met financiële verslaggeving. De accountant is een schakel in die keten: zijn rol wordt sterker naarmate de Monitoring Commissie en de AFM strenger toezien op de onafhankelijke positie van de auditcommissie bij het inhuren van de accountant.

Literatuur

- Babcock, L., G. Loewenstein, S. Issacharoff en C. Camerer (1995) Biased judgments of fairness in bargaining. *The American Economic Review*, 85(5), 1337–1343.
- Beck, M.J. en E.G. Mauldin (2014) Who's really in charge? Audit committee versus CFO power and audit fees. *The Accounting Review*, 89(6), 2057–2085.
- Brydon, D. (2019) *Assess, assure and inform: improving audit quality and effectiveness: report of the independent review into the quality and effectiveness of audit*. Te vinden op www.gov.uk.
- Cowle, E.N. en S.P. Rowe (2019) *Don't make me look bad: how the audit market penalizes auditors for doing their job*. Te vinden op www.ssrn.com.
- CTA (2020) *Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.
- Healy, P.M. en K.G. Palepu (2003) The fall of Enron. *Journal of Economic Perspectives*, 17(2), 3–26.
- Kedia, S. en T. Philippon (2009) The economics of fraudulent accounting. *The Review of Financial Studies*, 22(6), 2169–2199.
- MCCGC (2016) *De Nederlandse Corporate Governance Code 2016*. Monitoring Commissie Corporate Governance Code. Te vinden op www.mccg.nl.
- Moore, D.A., L. Tanlu en M.H. Bazerman (2010) Conflict of interest and the intrusion of bias. *Judgment and Decision Making*, 5(1), 37–53.
- NBA (2014) *In het publiek belang: maatregelen ter verbetering van de kwaliteit en onafhankelijkheid van de accountantscontrole*. NBA Werkgroep Toekomst Accountantsberoep.
- Rosener, R.L. (2003) Earnings manipulation in failing firms. *Contemporary Accounting Research*, 20(2), 361–408.
- Schrand, C.M. en S.L.C. Zechman (2012) Executive overconfidence and the slippery slope to financial misreporting. *Journal of Accounting and Economics*, 53(1–2), 311–329.

Multidisciplinaire organisatie is in het belang van controlekwaliteit

Ondernemingen worden steeds omvangrijker en complexer. De controle van hun jaarrekening vraagt derhalve vaak om de inzet van specialisten. Critici stellen dat de samenwerking tussen specialisten en accountants binnen multidisciplinaire organisaties ten koste kan gaan van de onafhankelijkheid van de accountants. Zet dit organisatiemodel de controlekwaliteit onder druk?

IN HET KORT

- Een duurzame samenwerking tussen accountants en specialisten is van belang voor de kwaliteit van complexe controles.
- Samenwerking binnen een organisatie is effectiever en efficiënter dan externe inkoop van de benodigde expertise.
- Het inperken van multidisciplinaire organisaties vermindert naar verwachting de kwaliteit van de jaarrekeningcontroles.

ARJAN BROUWER

Partner bij PwC en hoogleraar aan de Vrije Universiteit Amsterdam

De accountant heeft expertise op het gebied van controle en verslaggeving, maar zal in veel gevallen niet de diepgaande expertise hebben die noodzakelijk is om zelfstandig alle specifieke complexe aspecten te doorgronden wat betreft bijvoorbeeld fiscaliteit, waarderingen, actuariële berekeningen of nieuwe technologieën. Daarvoor is de accountant aangewezen op de samenwerking met specialisten op die gebieden. Zo kan de accountant een specialist uit de forensische praktijk inschakelen bij een vermoeden van fraude, of een waarderingsspecialist bij de controle van een complexe waardering. Bij ondernemingen met een complexe IT-omgeving of specifieke cybersecurityrisico's zal de accountant vaak een IT-specialist inschakelen.

Wat betreft de inzet van specialisten kan de accountant worden vergeleken met de huisarts die een patiënt

voor specifieke zaken doorverwijst naar een specialist. Anders dan de huisarts is echter de accountant verantwoordelijk voor het vormen van het eindoordeel, en werkt hij per 'patiënt' vaak niet samen met één specialist, maar met meerdere specialisten om uiteindelijk zijn eigen oordeel te vormen en tot uitdrukking te brengen in de controleverklaring.

Een van de onderwerpen dat in de discussies over de toekomst van het accountantsberoep regelmatig terugkomt, is de invloed van samenwerking binnen een multidisciplinaire organisatie op de kwaliteit van de controle. De grote accountantskantoren in Nederland zijn onderdeel van multidisciplinaire organisaties, waarin er wordt samengewerkt door onder andere accountants, IT-specialisten, belastingadviseurs, waarderingsspecialisten, pensioenspecialisten, juristen en organisatieadviseurs.

Voorstanders menen dat de samenwerking tussen accountants en experts de kwaliteit van controles bevordert. Critici stellen daarentegen dat multidisciplinaire organisaties, waarbij experts niet alleen helpen bij controles maar ook advies aanbieden, *onafhankelijkheidsrisico's* met zich meebrengen.

In een snel veranderende, steeds complexer wordende wereld zal voor het uitvoeren van een goede, effectieve accountantscontrole het belang van toegang tot specialisten met specifieke expertise naar verwachting alleen maar toenemen. De vraag hoe de samenwerking tussen accountants en specialisten in de toekomst op de beste manier gerealiseerd kan worden, blijft derhalve onverminderd relevant.

Minister Hoekstra heeft dan ook de in 2018 ingestelde Commissie toekomst accountancysector (CTA) onder andere als opdracht gegeven om onderzoek te doen naar de invloed van de multidisciplinaire organisatie dan

wel de afzondering van de wettelijke controlepraktijk (Minister van Financiën, 2019; CTA, 2019; 2020).

Uit de discussie over de multidisciplinaire organisatie kunnen twee belangrijke vragen worden gedistilleerd. Waarom zou de interne organisatie van expertise binnen een multidisciplinaire organisatie te prefereren zijn boven inkoop van deze expertise bij derden? En leidt de combinatie van controle en advies per saldo nu tot een toe- of een afname van de controlekwaliteit?

In dit artikel ga ik op deze vragen in. Alvorens ik dat doe, geef ik inzicht in de huidige situatie van de samenwerking tussen accountants en andere specialisten binnen multidisciplinaire organisaties.

De huidige situatie

De experts die werken bij accountantsorganisaties worden vaak niet alleen ingezet voor controles, maar leveren ook overige (advies)diensten aan bedrijven. Dat komt voor zowel bij kantoren die bevoegd zijn om organisaties van openbaar belang (OOB) – zoals beursfondsen – te controleren, als bij kantoren zonder die vergunning. Uit onderzoek van SEO blijkt dat ongeveer 58 procent van de omzet bij de Nederlandse niet-OOB-kantoren en 63 procent van de omzet bij OOB-kantoren afkomstig is uit overige (advies)diensten (SEO, 2019).

De adviesomzet wordt voor het grootste deel gerealiseerd bij cliënten waarbij het kantoor niet tevens de controlerend accountant is. De OOB-vergunninghouders realiseerden in 2018 ongeveer 93 procent (2015: 85 procent) van de omzet uit overige dienstverlening bij organisaties waarbij ze geen wettelijke jaarrekeningcontroles uitvoeren (NBA, 2019b). Van de totale omzet die accountantsorganisaties realiseerden bij controlecliënten was in 2018 gemiddeld dertien procent (OOB-vergunninghouders: elf procent) afkomstig uit overige dienstverlening. Dat is een daling van zeven procentpunten ten opzichte van 2015. Bij OOB-controlecliënten maakte men in 2018 geen omzet uit overige diensten, omdat dit in de wet- en regelgeving verboden is (NBA, 2019b).

Deze uitkomsten zijn vergelijkbaar met de in 2018 door de Britse *Financial Reporting Council* (FRC) gerapporteerde feiten over de combinatie van controle en advies bij Britse accountantsorganisaties (FRC, 2018).

Informatie over de inzet van de specialisten vanuit andere disciplines bij de controle is er ook. Ongeveer negen procent van de aan controle-opdrachten bestede uren bestaat uit de inzet van specialisten. IT-specialisten worden ingezet bij 52 procent van de controles van OOB's en bij 35 procent van de overige controles, voor

belastingexperts is dat 41 procent respectievelijk 43 procent, voor waarderingsexperts 36 procent respectievelijk 16 procent en voor actuariel specialisten 40 procent respectievelijk 12 procent. (NBA, 2019b).

De Amerikaanse *Public Company Accounting Oversight Board* (PCAOB) heeft in 2014 voor een selectie van vijftig grote internationale controles vastgesteld dat er in negentig procent van de controles specialisten worden ingeschakeld (PCAOB, 2015).

Deze informatie laat zien dat accountants samenwerken in multidisciplinaire organisaties, waarbinnen een groot deel van de omzet afkomstig is uit niet-controlediensten. Deze niet-controlediensten worden in beperkte en afnemende mate geleverd aan controlecliënten; bij OOB-controlecliënten is dat aandeel inmiddels nihil. De binnen de multidisciplinaire organisatie aanwezige specialisten worden bij veel controles ingeschakeld, vooral als het om grotere, complexe controles gaat.

Extern inkopen versus intern waarborgen

Accountantsorganisaties wijzen regelmatig op de noodzaak van een goede samenwerking tussen accountants en specialisten vanuit de adviespraktijk binnen één multidisciplinaire organisatie (ACCA, CA ANZ en IFAC, 2019). Zij wijzen onder andere op de gezamenlijke draagkracht voor de steeds omvangrijkere investeringen in bijvoorbeeld technologie en kwaliteit, en de voordelen van directe toegang tot specialisten. Ook geven ze aan dat, om de beste specialisten aan te trekken en hun expertise op een hoog niveau te houden, het noodzakelijk is dat ze hun expertise niet alleen inzetten en ontwikkelen via het uitvoeren van jaarrekeningcontroles, maar ook via het uitoefenen van hun primaire expertise in andere opdrachten op hun expertisegebied – zoals het doen van waarderingen of het geven van advies over belastingaangiften en gerelateerde processen. Bovendien geldt voor veel specifieke expertise dat deze ten behoeve van de jaarrekeningcontrole maar in een deel van het jaar nodig is.

Goede samenwerking met specialisten wordt gezien als een factor die de controlekwaliteit positief beïnvloedt (NBA, 2019a). Andersom geldt dat het voor een goede advisering aan organisaties ook van belang kan zijn dat de consequenties voor verslaggeving of interne beheersing adequaat worden meegenomen.

Critici stellen echter dat het ook mogelijk zou moeten zijn om expertise extern in te kopen, en zien dus geen noodzaak om die kennis binnen de organisatie beschikbaar te hebben. Zij stellen de vraag waarom de multidisciplinaire organisaties zich op deze wijze heb-

ben ontwikkeld, en of deze wijze van organiseren de voorkeur zou hebben als accountantsorganisaties op dit moment voor het eerst zouden worden opgezet.

Het werk van Nobelprijswinnaar Ronald Coase geeft inzicht in de optimale wijze van organisatie. In zijn beroemde artikel *The nature of the firm* (Coase, 1937) stelt hij de vraag waarom organisaties überhaupt nodig zijn, en niet al het economisch handelen gecoördineerd kan worden door het prijsmechanisme. Binnen organisaties wordt dit marktprijsmechanisme geëlimineerd en vervangen door een andere vorm van coördinatie.

Theorie

De essentie van de analyse van Coase en anderen die voortbouwen op zijn werk, is dat er kosten zijn verbonden aan zowel het gebruik van het prijsmechanisme als de interne coördinatie. De ideale omvang en de mate van verticale integratie van een organisatie worden bepaald door het punt waarop de (toenemende) coördinatiekosten van een verder toenemende organisatieomvang groter worden dan de kosten van het gebruik van het prijsmechanisme.

Madhok (2002) verbreedt de analyse via de *resource/capability-based theory* naar het prestatie-aspect, oftewel de effectiviteit van de dienstverlening. Kosten kunnen in dit kader derhalve worden gedefinieerd in brede zin, niet alleen de specifieke investeringen die gedaan moeten worden om de activiteiten uit te (laten) voeren, maar ook de mogelijke kosten van verminderde effectiviteit of kwaliteit van de samenwerking als deze niet goed geborgd kan worden (bijvoorbeeld via contracten bij het gebruik van het prijsmechanisme). We hebben het dan dus ook over de maatschappelijke kosten van de afnemende effectiviteit van de accountantscontrole.

Het organiseren van activiteiten binnen een (multi-disciplinaire) organisatie komt tot stand als het niet goed mogelijk is om zaken te regelen via goede korte contracten (Coase, 1937; Hart, 2008), en een samenwerking op langere termijn leidt tot betere uitkomsten en lagere kosten. Dat is met name het geval bij diensten (in tegenstelling tot aankoop van goederen) in meer onzekere omgevingen, waarin zaken niet vooraf in detail gedefinieerd en geregeld kunnen worden en partijen grotere relatiespecifieke investeringen moeten doen (Coase, 1937).

Organisaties kunnen kennis opbouwen en middelen en capaciteiten zo managen dat dit leidt tot een duurzaam voordeel en zo de effectiviteit van de dienstverlening, in dit geval de accountantscontrole, toeneemt (Madhok, 2002). Outsourcing naar of inkoop bij derden werkt goed als een standaarduitvoering volstaat en de

waarde voor de ontvanger niet gevoelig is voor de details en de wijze van uitvoering (Hart, 2008).

Het voordeel van de coördinatie van activiteiten binnen een organisatie en van de groei van organisaties heeft echter een grens (Madhok, 2002). De voordelen van coördinatie binnen een organisatie zijn groter als de activiteiten sterker aan elkaar gerelateerd zijn en van elkaar profiteren. Bij al te verre gaande uitbreiding met activiteiten waarvoor die voordelen niet bestaan, zal de waarde van uitbreiding afnemen. In die situatie zullen de kosten van coördinatie op langere termijn niet opwegen tegen de voordelen van de combinatie op de kwaliteit van de dienstverlening, en dit kan op enig moment leiden tot afsplitsing van de niet-kernactiviteiten.

Toepassing op de accountancy

Op basis van de literatuur is het waarschijnlijk dat accountants het beste resultaat tegen de laagste kosten kunnen realiseren via goede duurzame samenwerking binnen organisaties, in plaats van het inkopen van advies via het marktmechanisme. Het gaat bij accountancy immers om diensten (geen goederen), waarvan de vereisten vooraf lastig in detail zijn vast te leggen in korte contracten en waarvan geen effectieve standaarduitvoering kan worden bepaald die volstaat voor een effectieve controle. De samenwerking bij de accountantscontrole is complex en er zijn veel afstemmingen nodig.

De kosten van externe inhuur zullen dus hoog zijn. Naast de in de literatuur genoemde kosten bij inkoop bij derden – zoals informatie- en zoekkosten, onderhandelingskosten, contractkosten en kosten voor monitoring – komen daar, bij de inhuur van expertise bij derden door een accountantsorganisatie, ook nog andere kosten bij. Hierbij kan er worden gedacht aan het beoordelen en waarborgen van expertise en de onafhankelijkheid en vertaling van specifieke expertise naar de vereisten die gelden voor de jaarrekeningcontrole.

Ook de inbedding van het werk van de expert binnen de eigen controle-aanpak, de specifieke documentatievereisten en de gewenste continue overdracht van de relevante informatie van de expert naar de accountant vereisen een langetermijnsamenwerking en grotere relatiespecifieke investeringen. Naarmate de gecontroleerde organisaties en hun omgeving complexer en onzekerder worden, zal dat in sterkere mate gelden.

Expertise versus onafhankelijkheid

Er is veel wetenschappelijk onderzoek gedaan naar het gecombineerde effect van adviesdienstverlening op con-

trolekwaliteit, maar dat richt zich vooral op de combinatie van controle en advies bij dezelfde cliënt. Hieraan worden in de literatuur twee effecten toegeschreven. Enerzijds is het mogelijk dat de combinatie de kennis en expertise over de gecontroleerde organisatie of specifieke vraagstukken vergroot, terwijl de combinatie anderzijds impact zou kunnen hebben op de onafhankelijkheid van de accountant.

Voor de effectiviteit van de controle en het maatschappelijk vertrouwen in accountants zijn zowel kwaliteit als onafhankelijkheid van belang, maar het is mogelijk dat een maatregel die de onafhankelijkheid verhoogt ten koste gaat van kwaliteit, en andersom. Robert Knechel stelt in dat kader dat, als de onafhankelijkheidsregels tot het uiterste worden toegepast, dit kan leiden tot een verlaging van expertise, kennis en competentie (Quadackers, 2019).

Verscheidene overzichtsstudies concluderen dat het wetenschappelijk onderzoek een gemengd beeld te zien geeft, waarbij er eerder bewijs is voor een positief effect op de controlekwaliteit dan voor een negatief effect (Bouwens, 2018; Detzen en Gold, 2019; ECRI, 2019; DeFond en Zhang, 2014). Zo stelt Bouwens (2018) dat bestaand onderzoek niet suggereert dat het opzetten van *audit-only*-firma's de controlekwaliteit zou verhogen. Detzen en Gold (2019) stellen dat empirisch bewijs niet eenduidig is, veel studies geen of een positief verband vinden, en dat de resultaten suggereren dat zogenaamde *knowledge-spillover*-effecten sterker zijn dan onafhankelijkheidszorgen.

Zoals opgemerkt richt het bestaande onderzoek zich op de combinatie van controle en advies bij één controlecliënt. Die combinatie is in Nederland verboden bij OOB's. In Nederland kan de controlerende accountant wel gebruikmaken van de specifieke expertise van specialisten uit de eigen organisatie, maar hebben deze geen specifieke expertise over de gecontroleerde organisatie vanuit recente advisering aan die organisatie, wat hun bijdrage aan de kwaliteit van de controle enigszins beperkt. Hier staat tegenover dat er geen beïnvloeding van de onafhankelijkheid is als gevolg van een gelijktijdige advisering en controle bij dezelfde gecontroleerde organisatie.

De Nederlandse maatregel neemt derhalve enerzijds een deel van de mogelijke voordelen van de combinatie op de controlekwaliteit weg, maar anderzijds ook de mogelijke negatieve effecten op de onafhankelijkheid, terwijl het voordeel van de toegang tot een specifieke diepgaande expertise blijft bestaan.

Slotbeschouwing

Het belang van een goede multidisciplinaire samenwerking tussen accountants en specialisten-adviseurs zal in een complexer wordende wereld alleen maar toenemen. De organisatieliteratuur en het wetenschappelijk onderzoek zoals in dit artikel besproken suggereren dat het multidisciplinaire model dat zich in de afgelopen eeuw heeft ontwikkeld niet voor niets is ontstaan. Het is naar verwachting het meest effectieve model voor het realiseren van een zo hoog mogelijke controlekwaliteit.

Literatuur

- ACCA, CA ANZ en IFAC (2019) *Audit quality in a multidisciplinary firm*, september. Rapport te vinden op www.ifac.org.
- Bouwens, J. (2018) *What is the relationship between audit quality and non-audit services? An overview of the existing literature*. SSRN Working Paper, 6 juni.
- Coase, R.H. (1937) The nature of the firm. *Economica, New Series*, 4(16), 386–405.
- CTA (2019) *Voorlopige bevindingen van de Commissie toekomst accountancysector*. Rapport te vinden op www.internetconsultatie.nl.
- CTA (2020) *Vertrouwen op controle*. Rapport te vinden op www.internetconsultatie.nl. Commissie toekomst accountancysector.
- DeFond, M. en J. Zhang (2014) A review of archival auditing research. *Journal of Accounting and Economics*, 58(2–3), 275–326.
- Detzen, D. en A. Gold (2019) *A review of the academic literature of the different shades of audit quality*. Rapport in opdracht van de Commissie toekomst accountancysector.
- ECRI (2019) *Literatuurstudie naar kwaliteitsverbeterende maatregelen in de accountancysector*. Rapport Erasmus Competition & Regulation Institute, september. Te vinden op www.internetconsultatie.nl.
- FRC (2018) *Developments in audit 2018*. Rapport Financial Reporting Council, oktober. Te vinden op frc.org.uk.
- Hart, O. (2008) *Economica Coase Lecture: reference points and the theory of the firm*. *Economica*, 75(299), 404–411.
- Madhok, A. (2002) Reassessing the fundamentals and beyond: Ronald Coase, the transaction cost and resource-based theories of the firm and institutional structure of production. *Strategic Management Journal*, 23(6), 535–550.
- Minister van Financiën (2019) *Regeling van de Minister van Financiën en de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 18 december 2018, 2018-0000224375, directie Financiële Markten*. *Staatscourant*, 105.
- NBA (2019a) *Rapport oorzakenanalyse: OOB Accountantsorganisaties*. Rapport Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants, juni 2019. Te vinden op nba.nl.
- NBA (2019b) *Inzicht in de Nederlandse accountancysector: OOB-segment*. Factsheets Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants, september. Te vinden op www.internetconsultatie.nl.
- PCAOB (2015) *The auditor's use of the work of specialists*. Public Company Accounting Oversight Board, Staff Consultation Paper, 2015-01. Te vinden op pcaobus.org.
- Quadackers, L. (2019) FAR Conference 2019: 'Evidence informed policy making for the future of the auditing profession'. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 93(9/10), 311–314.
- SEO (2019) *De Nederlandse markt voor wettelijke controles*. Amsterdam, juli 2019. SEO Economisch Onderzoek.

Prikkels accountants om fraude aan te kaarten nog onvoldoende effectief

Zelden is het de accountant die bij grote affaires applaus krijgt voor het ontdekken van fraude. Sterker nog: juist na het openbaar worden van dergelijke affaires – bijvoorbeeld de grootschalige fraudes bij Vestia en Steinhoff, de corruptie-affaires bij Ballast Nedam en Airbus, het faillissement van Imtech en de witwaskwestie bij ING – rijst er vanuit de media, politiek, aandeelhouders en andere belanghebbenden telkens weer de vraag of de betrokken accountants hun werk wel goed gedaan hebben.

Na onderzoek door toezichhouders, curatoren en/of andere belanghebbenden blijkt niet zelden dat de accountant steken heeft laten vallen. Dat is opvallend. Het accountantsberoep is namelijk ontstaan naar aanleiding van een fraudeschandaal – de zogeheten Pincoffs-affaire – dat speelde in 1879. Anno 2020 lijkt fraude echter verworden te zijn tot de *angstgegnen* van de accountant.

Prikkels

Op het eerste gezicht lijken accountants veel prikkels te hebben om fraude op te sporen en aan te kaarten. Ik behandel de belangrijkste.

Beroepstrots

Allereerst is er de beroepstrots van de accountant. Iedere accountant wordt opgeleid vanuit de gedachte dat fraude dient te worden voorkomen en moet worden bestreden, wat deel is van de poortwachtersfunctie van de accountant.

Reputatieschade

Mogelijke reputatieschade vormt eveneens een belangrijke prikkel. Accountants(organisaties) die hun werk niet goed hebben

MARCEL PHEIJFFER

Hoogleraar aan Nyenrode Business
Universiteit en aan de Universiteit Leiden
en lid van de Monitoring Commissie
Accountancy

gedaan, verliezen het vertrouwen van degenen die van de accountantsdiensten gebruikmaken of daarvan afhankelijk zijn. Hun vertrouwen is het grootste goed dat accountants kunnen verliezen.

Publiek belang

Fraude veroorzaakt maatschappelijke schade, en daarom is het in het publieke belang dat de accountant, als financieel deskundige én geweten, een adequate bijdrage levert aan het voorkomen en bestrijden van fraude. Dit is wat belanghebbenden in het maatschappelijk verkeer – in feite de niet-betalende opdrachtgevers van de accountant – ook van de accountant verwachten. Indien de accountant het publieke belang niet langer dient, ontbreekt er een belangrijke legitimiteit voor

diens wettelijke status, zo niet de *raison d'être* daarvan. Het handelen in het publieke belang inzake fraude is derhalve belangrijk voor het behoud van de wettelijke status van de accountant.

Cliëntenbelang

Het is – zeker in geval van werknemersfraude of fraude van buiten de organisatie – ook in het belang van de betalende opdrachtgever dat de accountant adequaat omgaat met risico's inzake signalen van fraude. Dit cliëntenbelang vormt dus eveneens een prikkel: indien de accountant op dit punt voor de cliënt niet van toegevoegde waarde is, vervalt voor de cliënt een belangrijke reden om een accountant in te schakelen.

Vergoeding

De vergoeding van de accountant vormt eveneens een belangrijke prikkel. Deze kan echter twee kanten op werken: de prik-

kel kan positief zijn, indien de cliënt graag wil betalen voor het onderzoeken, oplossen en in de toekomst voorkómen van fraude (preventie). Maar er kan ook sprake zijn van een negatieve prikkel, bijvoorbeeld indien het afgesproken budget niet voorziet in werkzaamheden wat betreft vermoedens van fraude, en de cliënt daar ook niet voor wenst te betalen. Accountants met een rechte rug geven in een dergelijk geval hun opdracht terug, iets wat echter niet altijd staande praktijk is.

Wettelijke meldplichten en publiek toezicht

Een belangrijke prikkel vormt voorts het feit dat de accountant een wettelijke meldplicht inzake fraude en witwassen heeft. En daarnaast dat er sprake is van publiek toezicht (door de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en het Bureau Financieel Toezicht (BFT)) op onder meer de naleving van deze meldplichten. Deze toezichthouders schromen niet om publiekrechtelijke maatregelen te treffen, zoals het opleggen van een boete, indien er sprake is van *non-compliance* door accountants(organisaties). Ernstige vormen van niet-naleving kunnen zelfs leiden tot doorhaling van de accountant in het accountantsregister of het intrekken van de AFM-vergunning van de betrokken accountantsorganisatie.

Aansprakelijkstelling

Dat brengt mij tot het laatste punt: de mogelijkheden van tuchtrechtelijke, strafrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkstelling. Zo'n aansprakelijkstelling heeft niet zelden zowel financiële als reputationele gevolgen. Met name aandeelhouders (vaak via belangenbehartigers, zoals de Vereniging van Effectenbezitters, Deminor of een claimstichting) en curatoren zijn succesvol bij het indienen van claims tegen accountants(organisaties).

Onvoldoende effectief

De accountant heeft dus veel prikkels om fraude aan te kaarten. Maar deze lijken thans nog onvoldoende effectief. De laatste decennia komt de accountant eerder na fraude negatief in beeld, dan wegens het vervullen van een heldenrol. Te vaak treft de accountant terecht het verwijt dat hij of zij heeft zitten slapen terwijl de fraude zich onder zijn of haar ogen voltrok.

Diverse onderzoekscommissies in binnen- en buitenland hebben, in relatie tot fraude, de afgelopen jaren hun zorg uitgesproken over de accountant (Brydon, 2019; CTA, 2020; MCA, 2016; 2018; 2020; Senate, 1977; Treadway Commission, 1987). Zij constateerden dat het cliëntenbelang om fraude niet openbaar

te maken, doorgaans sterker woog dan het publieke belang. Zij stelden vast dat commerciële belangen regelmatig zwaarder wegen dan het maatschappelijk belang. Zij oordeelden tevens dat meldplichten accountants kennelijk nog onvoldoende stimuleren om fraude te melden, en voorts dat het toezicht hun onvoldoende gezag inboezemt en/of dat de pakkans te klein is. Bovendien zijn de gevolgen van reputatieschade – mede door de vrijwel onaantastbare positie van de grootste accountantskantoren – kennelijk nog te gering en/of zijn de sancties te laag.

Beroepstrots en anders harde hand toezichthouder

Kortom: prikkels te over, maar de effectiviteit daarvan moet omhoog. Hoe dan? Primair door het accountantsberoep, dat is ontstaan naar aanleiding van een fraudekwesitie, te laten terugkeren naar zijn *roots*. Het beroep moet zelf weer de wil en attitude tonen om fraude aan te pakken. Tijd dus om de beroepstrots – de eerstgenoemde prikkel – te laten herleven. De Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) en de grote accountantskantoren nemen daartoe inmiddels diverse initiatieven, bijvoorbeeld via specifieke publicaties over fraude en door actiever deel te nemen aan het maatschappelijk debat over dit onderwerp.

Indien het beroep er echter niet in slaagt om zijn rol en verantwoordelijkheid inzake fraude adequaat in te vullen, resteert de harde hand: als vergunningverstrekker en toezichthouder zou de AFM bijvoorbeeld, al dan niet tijdelijk, vergunningen moeten kunnen intrekken van accountantsorganisaties die een scheve schaats rijden. Daarmee zou dan immers door de toezichthouder een duidelijk en krachtig signaal worden afgegeven inzake het belang van effectieve fraudebestrijding door accountants.

Literatuur

Brydon, D. (2019) *Assess, assure and inform*. Report of the independent review into the quality and effectiveness of audit, 18 december. Te vinden op assets.publishing.service.gov.uk.

CTA (2020) *Vertrouwen op controle*. Rapport van de Commissie toekomst accountancysector, 30 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

MCA (2016) *Veranderen in het publiek belang*. Monitoring Commissie Accountancy, 20 oktober. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

MCA (2018) *Doorpakken!* Monitoring Commissie Accountancy, 31 mei. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Monitoring Commissie Accountancy, 14 januari. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

Senate (1977) *The accounting establishment*. Washington: U.S. Government Printing Office. Te vinden op openlibrary.org.

Treadway Commission (1987) *Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*, oktober. Te vinden op www.coso.org.

Toekomst

De pogingen van accountants en toezicht-houders om de controlekwaliteit te verbeteren, kunnen bepalend zijn voor de toekomst van het accountantsberoep. Maar ook de technologie kan het werk van de accountant flink veranderen. En hoe kijkt de nieuwe generatie eigenlijk aan tegen het beroep?

Technologie verandert het werk en de competenties van de accountant

Technologische ontwikkelingen beïnvloeden niet alleen de manier waarop bedrijven werken, maar ook de wijze waarop zij daarover verantwoording afleggen. De accountant controleert financiële verantwoordingen, en geeft daarbij controleverklaringen af. Daarmee beïnvloeden de technologische ontwikkelingen ook het accountantswerk. Hoe verandert de technologie het werk en de competenties die de accountant daarvoor nodig heeft?

IN HET KORT

- Technologie beïnvloedt zowel de manier waarop accountants controles uitvoeren, als dat wat ze controleren.
- Accountants moeten hun technologische competenties uitbreiden tot het niveau van de *citizen data scientist*.
- Hoe ver het werk en de competenties opschuiven in de richting van technologie verschilt per accountant

EDDY VAASSEN

Hoogleraar aan Tilburg University en aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en lid van de Commissie Eindtermen Accountantsopleiding

De mogelijkheden van de informatie- en communicatietechnologie (IT), en de daaruit voortkomende data, lijken welhaast oneindig. De beschikbaarheid van die technologie en data heeft een enorme invloed op onze samenleving, waarin de mens steeds vaker vervangen wordt door computers, en waarbij de dingen in ons dagelijks leven altijd en overal verbonden zijn met elkaar en met het internet. Denk hierbij aan technologieën als *cloud computing*, *internet of things* (met allerlei sensoren die automatisch een voortdurende stroom van nieuwe data genereren), kunstmatige intelligentie, *robotic process automation*, gedistribueerde databases (waaronder *blockchain*), *virtual reality* en mobiele technologieën. Ook allerlei toepassingen waarvan de effectiviteit sterk afhankelijk is

van de genoemde technologieën vallen hieronder, zoals data-analyse (inclusief *process mining* en tekstanalyse), *business intelligence*, en *continuous auditing*.

In een dergelijke omgeving nemen de hoeveelheid, variatie en snelheid van de data die ter beschikking komen van bedrijven en hun accountants exponentieel toe (Mayer-Schönberger en Cukier, 2013). Uit verschillende verkenningen blijkt dat het beroep van 'controle-rend accountant' (hierna kortweg 'accountant'), zoals we dat nu kennen, door de genoemde technologische ontwikkelingen sterk zal veranderen (SGPB, 2019; NBA, 2019; WEF, 2018; Byrnes et al., 2014). Accountants die niet willen of kunnen mee veranderen zullen hun relevantie verliezen, want er is immers concurrentie van grote tech-bedrijven zoals Google en Microsoft. Die veranderingen kunnen worden onderverdeeld in twee hoofdcategorieën van werkzaamheden op basis van de rol die technologie speelt in het accountantsberoep.

De eerste categorie behelst alle werkzaamheden van de accountant met betrekking tot het controleren van technologie en data. Hier vormen de technologie en data de controle-objecten (datgene wat gecontroleerd wordt). Bijvoorbeeld, de accountant beoordeelt of de logische toegangsbeveiliging van een IT-systeem bij de klant effectief is. Als echter de controle-objecten veranderen (bijvoorbeeld een *smart contract* in een blockchain, of algoritmes in toepassingen van kunstmatige intelligentie), dan moet de vraag worden gesteld of dit het werk is van de technologie- en dataspecialist of van de accountant die daarmee meer in de richting van technologie en data opschuift.

De tweede categorie betreft alle werkzaamheden met betrekking tot het gebruikmaken van technologie en data bij het controleren. Hier vormen de technologie en data de controle-instrumenten. Bijvoorbeeld, de

accountant gebruikt automatische processen (*robotic process automation*) om de logische toegangsbeveiliging van een IT-systeem te beoordelen.

Als de werkzaamheden van de accountant veranderen, dan zullen de competenties waarover hij moet beschikken om die werkzaamheden te kunnen uitvoeren ook veranderen. De nieuwe accountant moet steeds meer competenties ontwikkelen op het gebied van technologie en data om die te kunnen controleren (technologie en data als controle-objecten). Hij moet echter ook op het gebied van toepassingen die gebruik maken van technologie en data om de controle effectiever en efficiënter te doen verlopen (technologie en data als controle-instrumenten) de nodige competenties ontwikkelen.

In dit artikel verken ik met welke nieuwe controle-objecten de accountant te maken krijgt, welke nieuwe controle-instrumenten hij tot zijn beschikking heeft, en tot hoever zijn competentieniveau moet gaan om de voordelen van al die beschikbare technologie optimaal te benutten en de risico's ervan zo goed mogelijk te beheersen.

Relevante technologieën en toepassingen

De nieuwe accountant maakt intensief gebruik van de interne en externe data die hij bij de controle tot zijn beschikking heeft. Hij past daarop allerlei statistische methoden toe die uitzonderingen moeten detecteren om gericht controleinformatie te verzamelen. Op die manier probeert hij de controle effectiever (meer data in de controle betrekken waardoor de kwaliteit van de controle verbetert) en efficiënter (minder manuren nodig, want technologie neemt veel werkzaamheden over) te laten verlopen.

De accountant gebruikt deze statistische methoden in alle fasen van de jaarrekeningcontrole, dus zowel bij het plannen van de controle, de risico-analyse, de toetsing van de interne-beheersingsmaatregelen, de gegevensgerichte cijferanalyse en detailcontrole, als bij de uiteindelijke rapportage.

Ook zal de accountant steeds vaker betrokken zijn bij bijzondere onderzoeken waarin het object van de controle sterk op technologie leunt. Organisaties zetten nu al sommige technologieën in bij hun informatieprocessen. Deze technologieën kunnen voor de accountant

mogelijke controle-objecten vormen. Van andere ligt het inzetten nog wat verder in de toekomst. Hetzelfde geldt voor de toepassingen die door de accountant gebruikt kunnen worden bij zijn controle – de nieuwe controle-instrumenten.

Nieuwe controle-objecten

De belangrijkste controle-objecten bij een op technologie en data gerichte controle zijn de *IT general controls* (change management, toegangsbeveiliging, back-up en recovery), de *IT application controls* (controles op invoer en verwerking van data), en de *IT dependent manual controls* (gebruikerscontroles wat betreft de output van geautomatiseerde systemen) (zie bijvoorbeeld Van Gils, 2007).

De accountant zal altijd controle-informatie verzamelen over deze objecten. Naarmate de technologie en de data die de accountant bij zijn cliënten aantreft zich verder ontwikkelen, zal hij echter worden geconfronteerd met geheel nieuwe controle-objecten. Voorbeelden hiervan zijn blockchain-toepassingen bij de cliënt, de ecosystemen van de desbetreffende blockchains, de *smart contracts* die gebouwd zijn op die blockchains, de oracles ('dingen' in de *internet of things*, en andere databronnen die data afgeven aan en ontvangen van smart contracts in blockchains), robots die worden ingezet bij de automatisering van processen (RPA), gedecentraliseerde autonome organisaties die gebouwd zijn op blockchains, en de algoritmes die worden gebruikt bij kunstmatige-intelligentietoepassingen. Waar RPA al op grote schaal wordt toegepast en kunstmatige intelligentie sterk in opkomst is (al dan niet in combinatie met RPA), liggen blockchaintoepassingen nog wat verder in de toekomst.

Nieuwe controle-instrumenten

De accountant zal steeds vaker controle-informatie op afstand kunnen verzamelen door de data van de cliënt in te lezen en daarop allerlei analyses uit te voeren, al dan niet in combinatie met externe data. Hij kan dat met een veel hogere frequentie doen dan één of enkele malen per jaar, vandaar dat hiervoor de term *continuous auditing* wordt gebruikt.

Continuous auditing kan gebruik maken van een *continuous monitoring*-systeem dat bij de cliënt is geïnstalleerd en dat elke transactie evalueert op basis van vooraf te definiëren en tijdens het monitoring-proces bij te stellen toetsingsregels, om zo te onderzoeken of de relevante interne-beheersingsmaatregelen werken zoals

ze zouden moeten doen. Die toetsingsregels kunnen handmatig worden bijgesteld, maar dat kan ook volledig geautomatiseerd gebeuren via kunstmatige intelligentie.

De technologie die wordt gebruikt om de accountant voortdurend up-to-date inzicht te geven in mogelijke afwijkingen in cijfers of bij tekortkomingen in de interne-beheersingssystemen is gebaseerd op *business intelligence*-toepassingen met (mobiele) dashboards en verschillende vormen van datavisualisatie. De analyses die aan deze business-intelligence-toepassingen ten grondslag liggen kunnen kwantitatief zijn, zoals bij de analyse van journaalposten of het analyseren van *event logs* bij *process mining*. Deze kunnen echter ook kwalitatief zijn, zoals de analyse van teksten in e-mails, websites, nieuwsartikelen of sociale media.

Het verzamelen en verwerken van controle-informatie wordt via RPA gedaan, waardoor de accountant

De nieuwe accountant past statistische methoden toe om gericht te controleren op gedetecteerde uitzonderingen

alleen nog maar de gerapporteerde uitzonderingen hoeft te beoordelen (en daar eventueel nadere controle-informatie over zal verzamelen). Voor deze toepassingen is momenteel al ruimschoots software beschikbaar. Van recentere datum zijn toepassingen waarbij er gebruik wordt gemaakt van blockchaintechnologie, waarin de accountant deel uitmaakt van het ecosysteem van de desbetreffende blockchain, daarin zelf continu transacties monitort – en waar nodig nader onderzoek doet.

In de nabije toekomst zullen steeds meer controle-instrumenten volledig geautomatiseerd worden en gebruik gaan maken van blockchain of andere vormen van gedistribueerde databases in combinatie met smart contracts. Denk hierbij aan het vastleggen van transacties door verschillende organisaties in een gedistribueerde database, die met behulp van blockchaintechnologie wordt bijgewerkt, en daardoor de zogenoemde *shared single-source-of-truth* is. Bij de controle zal de accountant dan de vastlegging in het informatiesysteem van de cliënt vergelijken met de vastlegging in de blockchain, en de afwijkingen nader analyseren.

Technologie- en datacompetenties

Een belangrijke factor bij het bepalen van het competentieprofiel op het terrein van technologie is dat de accountant op veel andere terreinen ook competenties moet hebben. Het beschikken over significant meer technologie- en datacompetenties betekent dat ofwel zijn kennisbasis breder wordt, ofwel bepaalde andere competenties moeten worden opgeofferd waardoor er een zekere specialisatie ontstaat.

Het lijkt onhaalbaar dat de individuele accountant zijn basiskennis verbreedt en tegelijkertijd over de volle breedte diepgaande kennis verwerft. Naast technologie en data spelen er immers ook de steeds verder uitdijende regelgeving, het scherpere toezicht, de nieuwe bedrijfsmodellen, duurzaamheidseisen, controle van niet-financiële informatie, en de specifieke branchekennis een

De accountant zal geleidelijk aan steeds meer competenties ontwikkelen op het terrein van technologie en data

steeds grotere rol in de accountancy. Dit kan tot een stapeling van competenties leiden die de cognitieve capaciteiten van een individu ver zouden overschrijden.

Het alternatief – specialisatie, bijvoorbeeld op het terrein van technologie en data – is zeker een optie, maar daarmee zou de accountant in kwestie niet meer de eindverantwoordelijkheid voor een controle kunnen dragen, en zodoende ook beperkte doorgroeimogelijkheden hebben als accountant.

De accountant zou er daarom voor moeten kiezen om zijn competenties in de breedte van de accountancy – uiteraard passend bij zijn huidige en verwachte toekomstige werkzaamheden – op peil te houden, en daarnaast om op het terrein van technologie en data een aantal specifieke, meer diepgaande competenties te verwerven. In dat geval zal hij bij zijn controle gebruik kunnen maken van expertise op *data-science*-gebied, waaronder data-analyse, kunstmatige intelligentie en informatica.

De coördinerende rol die de accountant speelt om in zijn controleteam accountancy en data science op elkaar af te stemmen, kan het best worden

aangeduid als die van de *citizen data scientist*. De ‘citizen data scientist’ heeft in de breedte kennis van data science, kan zelfstandig eenvoudige data-analyses uitvoeren, en kan aan de *specialist data scientist* heel concreet duidelijk maken welke behoeften aan complexere data-analyse hij heeft (Tapadinhas en Idoine, 2016). Citizen data scientist is geen professie als zodanig, maar een belangrijk aspect van beroepen die datagestuurde besluitvorming vereisen. De accountant is een voorbeeld van een dergelijke professie.

De accountant als citizen data scientist zal naast de traditionele competenties op het gebied van informatieverzorging ook competenties hebben op het terrein van technologie en data. Hierdoor spreekt hij de taal van de technologie- en dataspecialisten die hij ofwel in zijn team opneemt (controle- en verslaggevingscompetenties in relatie tot technologie en data), ofwel als extern deskundige inschakelt om bepaalde specialistische taken uit te voeren in het kader van de controle (andere dan controle- en verslaggevingscompetenties, waaronder data-analyse en het ontwerpen van *business intelligence dashboards*).

De logische evolutie is dat de accountant geleidelijk aan steeds meer competenties ontwikkelt op het terrein van technologie en data, en daardoor beter in staat zal zijn om de technologie- en dataspecialisten te vertellen wat hij van ze verwacht, en om ook de kwaliteit van hun werk beter te kunnen beoordelen. Daarmee heeft de accountant als citizen data scientist de rol die recht doet aan het grote belang van technologie en data in de controle, en die derhalve voor de nieuwe accountant nastrevenswaardig is.

Een model

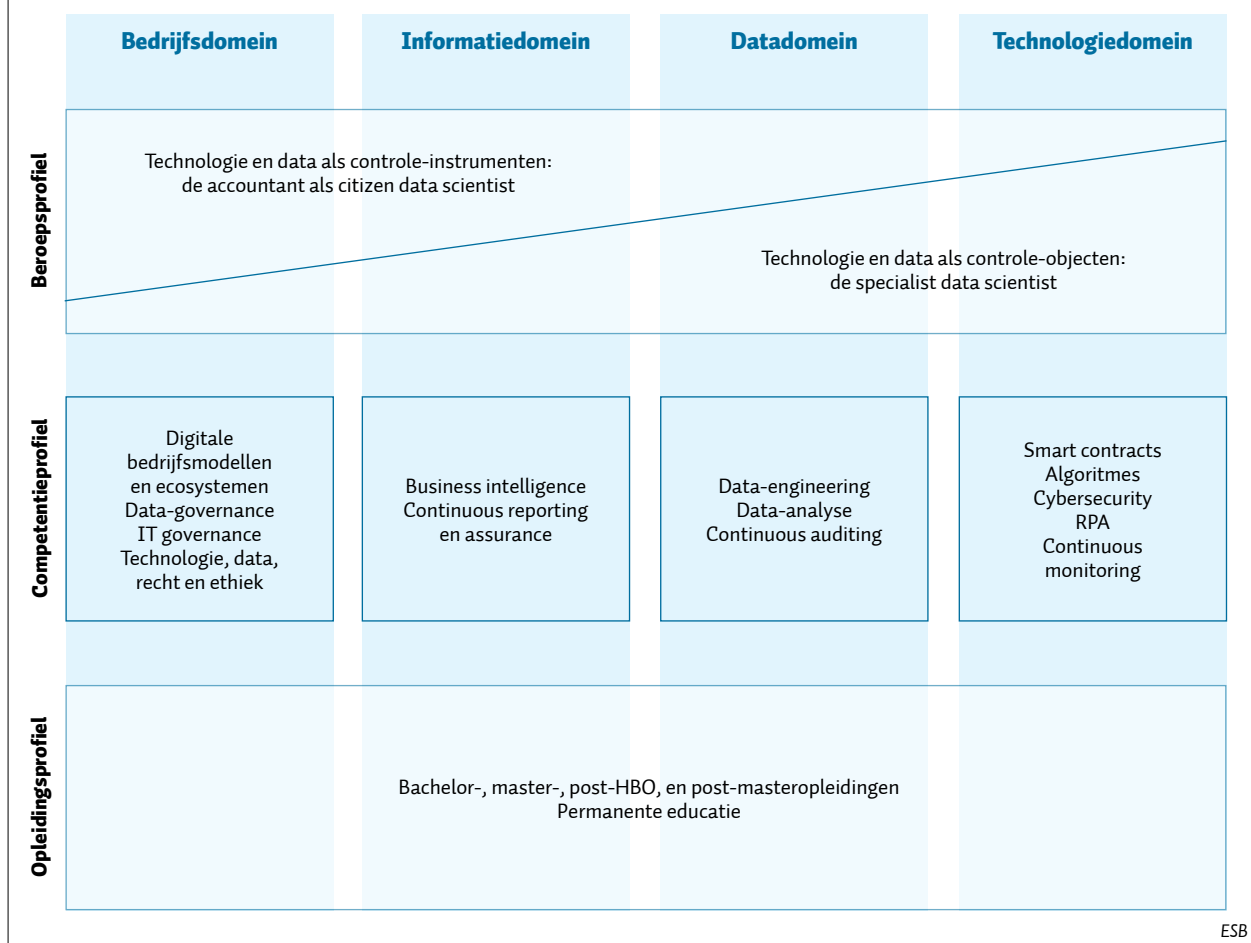
Om de rol van de accountant als citizen data scientist nader te analyseren, kan een model worden ontwikkeld dat het onderscheid en de samenhang tussen het bedrijfsdomein, het informatiedomein, het datadomein en het technologiedomein weergeeft. Figuur 1 geeft de indeling in domeinen schematisch weer.

Bedrijfsdomein

In het bedrijfsdomein spelen de bedrijfsprocessen zich af. Hier vinden bijvoorbeeld verkooptransacties plaats, wordt de organisatiestrategie bepaald, wordt er ingekocht, worden er mensen aangenomen en wordt er geïnvesteerd. Het bedrijfsdomein is dus de waarneembare werkelijkheid van een organisatie.

Een model van de accountant als citizen data scientist

FIGUUR 1

ESB

Informatieverzorging en IT-inzet zijn nooit doelstellingen op zich, omdat ze altijd moeten bijdragen aan de realisatie van de organisatiedoelstellingen. De organisatiedoelstellingen horen bij het bedrijfsdomein.

De accountant die activiteiten in dit domein uitvoert, heeft een diepgaande kennis nodig van de bedrijfsprocessen en de bedrijfstak van de desbetreffende organisatie. Nieuwe competentiegebieden in dit domein betreffen onder andere digitale bedrijfsmodellen en ecosystemen, data-governance, IT-governance, en technologie, data, recht en ethiek.

Informatiedomein

In het informatiedomein vinden de informatie en communicatie over en ten behoeve van het bedrijfsdomein

plaats. Hier wordt bijvoorbeeld gerapporteerd dat er van een bepaald artikel een bepaalde hoeveelheid is verkocht en dat er daardoor nog een bepaalde voorraad resteert, dat er is geïnvesteerd in een bepaalde productie-installatie of dat de kwartaalwinst een bepaald bedrag is geweest. Hier wordt echter ook informatie gerapporteerd over marktverhoudingen, concurrentengedrag en andere strategische onzekerheden.

Kortom, het informatiedomein is een directe weergave van de achterliggende werkelijkheid die zich afspeelt in het bedrijfsdomein. De accountant die in dit domein werkt, heeft een diepgaande kennis nodig van de informatieverzorging door de organisatie. Nieuwe competentiegebieden in dit domein betreffen onder andere business intelligence, continuous reporting en assurance.

Datadomein

In het datadomein worden data verzameld, vastgelegd, opgeschoond, bewerkt en gereedgemaakt voor verwerking tot informatie. Hier worden bijvoorbeeld verkooptransacties ingevoerd die moeten leiden tot het bijwerken van verschillende masterdataverzamelingen, zoals debiteuren, voorraden en geldontvangsten. Het datadomein is dus het voorportaal van het informatiedomein, omdat alleen met gebruik van de juiste data de gewenste informatie kan worden opgeleverd.

De accountant die activiteiten in dit domein uitvoert, heeft een diepgaande kennis nodig van de datastructuren binnen de organisatie. Nieuwe competentiegebieden in dit domein betreffen onder andere data engineering, data-analyse, en continuous auditing.

Technologiedomein

In het technologiedomein gaat het om de IT die wordt ingezet om data te verzamelen, vast te leggen, op te schonen, te bewerken en gereed te maken voor verwerking tot informatie. Hiertoe behoort zowel hardware als software.

De accountant die activiteiten in dit domein uitvoert, heeft een diepgaande kennis nodig van de IT-infrastructuur van de organisatie. Nieuwe competentiegebieden in dit domein betreffen onder andere smart contracts, algoritmes, cybersecurity, robotic process automation en continuous-monitoringsystemen.

Positie accountant als citizen data scientist

De werkzaamheden van de accountant spelen zich traditioneel vooral af in het bedrijfs- en het informatiedomein. Hier zal hij technologie en data gebruiken als controle-instrumenten, en dat in de toekomst steeds intensiever gaan doen.

De accountant zal als citizen data scientist zich gaan bewegen in de richting van het datadomein, en in mindere mate in de richting van het technologiedomein – waarbij dan de grenzen tussen zijn werk en dat van technologie- en dataspecialisten enigszins zullen vervaagen. De accountant zal daarbij, door de technologische hulpmiddelen die hem ten dienste staan, steeds meer werk van de technologie- en dataspecialisten kunnen overnemen.

De specialisten op het terrein van het auditen van technologie en data (bijvoorbeeld IT-auditors) zullen zich als *specialist data scientists* meer gaan richten op nieuwe en complexere controle-objecten, zoals blockchain-applicaties, algoritmes in kunstmatige intel-

ligentie, RPA, cybersecurity, en continuous-monitoringsystemen zoals die bij de cliënt zijn geïnstalleerd.

Het beroepsprofiel en het competentieprofiel van de accountant als citizen data scientist resulteren in een bepaalde opleidingsbehoefte. Die opleidingsbehoefte moet worden uitgewerkt in een opleidingsprofiel dat op bachelorniveau begint en vervolgens op master-, post-HBO-master- en permanente educatieniveau wordt voortgezet. Daarbij zal elke individuele accountant voor zichzelf moeten bepalen hoe ver hij richting het technologiedomein wil opschuiven bij het voorzien in zijn opleidingsbehoefte.

Conclusie

De accountant wordt een citizen data scientist die intensief samenwerkt met de specialist data scientist. De accountant beschikt daartoe over een uitgebreid instrumentarium om de communicatie, en mede daardoor de effectiviteit en efficiëntie van zijn controle te optimaliseren, in een wereld waarin technologie en data steeds dominanter worden.

Literatuur

- Byrnes, P. et al. (2014) *Reimagining auditing in a wired world*. American Institute of Certified Public Accountants, White Paper, August 2014.
- Gils, H.G.T. van (2007) Relatie IT application en IT general controls nog eens onder de loep. *Compact*, 3, 19–26. Te vinden op www.compact.nl.
- Mayer-Schönberger, V. en K. Cukier (2013) *Big data, a revolution that will transform how we live, work, and think*. Londen: John Murray Press.
- NBA (2019) *Data-analyse bij de controle: uitdagingen en vooral kansen*. NBA-handreiking 1141. Te vinden op www.nba.nl.
- SGPB (2019) *Van bankzitter tot sterspeler: de impact van technologie op de accountantscontrole*. NBA, Stuurgroep Publiek Belang, juni. Te vinden op www.accountant.nl.
- Tapadinhas, J. en C. Idoine (2016) *Citizen data science augments data discovery and simplifies data science*. Gartner Research, 9 december. Te vinden op www.gartner.com.
- WEF (2018) *The future of jobs report*. WEF, Centre for the New Economy and Society. Rapport te vinden op www.weforum.org.

Accountants in opleiding verschillen in visie op wat een goede accountant is

Bij incidenten in de accountancysector rijst telkens weer de vraag hoe de accountants zelf over hun eigen beroepsuitoefening denken. Een keuze-experiment onder accountants in opleiding laat zien dat hun visies op het vakgebied uiteenlopen.

IN HET KORT

- Sommige accountants varen op hun eigen morele kompas, anderen hechten aan de objectiviteit van wet- en regelgeving.
- Accountants verschillen in het object van loyaliteit: klant, werkgever of de maatschappij.
- Opleiders en werkgevers hebben invloed op deze visies en kunnen dus een rol spelen bij kwaliteitsverbetering.

JOB VAN EXEL
Hoogleraar aan de
Erasmus Universiteit
Rotterdam
(EUR)

GJALT DE GRAAF
Hoogleraar aan de
Vrije Universiteit
Amsterdam

ANTOINETTE RIJSENBILT
Onderzoeker en
gastdocent aan de
EUR

Théodore Limperg, grondlegger van het accountantsvak in Nederland, beschreef de accountant als ‘de vertrouwensman van het maatschappelijke verkeer’ (Wielard, 2008).

Accountants hebben de publieke verantwoordelijkheid om de boekhouding van organisaties te controleren. Ze worden hiervoor door die organisaties zelf ingehuurd en betaald, en uiteraard hebben deze organisaties een belang bij de uitkomst van de controle. Maar daarnaast hebben accountants en accountantskantoren ook hun eigen belangen.

In de dagelijkse praktijk komen al deze verschillende belangen – van de samenleving, de klant, de werkgever, collega’s, carrière, het eigen geweten – bij elkaar, en men kan zich makkelijk voorstellen dat deze belangen soms heel divers zijn. Vandaar de aanhoudende incidenten, zodat de sector al jaren onder een vergrootglas ligt en de toezichthouder AFM een kritisch oordeel velst over de kwaliteit van het accountantswerk (AFM, 2014; 2017).

Daarom is het vanuit maatschappelijk perspectief een belangrijke vraag welke dilemma’s accountants in hun werk ervaren, en hoe zij hiermee omgaan. Waar ligt de loyaliteit van de accountant? Om hier inzicht in te krijgen, hebben we onderzocht welk beeld accountants van hun beroep hebben. Wanneer vinden ze zelf dat ze hun werk goed doen?

Het concept van goed vakmanschap dat accountants hanteren is moreel van belang, want het zegt iets over welke waardeconflicten ze in hun dagelijkse praktijk ervaren, en hoe ze daarmee omgaan (De Graaf, 2011; 2016).

De visie die een accountant op het beroep heeft, is niet alleen maar ideëel: de toewijding van accountants aan het object van hun loyaliteit beïnvloedt namelijk hun gedrag, bijvoorbeeld via de prioriteit die ze geven aan signalen, onderwerpen en afspraken (Fletcher, 1993). Met andere woorden, accountants met uiteenlopende visies op goed vakmanschap zullen in de dagelijkse praktijk andere belangenconflicten ervaren en andere keuzes maken. De visies op het beroep zijn dus ook moreel van belang: ze tonen hoe accountants hun wereld zien en benaderen. Dus welke dilemma’s accountants ervaren, en wat de morele implicaties en mogelijke oplossingen hiervan zijn, hangt af van wat hun visie is op goed vakmanschap.

We richten ons in onze analyse op de intrinsieke motivatie en de keuzes en dilemma’s van junior accountants, die aan het begin staan van hun carrière. Deze groep is bijzonder relevant omdat zij in de komende jaren het vakgebied zullen gaan vormen.

Keuze-experiment onder studenten

Aan ons onderzoek deden 53 studenten mee van het post-masterprogramma *Chartered Accountant* van de

Erasmus School of Accounting & Assurance van de Erasmus Universiteit Rotterdam, en nog eens 55 studenten van het masterprogramma *Accounting & Control* van de School of Business and Economics van de Vrije Universiteit Amsterdam (samen 108).

Beide programma's zijn parttime opleidingen die studenten over het algemeen volgen naast hun werk als junior accountant. De deelnemende studenten waren

Sommige accountants vinden dat je cijfers alleen goed kunt beoordelen als je dicht bij de klant staat

gemiddeld 27 jaar oud (23–48 jaar), 71 procent van hen was man, 77 procent werkte voor een van de vier grote accountantskantoren (PwC, Deloitte & Touche, Ernst & Young of KPMG) en 15 procent voor een middelgroot kantoor met meer dan twintig accountants.

De studenten hebben, volgens het schema in figuur 1, 45 stellingen gerangschikt naar de mate waarin ze het ermee eens waren en deze rangschikking hebben ze schriftelijk gemotiveerd. Voorbeelden van stellingen zijn: 'Accountants weten wat goed en fout is, daar heb-

ben zij geen wet- en regelgeving voor nodig,' 'De loyaliteit van een accountant moet meer bij de klant liggen dan bij de maatschappij,' en 'Het streven naar de laagste prijs gaat nog wel eens ten koste van het vakmanschap'.

De 45 stellingen komen uit de literatuur over vakmanschap en integriteit bij accountancy (VRC, 2014; Karssing en Jeurissen, 2008; Timaniau en Berghman, 2009), en uit interviews met acht senior accountants en docenten accountancy, en betreffen de vijf fundamentele beginselen voor het handelen van accountants volgens de *Verordening gedrags- en beroepsregels accountants* van de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (hierna: gedrags- en beroepsregels van de NBA). Deze beginselen zijn: professionaliteit, integriteit, objectiviteit, vakbekwaamheid en zorgvuldigheid, en vertrouwelijkheid.

De set stellingen en het overige onderzoeksmateriaal is voorafgaand aan de dataverzameling getest op compleetheid en begrijpelijkheid door zes senior accountants en accountancy-opleiders, en door 27 accountancystudenten van beide deelnemende universiteiten (De Graaf et al., 2017).

Factoranalyse

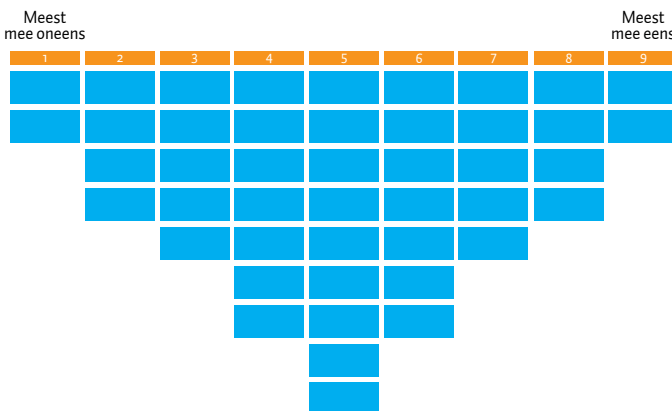
Via factoranalyse zijn er in de rangschikkingen van de stellingen vier patronen gevonden, die tezamen 57 procent van de variantie verklaren. Deze patronen werden met behulp van de toelichtingen die studenten gaven bij hun rangschikking geïnterpreteerd als zijnde visies op het vakmanschap van de accountant.

We beschrijven iedere visie aan de hand van de stellingen die door studenten met die visie het meest onderschreven waren – dat wil zeggen de stellingen waar ze het meest mee eens of oneens waren – en aan de hand van de stellingen die de visie sterk onderscheidde van de andere visies – dat wil zeggen die door deze studenten heel anders gerangschikt werden. Daarnaast is er gebruikgemaakt van het kwalitatieve materiaal om de beschrijvingen nauw aan te laten sluiten bij de bewoordingen van de betreffende junior accountants.

De bij dit onderzoek gebruikte methode, de Q-methodologie (Watts en Stenner, 2012), is bij uitstek geschikt voor het onderzoeken van visies aangaande gevoelige of complexe onderwerpen, en werd eerder toegepast bij onderwerpen als de loyaliteit van topambtenaren (De Graaf, 2011), hoe bankiers naar hun klanten kijken (De Graaf, 2003), visies op goed medisch leiderschap (Van de Riet et al., 2019), vaccinatiebereidheid (Patty et al., 2017) en orgaandonatie (Truijens en Van Exel, 2019).

Schema voor het rangschikken van de stellingen

TABEL 1

ESB

Vier visies in twee categorieën

De vier visies op het vakmanschap van de accountant zijn in twee categorieën in te delen. De eerste visie past in de eerste categorie, en stelt de klant centraal. Belangen worden afgewogen via het morele kompas van de accountant. De drie andere visies hebben gemeen dat ze sterk de nadruk leggen op de kernwaarden van objectiviteit, integriteit, professionaliteit en vertrouwelijkheid, en passen in de tweede categorie. Deze visies wijken van elkaar af met betrekking tot het object van de loyaliteit: de klant, de werkgever of de maatschappij.

Het eigen morele kompas

In de eerstgenoemde visie is het voor de accountant belangrijk om dicht bij de klant te staan, want alleen als je je klant goed kent en begrijpt, kun je de cijfers en de risico's goed beoordelen. Hiervoor is het belangrijk dat de accountant goed kan communiceren, zowel met het eigen team om erop toe te zien dat men samen alle controles goed uitvoert, als met de klant om te zorgen dat zijn bevindingen worden begrepen en overgenomen.

Het is in deze visie niet nodig afstand te houden tot de klant om als accountant je werk goed te kunnen doen. Sterker nog, het is belangrijk om betrokken te zijn

bij de organisatie en met de wensen van de klant rekening te houden, want anders zoeken ze wel een andere accountant.

Het is in deze visie ook niet per se noodzakelijk voor een accountant om je volledig aan de wet te houden, of de malversaties die je aantreft altijd direct te rapporteren aan de autoriteiten. De loyaliteit van deze accountants ligt dus in eerste instantie bij de klant.

Wet- en regelgeving staan het goed en efficiënt functioneren van de accountant in deze visie een beetje in de weg. De veelheid aan regels zorgt ervoor dat accountants checklists gaan aflopen en niet meer zelf nadenken. Dit is niet bevorderlijk voor de kwaliteit van het werk. Bovendien zijn wetten en regels vaak te rigide en geven ze geen antwoord op alle vragen waar je in de praktijk als accountant tegenaan loopt. Accountants zijn goed opgeleid, hebben hun eigen morele kompas, en kunnen zelf prima beoordelen of de zaken goed gaan of niet.

Objectiviteit

De drie andere visies vinden objectiviteit voor een accountant de belangrijkste waarde. Het is nodig om professioneel te kunnen werken, om kritisch te kunnen oordelen, en om aan de maatschappelijke verantwoor-

delijkheid te beantwoorden. Deze accountants hebben de kernwaarden van de gedrags- en beroepsregels van de NBA omarmd, en vormen het bestaansrecht van het beroep.

Als accountants niet objectief en integer handelen en de maatschappij hun werk daarom niet langer vertrouwt, heeft het beroep geen maatschappelijke waarde

Bijna alle geënquêteerden met een focus op de klant werkten bij een van de vier grote accountantskantoren

meer en kun je er net zo goed mee stoppen. In de praktijk is de scheidslijn tussen goed en slecht soms moeilijk te definiëren. Er is een grijs gebied, en daarom is het belangrijk om je als accountant altijd aan de wetten en regels te houden, ook al doet niet iedereen dat.

Klant, werkgever of maatschappij

Deze drie visies hebben een gedeelde kern, maar wijken van elkaar af met betrekking tot het object van de loyaliteit – de klant, de werkgever of de maatschappij. De visie die de dienstbaarheid aan de klant belangrijk vindt, benadrukt dat accountancy mensenwerk is. Niet alles is objectief en meetbaar, vandaar dat een goed contact met de klant belangrijk is voor het werk. Een adviserende rol vinden deze accountants niet strijdig met objectiviteit en onafhankelijkheid. Zij zien concurrentie niet als bedreiging voor professionaliteit, en vinden bij het oplossen van lastige vraagstukken professionele gedragsregels belangrijker dan de visie van de werkgever.

Bij de visie die dienstbaarheid aan de werkgever vooropstelt, laat men zich wat betreft zijn visie op het beroep en in het omgaan met dilemma's sterk leiden door de werkgever. Deze accountants vinden als enige groep dat de werkgever meer invloed heeft op hoe het werk verloopt dan wetten en regels, en ze menen dan ook dat de werkgever verantwoordelijk is voor de kwaliteit van het werk. Je werkt als accountant in een team, voor een baas, met de stress van tijdsdruk en al die verschillende belangen. Als er dan een fout wordt geconstateerd, moet men niet de individuele accountant daarop

aankijken of hem sancties opleggen. Van alle accountants zijn deze er het minst mee eens dat ze geen wetten en regels nodig hebben, of dat deze ten koste zouden gaan van hun productiviteit.

Ten slotte, accountants met de visie die dienstbaarheid aan de maatschappij centraal stelt, vinden zorgvuldigheid erg belangrijk. Tijdsdruk en budget zouden nooit een argument mogen zijn om slecht werk af te leveren. Dit is volgens hen echter te vaak wel het geval, en is de oorzaak van de slechte dossiers en de schandalen die daaruit in het recente verleden zijn voortgekomen.

Commerciële belangen en kwaliteit gaan dus niet goed samen. Deze accountants zouden eerder de klant teleurstellen dan een concessie doen aan de kwaliteit van hun werk, ook al gaat dit ten koste van de werkgever of van henzelf. De kwaliteit moet goed zijn, en ook de details zijn belangrijk. En als je wegkijkt, doe je jezelf en anderen te kort.

Van alle accountants zijn ze er het meest mee eens dat in de sector belangenconflicten met klanten een rol spelen, en zien ze dit als de belangrijkste oorzaak van de dingen die misgaan. Zij zijn daarom het minst betrokken bij de klant, en het minst voorstander van een adviserende rol voor de accountant. Je moet werken *met* de klant, niet *tegen* de klant – maar de wensen van de klant zouden niet heel belangrijk mogen zijn. Dat kan ten koste gaan van de objectiviteit en onafhankelijkheid van de accountant, die nodig zijn om het maatschappelijk belang te kunnen dienen. Deze groep stelt dat wetten en regels belangrijk zijn omdat accountants en klanten, maar ook accountants onderling, soms verschillende denkwijzen over hoe je met bepaalde situaties moet omgaan. Wetten en regels scheppen dan duidelijkheid.

Rol van opleiding en werkgever

Een interessante vraag is of deze visies op vakmanschap van junior accountants afhangen van waar ze hun opleiding volgen of waar ze werken. Hoewel de groep respondenten beperkt van omvang is en wellicht ook selectief, zijn er twee relaties opmerkelijk en mogelijk een nader bestuderen waard.

Ten eerste: de eerste visie is min of meer gelijk vertegenwoordigd bij studenten van de twee universiteiten, maar de tweede en derde visie (focus op klant en werkgever) komen vaker voor bij studenten van de Erasmus Universiteit Rotterdam – met een reputatie van sterke oriëntatie op ondernemerschap – en de vierde visie (focus op maatschappij) is meer te vinden bij studenten

van de Vrije Universiteit Amsterdam, waar de verantwoordelijkheid voor samenleving en planeet een van de kernwaarden is.

Ten tweede: bijna alle studenten met de tweede visie (focus op klant) werken bij een van de vier grote accountantskantoren. Ook kwam bij de vier grote accountantskantoren visie drie (focus op werkgever) vaak voor. Bij studenten die werkten op een middelgroot kantoor met meer dan twintig accountants kwamen de visies één (eigen morele kompas) en drie (focus op werkgever) vaak voor. Er waren te weinig studenten die werkten op een klein kantoor om hier iets over te zeggen.

Conclusie

Accountants hebben een belangrijke maatschappelijke verantwoordelijkheid, maar ze ervaren soms belangenconflicten en hun loyaliteit ligt dan dikwijls meer bij de klant of de werkgever dan bij de maatschappij. Ook bij junior accountants bestaan verschillende visies op hun vakmanschap. Die visies hangen samen met het belang dat ze hechten aan de kernwaarden uit de gedrags- en beroepsregels van de NBA, de dilemma's die ze in de dagelijkse praktijk ervaren, en hoe ze vinden dat ze met lastige keuzes moeten omgaan.

Het is nog niet duidelijk in welke mate deze visies op het vakmanschap beïnvloed worden door opleiding of door werkomgeving en -ervaring, maar het is aannemelijk dat beide een rol spelen in de ontwikkeling van hoe jonge accountants tegen hun beroepsuitoefening aankijken. Er moet daarom niet alleen in de academische opleidingen voldoende aandacht besteed worden aan ethiek en de morele dilemma's van het beroep, maar dat moet ook in de praktijk gebeuren.

Accountantskantoren kunnen jonge accountants actief instrueren met betrekking tot de waardeoriëntatie van de organisatie, duidelijk aangeven wanneer zij als werkgever vinden dat hun medewerker het goed doet, en regelmatig met medewerkers op alle niveaus nadenken over hun morele kompas, de dilemma's die ze in hun dagelijkse praktijk tegenkomen en de manier waarop ze hiermee zijn omgegaan.

Wat een goede accountant is, moet je leren, maar je moet het vervolgens ook onderhouden. Het zou daarom interessant zijn om jonge accountants te volgen in hun morele ontwikkeling tijdens de academische opleiding en hun eerste jaren van werkervaring, om zo inzicht te krijgen in welke belangenconflicten ze tegenkomen, hoe ze die oplossen en met welke motivatie ze dit doen.

Het lijkt immers, voor zowel accountantskantoren als de samenleving, relevant om beter te begrijpen hoe het morele kompas van individuele accountants kan bijdragen aan het goed functioneren van een beroepsgroep die haar belangrijke maatschappelijke taak vooropstelt.

Literatuur

- AFM (2014) *Uitkomsten onderzoek kwaliteit wettelijke controles Big 4-accountantsorganisaties*. AFM Rapport, 25 september.
- AFM (2017) *Kwaliteit OOB-accountantsorganisaties onderzocht*. AFM Onderzoek, 28 juni.
- Fletcher, G.P. (1993) *Loyalty: an essay on the morality of relationships*. Oxford: Oxford University Press.
- Graaf, G. de (2003) Door de bank genomen. *ESB*, 86(4312), 468–471.
- Graaf, G. de (2011) The loyalties of top public administrators. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 21(2), 285–306.
- Graaf, G. de (2016) *Conflicterende waarden in academia*. Oratie Vrije Universiteit Amsterdam, 11 november. Te vinden op research.vu.nl.
- Graaf, G. de, A. Rijsenbilt en J. van Exel (2017) Drie beelden van jonge accountants over hun beroep. In: M. Kloppenburg en T. Jansen (red.), *Artikel 5: de beroepseer van de accountant*. Utrecht: Stichting Beroepseer, p. 159–170.
- Karssing, E. en R. Jeurissen (2008) De VCR beroepscode, moreel beraad en moresprudentie. *Management Control & Accounting*, 2008(3), 27–33.
- Patty, N., H.M. van Dijk, J. van Exel et al. (2017) To vaccinate or not to vaccinate? Perspectives on HPV vaccination among girls, boys, and parents in the Netherlands. *BMC Public Health*, 17(1), 872. Te vinden op bmcpublichealth.biomedcentral.com.
- Riet, M.C.P. van de, M.A. Berghout, J. van Exel et al. (2019) What makes an ideal hospital-based medical leader? Three views of healthcare professionals and managers: a case study. *PLOS One*, 14(6), e0218095.
- Timaniau, Y. en L. Berghman (2009) Informeel klantcontact bij de Big 4-organisaties. *Organisatie en Management*, 85 (juli-augustus), 395–407.
- Truijens, D. en J. van Exel (2019) Views on deceased organ donation in the Netherlands: a Q-methodology study. *PLOS One*, 14(5), e0216479.
- VRC (2014) *De VRC gedragscode*. Vereniging van Registercontrollers. Te vinden op www.vrc.nl.
- Watts, S. en P. Stenner (2012) *Doing Q methodological research: theory, method and interpretation*. Los Angeles: Sage.
- Wielgaard, N. (2008) Accountant moet leren kijken naar wat de maatschappij bezighoudt. *De Accountant*, 30 oktober.

Terugblik op tien jaar accountancy

Op 1 februari 2010 kwam ik – als groentje van 23, vers uit de schoolbanken – in dienst bij PwC. Ik kan me die eerste periode nog herinneren als de dag van gisteren. Ik viel met mijn neus in de boter: na een korte introductie mocht ik gelijk naar de eindejaarscontrole van mijn eerste klant. Die eerste jaren waren ongelooflijk leerzaam. Besprekingen met de algemeen en financieel directeur van mijn klanten, het aansturen van meerdere teams tegelijk – waar vind je die uitdaging en verantwoordelijkheid in een ander bedrijf, als je nog geen vijf jaar werkervaring hebt? Een vliegende start van je carrière dus, bij zo'n *Big4*-kantoor!

Grote veranderingen

In de tien jaar dat ik bij PwC heb gewerkt, heb ik de cultuur van de organisatie erg zien veranderen. Het bedrijf was eerst overwegend zeer masculien, en heeft gaandeweg steeds meer feminiene kanten gekregen. Een goede zaak, aangezien een juiste balans tussen masculien en feminiën mij uiteindelijk voor elk bedrijf het beste lijkt.

Een eerste voorbeeld dat de verandering onderstrept, is dat het in 2010 stoer was om zo veel mogelijk overuren te maken, terwijl nu het maken van overuren een noodzakelijk kwaad is. Een tweede voorbeeld is dat de waarden van PwC *'teamwork, leadership & excellence'* waren, terwijl het nu gaat om *'act with integrity, make a difference, care, work together & reimagine the possible'*. Een laatste kenmerkend voorbeeld is dat je status binnen het bedrijf vroeger werd afgemeten aan de locatie van je werkplek: de *corner office* was voor de *senior partner* die het hoogst in rang (aantal dienstjaren) en aanzien (com-

BIANCA DE JONG-MUHREN

Van 2010 tot 2020 accountant bij PwC, nu Clinic manager bewegingszorg bij Bergman Clinics en toezichhouder bij Het Laar

mercialiteit) was. Nu is het hele bedrijf één grote flexwerkplek, waarbij niemand een eigen kantoor heeft en de partner met de meeste kennis het grootste aanzien geniet.

Maar we zijn er nog niet

Er is dus een hoop veranderd de laatste jaren, maar het kan en moet nog steeds beter. Zo is er weinig diversiteit in de karakters die betrokken zijn bij de accountant-scontrole, is er weinig tijd en rust voor reflectie, en kan er meer worden gehaald uit het werken met verschillende generaties.

Weinig diversiteit in karakters

Het accountantsberoep wordt veelal uitgeoefend door mensen met vergelijkbare karaktertrekken. In termen van het DISC-persoonlijkheidsprofiel – een veel gehanteerd consultancy-model – lijkt een overgrote meerderheid van de accountants aan de taakgerichte kant te zitten. Accountants zouden namelijk veelal als consciëntieuze ('blauwe') persoonlijkheid kunnen worden omschreven, terwijl enkele een daadkrachtig ('rood') profiel hebben. Mensen met een mensgericht ('geel') of stabiel ('groen') persoonlijkheidsprofiel lijken onder accountants dun gezaaid te zijn.

Die homogeniteit wat betreft karaktertype heeft gevolgen. Consciëntieuze mensen hebben eigenschappen als analytisch, feitelijk, gestructureerd en rationeel, die allemaal heel waardevol zijn bij het beroep van accountant. Maar voor de cultuurverandering die er nodig is om het accountantskantoor en ook het beroep toekomstbestendig te maken, moet je juist ook die andere profielen hebben.

De toegenomen nadruk in het accountantsberoep op compliance en dossiervorming lijkt echter juist andere profielen weg te jagen. Ik heb veel collega's, die een ander profiel leken te hebben, hun interesse in het vak zien verliezen en ze uit de accountantspraktijk zien vertrekken – binnen het accountantskantoor naar aan cultuur of HR gerelateerde functies, of naar een financiële functie bij een ander bedrijf, 'aan de andere kant van de tafel'.

Dat is heel dubbel, want door alle strengere regels en het toegenomen en scherpere toezicht van de afgelopen jaren, jaag je de mensen weg die je juist in deze fase broodnodig hebt om de zo gewenste cultuurverandering in de beroepsgroep teweeg te brengen! De toegenomen nadruk in het accountantsberoep op compliance en dossiervorming vormen overigens, ook voor mij persoonlijk – een analytisch persoon met meer aandacht voor de emotionele en creatieve kant – een van de redenen om na tien jaar wat anders te gaan doen.

Te weinig reflectie

Omdat bedrijven hun jaar- en kwartaalcijfers grotendeels in dezelfde periode publiceren, zijn we in de accountantspraktijk gewend om te werken met hoge pieken. In mijn beginjaren als accountant stond daar nog een lange, rustige zomer tegenover. Die tijd is echter allang voorbij. Tegenwoordig zijn er het hele jaar door momenten waarop accountants moeten pieken of dat er veel andere verplichtingen zijn. De dalen in de activiteit zijn verdwenen. Dit is enerzijds een resultante van de verhoogde focus op kwaliteit, dossiervorming en compliance, en anderzijds van de bewuste spreiding over het jaar om de piek in het *busy season* lager te houden – en bovendien nog van personeelstekorten.

Rust is echter broodnodig voor reflectie, en daarmee voor kwaliteit. Uiteraard is dat niet eenvoudig met het chronische tekort aan mankracht, maar het is hoog nodig om weer eens rustmomenten in te bouwen – ook in het busy season.

Rust kan bijvoorbeeld worden gegeneerd door verplichte 'stopmomenten' in te bouwen op verschillende punten in het controleproces. Tijdens die momenten kan de accountant dan van een afstand inschatten of hij nog de juiste dingen aan het doen is. Verder zou er voor iedere medewerker hersteltijd ingepland moeten worden na het tekenen van een controleverklaring, zodat men rustig de tijd krijgt zich te herstellen en zaken goed voor te bereiden voor de volgende controle. Dergelijke rustmomenten komen niet alleen je gemoedstoestand ten goede, maar ook de kwaliteit van je werk.

Te weinig samenwerking tussen generaties

De gemiddelde leeftijd is op een accountantskantoor circa 28 jaar, met een spreiding van zo'n 21 tot circa 60 jaar. Taken en verantwoordelijkheden worden toebedeeld op basis van ervaring en hiërarchie, in plaats van op basis van capaciteiten en intrinsieke motivatie. Dat roept vragen op.

Zo wordt de digitale strategie nog veelal bepaald door veertigers. Is het dan niet verstandig om twintigers en dertigers, die daar over het algemeen meer feeling voor hebben, hier meer zeggenschap in te geven? En wat te denken van de tendens dat het beroep steeds meer *rules-based* wordt, veelal bepaald door vijftigers en zestigers, terwijl de jongere generatie juist lijkt te snakken naar zingeving?

Tot slot

Veranderingen beginnen met het praten over verschillen – waarna acceptatie, respect en leren van elkaar volgt. Dit 'stappenplan' geldt voor generatieverschillen, maar ook voor bijvoorbeeld culturele verschillen. De tijdgeest, opvoeding en ervaringen zorgen ervoor dat we heel uiteenlopend in het leven staan. Wil het accountantsberoep in de toekomst relevant en aantrekkelijk blijven voor de nieuwe generatie, dan is van elkaar leren van essentieel belang.

Veranderen is moeizaam en blijft nieuwe energie en extern toezicht vereisen

De accountancysector bood lang weerstand tegen extern toezicht. Het bleek wennen dat de accountant, als controleur, zelf tegen het licht werd gehouden. De sector leek de kritiek van de Autoriteit Financiële Markten (AFM) op de kwaliteit van wettelijke controles niet serieus genoeg te nemen. De kritiek leidde in elk geval niet tot de vereiste aanpak van de echte oorzaken van de kwaliteitsproblematiek.

Verandertraject

Een belangrijk omslagpunt vond plaats in september 2014. Rapporten van de AFM en de Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) noopten de accountancysector tot een verandertraject dat zich richtte op aandacht voor kwaliteit en het verminderen van de negatieve prikkels binnen het systeem van financiële verslaggeving en van de controle hierop. Met een flinke reeks verbetermaatregelen ging de sector aan de slag.

Hoewel dat niet haar wettelijke taak was, gaf de AFM meteen aan hierop te willen toezien en ook de voortgang bij de grote accountantsorganisaties te willen monitoren (de NBA zou dat primair doen bij kleine en middelgrote organisaties.) Zo wilden we als AFM de grote accountantsorganisaties stimuleren, motiveren en aanjagen om voortvarend stappen te zetten bij het doorvoeren van de veranderingen die in de AFM- en NBA-rapporten waren uiteengezet.

Eerst keken we logischerwijs vooral naar de opzet van de veranderingen. Daarna richtten we ons steeds meer op het invoeren en borgen van deze veranderingen en de uitkomsten ervan in termen van verbetering van de kwaliteits-

RUUD DE HOLLANDER

Hoofd Toezicht Kwaliteit Accountantscontroles en Verslaggeving bij de Autoriteit Financiële Markten

gerichte cultuur. Daar deden we meerdere onderzoeken naar. En vanaf 2015 hebben we in onze publieke rapporten de 'voorlopers' en 'achterblijvers' vermeld.

De transitie naar een kwaliteitsgerichte cultuur is niet altijd eenvoudig, maar er zijn zeker belangrijke stappen gezet. Daarbij is uiteraard de accountancysector primair zelf verantwoordelijk voor zijn verbeterstappen. Het externe toezicht heeft hierbij een katalyserende rol vervuld.

Maatregelen

Toch is het de sector anno 2020 nog niet gelukt om de noodzakelijke cultuurveranderingen en kwaliteitsverbeteringen duurzaam te borgen. Dit blijkt niet alleen uit ons laatste onderzoek naar de kwaliteitsslag bij de kleinere kantoren die organisaties van openbaar belang mogen controleren (AFM, 2019), maar ook uit de in januari 2020 verschenen rapporten van de Monitoring Commissie Accountancy (MCA) en de Commissie toekomst accountancysector (CTA) (CTA, 2020; MCA, 2020).

De minister van Financiën heeft, naar aanleiding van de aanbevelingen van de CTA, een breed pakket aan maatregelen geformuleerd. Accountantsorganisaties moeten deze de komende jaren voortvarend gaan doorvoeren. De aanbevelingen hebben niet alleen betrekking op het kwaliteitsprobleem als zodanig. Ze richten zich ook op de factoren die (mede) het kwaliteitsprobleem kunnen veroorzaken.

Vanwege die mogelijke onderliggende factoren vindt de AFM het ook zo belangrijk dat er onderzoeken en een experiment komen met het oog op andere structuurmodellen

voor de accountancysector. Het is van belang dat de sector op een constructieve en positieve manier bijdraagt aan zowel het experiment als de onderzoeken. Op dit moment is het namelijk nog niet zeker of de duurzame borging van cultuurveranderingen en kwaliteitsverbetering in de bestaande structuur zal worden gerealiseerd. De sector zal blijvend verdere stappen moeten ondernemen naar het duurzaam verbeteren van de kwaliteit van wettelijke controles. Dat geldt voor de grote kantoren, maar zeker ook voor de kleine en middelgrote organisaties.

Extern toezicht

Onderdeel van de maatregelen is bijvoorbeeld dat het toezicht op de wettelijke controles van kleine(re) kantoren naar de AFM gaat. Tot nu toe werden hun wettelijke controles getoetst door de beroepsorganisaties (NBA of SRA). Er is bij de AFM en in de sector (zeker bij de grote kantoren) echter twijfel of de reikwijdte en diepgang van deze toetsingen wel van adequaat niveau zijn. Een redelijke verwachting is dat – door de meer diepgaande toetsingen van de AFM, en door de leerervaringen die deze opleveren – de kwaliteit van de wettelijke controles omhoog zal gaan. Daarmee is het publieke belang gediend, aangezien de accountant een gerechtvaardigde zekerheid aan de financiële en niet-financiële verslaggeving zal toevoegen.

Voor dit aanvullende toezicht heeft de AFM dan wel meer toezichthouders nodig. Dat zal leiden tot hogere heffingen voor de sector – want goed toezicht kost immers geld.

Tegelijkertijd biedt de uitbreiding van het AFM-toezicht een kans om ons toezicht op accountantsorganisaties verder te innoveren en meer datagestuurd te maken, wat ook nuttig is omdat er een aanzienlijke populatie van kleine en middelgrote vergunninghouders is.

Gestandaardiseerde kwaliteitsindicatoren

Om meer inzicht te verschaffen in de objectieve kwaliteitsstatus is een belangrijke maatregel het ontwikkelen van een gestandaardiseerde set van kwaliteitsindicatoren op drie niveaus: het niveau van de wettelijke controle, het stelsel van kwaliteitsbeheersing, en de factoren die op kwaliteit van invloed zijn zoals cultuur, governance en beloningsstructuur.

Het ontwikkelen van een goede set objectieve indicatoren die kwaliteitsaspecten naar voren kunnen brengen, is geen sinecure. Dat blijkt wel onder meer uit de transparantieverlagen van de grote accountantsorganisaties, rapportages van buitenlandse toezichthouders en uit wetenschappelijk onderzoek. Tegelijkertijd leveren deze indicatoren wel relevante informatie op voor de diverse stakeholders,

waaronder de audit-commissies bij het selecteren van een accountantsorganisatie.

Het opvolgen van deze CTA-aanbeveling zal een kwestie zijn van beginnen en doorontwikkelen. Daar willen wij ook als toezichthouder aan bijdragen. Maar laten we tegelijkertijd de verwachtingen wat betreft de kwaliteitsindicatoren niet op voorhand al overschatten.

Vertrouwenherstel door positieve energie

Het verandertraject binnen de sector heeft zeker al resultaten gebracht, maar heeft zijn eindstadium nog niet bereikt. De accountancysector heeft bovendien nieuwe energie nodig om met de nieuwe maatregelen aan de slag te gaan. Onafhankelijk toezicht blijft daarbij vereist om de voortgang van de cultuurverandering te toetsen, de sector aan te jagen, en om datapunten te genereren aangaande onder andere de kwaliteit van de wettelijke controles. Hierbij streven de sector en de AFM hetzelfde doel na: een gerechtvaardigd herstel van vertrouwen in de accountancysector.

Met de reeds ingezette veranderingen en de nieuwe maatregelen zouden de volgende doelstellingen in de accountancysector gerechtvaardigd zijn: in 2025 is de prestatieklouf bij onderwerpen als fraude, corruptie en continuïteit gedicht; de kwaliteitsgerichte cultuur is duurzaam geborgd waarbij veranderen een continu proces is; de kwaliteit van wettelijke controles bij grote, middelgrote en kleine accountantsorganisaties is duurzaam op een hoog niveau mede door technologische ontwikkelingen; externe commissies zoals MCA of CTA zijn niet nodig om te wijzen op eventuele *wicked problems*; de accountancy is (nog steeds) een aantrekkelijk beroep voor nieuwe medewerkers en onderzoeken onder afgestudeerde accountants en stakeholders vertonen positieve uitkomsten wat betreft het vertrouwen in accountants en accountantsorganisaties als partijen die opereren vanuit het publieke belang.

Al met al voor de accountancysector een mooi toekomstperspectief – een om met ambitie en positieve energie na te streven.

Literatuur

AFM (2019) *Grote verschillen in kwaliteitslag overige OOB-accountantsorganisaties*, 14 november. Tekst te vinden op www.afm.nl.

CTA (2020) *Vertrouwen op controle: rapport van de Commissie toekomst accountancysector*. Commissie Toekomst Accountancysector, 15 januari. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

MCA (2020) *Spiegel voor de accountancysector*. Eindrapport Monitoring Commissie Accountancy, 14 januari. Te vinden op www.monitoringaccountancy.nl.

Colofon

Economisch Statistische Berichten (ESB) signaleert nieuwe ontwikkelingen in de economische wetenschap. Daarnaast worden in ESB economische inzichten toegepast om beleidsrelevante aanbevelingen te doen voor de overheid, maatschappelijke instellingen en bedrijven. Ook analyseert ESB de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse economie. Artikelen in ESB verschijnen op persoonlijke titel.

Dit ESB-dossier is samengesteld door de redactie en mogelijk gemaakt door financiële steun van de Foundation for Auditing Research.

Redactie

Jasper Lukkezen (hoofdredacteur),
Robert Kleinknecht, Yrla van de Ven,
Elisa de Weerd en Paul van Kempen
Redactiemedewerkers: Leonie Ernst
en Tijmen Stuart
Tekstredactie: De Twee Hanen v.o.f.
Vormgeving: Jacques van Schie
Uitgever: Mariska van der Westen

Commissie van redactie

H.G. van Dissel (voorzitter), P.H.B.F. Franses,
E. de Jong, H.J. de Jong, A. van Witteloostuijn,
A.C. Meijdam, H.P. Møllgaard en J. Plantenga

Rechten

ESB is een uitgave van FD Mediagroep.
De Koninklijke Vereniging voor de Staatshuishoudkunde is houder van de merknaam ESB

Foto's: iStock / fcscafeine, MarijaRadovic
RichVintage, cerro.photography, fototrav en
PeskyMonkey.

Publiceren

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij
vindt u op www.esb.nu/service/publiceren

Abonneren

U kunt een abonnement direct online afsluiten.
Ga hiervoor naar www.esb.nu/service/abonneren

Adverteren

Neem contact op met Thomas Timmermans,
thomas.timmermans@fdmediagroep.nl
020 592 8636

Contact

Telefoon redactie: 020 592 87 77
Email redactie: redactie@esb.nu
Telefoon klantenservice: 0800 333 33 34
Email klantenservice: klantenservice@esb.nu

Postadres: Postbus 216,
1000 AE Amsterdam
Bezoekadres: Prins Bernhardplein 173,
1097 BL Amsterdam
Webadres: www.esb.nu
ISSN: 0013-0583

Een ESB-dossier is een thematische uitgave die op een actueel economisch onderwerp discussie tussen economen, wetenschappers uit andere disciplines en beleidsmakers faciliteert. ESB-dossiers verschijnen een aantal keer en worden samen met instanties en organisaties die bij het onderwerp zijn betrokken opgezet.

Recent verschenen:

Digitale platformen

Klussen, delen en liken via platformen lijkt een zegen voor de consument, maar is het dat ook voor de werknemer en voor de niet-platformbedrijven? En wat gebeurt er als platformbedrijven hun marktmacht bestendigen? En wat is de rol van de overheid? Deze vragen behandelen de auteurs in dit dossier over digitale platformen.

ESB 4768S, december 2018

Meten van welvaart

Welvaart is breder dan de groei van het bruto binnenlands product, maar hoe kan welvaart het beste worden gemeten? Sinds 2018 publiceert het Centraal Bureau van de Statistiek de Monitor Brede Welvaart. Is dit de juiste manier om welvaart te meten? Of zou een integrale indicator een betere manier zijn? Deze vragen staan centraal in dit dossier.

ESB 4772S, april 2019

Toekomst op de rails

Zonder trein, tram of metro is het niet mogelijk om groeiende steden op een duurzame manier bereikbaar te houden. Het wordt echter steeds drukker op het spoor. Dat vraagt om keuzes met betrekking tot de organisatie van de sector. De auteurs in dit dossier presenteren academische inzichten die bij deze keuzes kunnen helpen.

ESB 4778S, oktober 2019

Draagvlak onder druk

Het Nederlandse bestuursmodel, waarop Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen een flinke stempel heeft gedrukt, wordt geconfronteerd met uitingen van maatschappelijke onvrede. Hoe kunnen de Nederlandse instituties grip op het debat houden? Dat zijn de centrale vragen in dit dossier, dat de afsluiting vormt van het Tinbergenjaar.

ESB 4786S, juni 2020

Meer dan 8.000 economen
ontvangen onze wekelijkse nieuwsbrief
www.esb.nu/aanmelden